

**HAYAT BİLGİSİ DERSİNİN
ÖĞRENCİLERE ÇEVRE BİLİNCİ
KAZANDIRMA DÜZEYİNE İLİŞKİN
ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ**

**Derya DEMİR
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir 2011**

**HAYAT BİLGİSİ DERSİNİN ÖĞRENCİLERE
ÇEVRE BİLİNCİ KAZANDIRMA DÜZEYİNE İLİŞKİN
ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ**

Derya DEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İlköğretim Anabilim Dalı
Sınıf Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Mehmet GÜLTEKİN**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eylül 2011**

AILEME...

ÖZET

HAYAT BİLGİSİ DERSİNİN ÖĞRENCİLERE ÇEVRE BİLİNCİ KAZANDIRMA DÜZEYİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Derya DEMİR

İlköğretim Anabilim Dalı

Sınıf Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eylül 2011

Danışman: Doç. Dr. Mehmet GÜLTEKİN

Çevre sorunları, insanların çevre ile ilgili bilinçsizliğinden, bilinçsizliğin doğurduğu olumsuz tutum ve davranışlardan ve insanlara kazandırılmamış değerler ve ahlak sisteminden kaynaklanmaktadır. Çevre sorunlarının gerek daha ileri boyutlara ulaşmasını önlemek gerekse çözümlenmesini sağlamak ilköğretimden başlayarak öğrencilere çevre bilinci kazandırılmasıyla olanaklıdır. İlköğretimde edinilen bilgi, beceri ve tutumların bireyin daha sonraki yaşamının temelini oluşturması nedeniyle ilköğretim, öğrencilere çevre bilinci kazandırmada büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda öğrencilere çevre bilinci kazandırmada ilköğretim programında işlevsel olarak yararlanılan derslerden biri de Hayat Bilgisi dersi.

Bu araştırmanın amacı, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini belirleyebilmektir. Tarama modelinde, karma desenle gerçekleştirilmiş olan araştırma, Eskişehir ili Odunpazarı ilçesindeki eğitim bölgelerinden Karacahisar Eğitim Bölgesi, Nasrettin Hoca Eğitim Bölgesi ve Porsuk Bey Eğitim Bölgesindeki 52 ilköğretim okulunda görev yapan ve üçüncü sınıfları okutan 103 sınıf öğretmeni ile bu okullarda öğrenim gören 478 üçüncü sınıf öğrencisinden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, öğrenci ve öğretmen görüşlerini belirlemek üzere hazırlanan gerek kapalı uçlu gerek açık uçlu sorular içeren öğretmen anketi ve açık uçlu soru içeren öğrenci anketi kullanılarak elde

edilmiştir. Araştırmanın nicel verilerinin istatistiksel çözümlemesinde frekans ve yüzdelerden yararlanılırken, nitel verilerinin çözümlemesinde ise betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda, sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımlar yeterli düzeyde kazandırılmasına karşın Hayat Bilgisi dersi öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından eksiklikler ve yetersizlikler içermektedir. Yine sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik olarak en çok gerçekleştirilen etkinlik okul-sınıf-çevre temizliği etkinliği ve geri dönüşüm çalışmalarındır. Bu etkinlikleri performans ve proje, araştırma / inceleme ve görsel sunu hazırlama ödevleri, görsel sunulardan (Belgesel/ Video/ CD/ Slâyt/ Fotoğraf vb.) yararlanılarak derslerin işlenmesi, geziler, afiş hazırlama ve fidan dikme etkinlikleri izlemektedir. Öğretmenlere göre öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından Hayat Bilgisi dersinde en fazla uygulamaya yönelik sorunlar yaşanmakta; bu kapsamda malzeme ve materyallerin, uygulamaya yönelik etkinliklerin, uygulama alanlarının, süre ve sosyal olanakların yetersizliğinden kaynaklı sorunlar yer almaktadır. Öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan diğer sorunlar ise ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığı ile sosyal çevrede var olan olumsuz davranışlar ve tepkilerdir. Sınıf öğretmenlerine göre, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada etkili olabilmesi için materyallerin artırılması, ders programının uygulamaya dönük olması, ailelerin bilinçlendirilmesi ve gezi-gözlem etkinliklerinin artırılması gerekmektedir.

İlköğretim öğrencilerine göre günümüzde yaşanan başlıca çevre sorunu yerlere çöp atılmasıdır. Bunun yanı sıra fabrika bacaları ve arabaların egzozlarından çıkan dumanlarla havanın kirletilmesi, suların kirletilmesi, ağaçların kesilmesi ve geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması, yaşanan çevre sorunları arasında yer almaktadır. İyi bir çevre için yapılması gerekenlerin başında da çöplerin yere atılmaması ya da çöp kutusuna atılması gelmektedir. Bunun yanı sıra fidan dikilmesi, ağaçlara zarar verilmemesi ve ağaçların kesilmemesi, çevreye zarar verenlerin uyarılması iyi bir çevre için yapılması gerekenler arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Bilinci, Çevre Sorunları, İlköğretim, Hayat Bilgisi Dersi, Hayat Bilgisi Öğretim Programı.

ABSTRACT

TEACHERS AND STUDENTS' VIEWS ABOUT THE ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS-RAISING CAPABILITY OF THE COURSE OF SOCIAL STUDIES FOR STUDENTS

Derya DEMİR

Department of Elementary School Teaching
Master's Degree Program for Elementary School Teaching
Institute of Educational Sciences, Anadolu University
September, 2011

Supervisor: Associate Professor Mehmet GÜLTEKİN

Various factors such as individuals' unconsciousness of the environment, the negative attitudes caused by this unconsciousness and the values and ethical issues that individuals lack cause Environmental problems. In order to prevent environmental problems from becoming more serious as well as to help solve such problems, it is necessary to raise students' environmental consciousness starting from the elementary school level. Since the knowledge, skills and attitudes acquired at elementary school level constitute the basis of an individual's future life, they all play an important role in raising elementary school students' environmental consciousness. In this respect, one of the elementary school courses functionally useful in raising students' environmental consciousness is the course of social studies.

The purpose of the present study was to determine the teachers and students' views about the environmental consciousness-raising capability of the course of Social Studies for students. The study designed with the mixed method in the survey model was carried out with 103 elementary school teachers and 478 3rd grade students from 52 elementary schools in the educational regions of Karacahisar, Nasrettin Hoca and Porsuk Bey in the central town of Odunpazarı in Eskişehir. The research data were collected via a questionnaire for teachers including open-ended and close-ended

questions and a questionnaire for students including open-ended questions to determine the views of the teachers and students. For the statistical analysis of the quantitative data in the study, the techniques of frequency and percentage were used, while for the analysis of the qualitative data, the descriptive analysis technique was applied.

The results obtained in the study revealed that according to elementary school teachers, the students had the gains at a sufficient level regarding environmental consciousness found in the curriculum of the course of Social Studies; on the other hand, it was also found out that the course of Social Studies was not efficient at all for the students to acquire the gains regarding environmental consciousness. In addition, according to the elementary school teachers, the activity carried out most within the scope of the course of Social Studies to raise environmental consciousness was the school-class-environment cleanness activity as well as the recycling studies. These were followed by activities such as research/review assignments, performance/project assignments and assignments regarding preparation of visual presentations; activities regarding the teaching of the lessons with the help of visual presentations (Documentaries/Videos/CDs/Slides/Photos and so on); and activities such as trips, preparation of posters and planting trees. According to the teachers, in the course of Social Studies, there were problems experienced at most in practice in raising students' environmental consciousness. It was reported that these problems mostly occurred due to lack of time and social facilities and inefficient application fields, materials and practical activities. Other problems experienced in raising students' environmental consciousness were related to the parents' unconsciousness and indifference and the negative attitudes and responses in the social environment. According to the elementary school teachers, in order for the course of Social Studies to become effective in raising students' environmental consciousness, the number of the materials should be increased; the curriculum should include practical activities; parents' environmental consciousness should be raised; and the number of trips and related activities should be increased.

According to the elementary school students, the main environmental problem experienced today was littering. In addition, air pollution due to the smoke coming out of cars and factory chimneys, air pollution, deforestation and throwing away recycling

wastes into the nature are among the environment-related problems experienced. For a better environment, the most important thing is to avoid littering or to put the litter in rubbish bins. In addition, planting trees, avoiding cutting or damaging trees and warning those who damage the environment are among the things to be done for a better environment.

Key Words: Environmental Consciousness, Environmental Problems, Elementary School, the Course of Social Studies, the Social Studies Curriculum.

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Derya DEMİR'in "Hayat Bilgisi Dersinin Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri" başlıklı tezi 12.09.2011 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği programı yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) :	Doç.Dr.Mehmet GÜLTEKİN	
Üye	: Yard.Doç.Dr.Ş.Dilek BELET	
Üye	: Yard.Doç.Dr.Hüseyin ANILAN	

Prof.Dr.H.Ferhan ODABAŞI
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Çağımızın en önemli sorunlarından biri, günümüzde yaşadığımız ve gelecekte daha büyük boyutlara ulaşma olasılığı çok fazla olan çevre sorunlarıdır. Günümüzde küresel boyutlara ulaşan çevre sorunları en temel hak olan yaşama hakkını tehdit etmektedir. Çevre sorunlarının gerek daha ileri boyutlara ulaşmasını önlemek gerekse çözümlenmesini sağlamak; hükümetlere, uluslararası politikalara ve alınan yasal önlemlere bağlı olmakla birlikte, daha çok çevre bilincine sahip bireyler yetiştirmekle gerçekleştirilebilir. Çevre bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesi ise ilköğretimden başlayarak aşama aşama bireylere çevre bilinci kazandırmakla olanaklıdır.

Bireylere çevre bilinci kazandırmada ilköğretim programında işlevsel olarak yararlanılan derslerden biri Hayat Bilgisi dersidir. Bu çalışmada, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri incelenmiştir. Yol gösterici ve işlevsel bir kaynak olması amacıyla gerçekleştirmiş olduğum tez çalışmamın Hayat Bilgisi öğretim sürecine ve alan yazına katkı getirmesini umuyorum.

Bu araştırmada pek çok kişinin emeği ve katkısı bulunmaktadır. Araştırmanın tüm aşamalarında değerli görüş ve yönlendirmeleriyle çalışmanın gerçekleşmesine katkıda bulunan, manevi ve akademik desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mehmet GÜLTEKİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın çeşitli aşamalarında bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, araştırmanın yapılmasına katkı getiren sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Şerife Dilek BELET'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca kendilerinden aldığım derslerle akademik gelişimimi destekleyen hocalarım Prof. Dr. Şefik YAŞAR'a, Yard. Doç. Dr. Emine Aysin KÜÇÜKYILMAZ'a, Yard. Doç. Dr. Meral ÖREN'e ve Doç. Dr. Ömür ELÇİOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın birçok aşamasında içtenlikleri ve dostlukları ile bana yardımcı olan, değerli görüş ve önerilerinden yararlandığım Arş. Gör. Sayım Aktay'a, Arş. Gör. Sibel

DAL'a, Arş. Gör. Ömür Gürdoğan BAYIR'a, Yard. Doç Dr. Ruhan KARADAĞ'a ve özellikle Arş. Gör. Emel Güvey AKTAY'a çok teşekkür ediyorum.

Tüm yaşamım boyunca desteklerini esirgemeyen, birçok fedakârlıkta ve özveride bulunan, daima bana güvenen, destekleyici tutumuyla beni motive eden ve cesaretlendiren, her zaman borçlu kalacağım sevgili annem Neşe DEMİR'e ve sevgili babam C. Hürsel DEMİR'e, kardeşlerim Volkan DEMİR'e, Başak DEMİR'e ve Burcu DEMİR'e sonsuz teşekkür ediyorum.

Bu yola birlikte çıktığım, zor süreçleri paylaştığım, yol arkadaşım ve sevgili dostum Fatma SAĞLAM'a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tez sürecinde manevi desteğini esirgemeyen Gökhan Kerim GÜLER'e ve bana emeği geçen burada adlarını sayamadığım bütün arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Derya DEMİR

Eskişehir, 2011

ÖZGEÇMİŞ

Derya DEMİR

İlköğretim Anabilim Dalı
Sınıf Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eğitim

Lisans	2008	Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Programı
Lise	2004	Buca Hoca Ahmet Yesevi Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı) – İzmir

İş

2009 - 2010	Zihinsel Engelliler Sınıf Öğretmeni (Ücretli Öğretmen Olarak). Atatürk İlköğretim Okulu, Gaziemir, İzmir.
2010	Zihinsel Engelliler Sınıf Öğretmeni. Özel Yenigün Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Buca, İzmir.
2010 – 2011	Zihinsel Engelliler Sınıf Öğretmeni. Sevgi Özel Eğitim Okulu ve Rehabilitasyon Merkezi, Odunpazarı, Eskişehir.

İletişim Bilgileri

Adres:	Fırat Mah. 289 Sok. No: 16 Da: 18 Nusret Avşar Apt. Buca, İzmir.
E-posta:	hera_derya@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
JURİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ix
ÖNSÖZ	x
ÖZGEÇMİŞ	xii
TABLO LİSTESİ	xviii
ŞEKİL LİSTESİ	xx
BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.1.1. İnsan-Doğal Çevre İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Çevre Sorunları	3
1.1.2. Çevre Sorunlarına Çözüm Arayışları	12
1.1.2.1. Çevre Eğitimi Konusunda Yapılan Uluslararası Çalışmalar	17
1.1.3. Çevre Eğitimi ve Önemi	21
1.1.4. İlköğretimde Çevre Eğitiminin Yeri	25
1.1.5. Çevre Eğitimi ve Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı	28
1.2. Araştırmanın Amacı	33
1.3. Araştırmanın Önemi	34

1.4. Sınırlılıklar	35
1.5. Tanımlar	36
2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	37
2.1. Yurt İçinde Yapılan İlgili Araştırmalar	37
2.2. Yurt Dışında Yapılan İlgili Araştırmalar	45
3. YÖNTEM	48
3.1. Araştırma Modeli	48
3.2. Evren ve Örneklem	49
3.2.1. Araştırmaya Katılan Öğretmen ve Öğrencilerin Özellikleri	53
3.3. Verilerin Toplanması	54
3.3.1. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması	55
3.3.2. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması ve Toplanması	57
3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	57
4. BULGULAR VE YORUMLAR	61
4.1. Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular	61
4.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların ve Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	61
4.1.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	62
4.1.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	74

4.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırması Bakımından Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	79
4.1.3. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmaya Yönelik Yaptıkları Etkinliklere İlişkin Bulgular	86
4.1.4. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Yaşanılan Sorunlara Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	95
4.1.5. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Daha Etkili Olabilmesi İçin Önerilerine İlişkin Bulgular	101
4.2. İlköğretim Öğrencilerinin Yaşadığımız Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	108
4.2.1. İlköğretim Öğrencilerinin Günümüzde Yaşadığımız Çevre Sorunlarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	108
4.2.2. İlköğretim Öğrencilerinin Daha İyi Bir Çevre İçin Yapılması Gerekenler Konusuna Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	120
5. SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	141
5.1. Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	141
5.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların ve Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	141
5.1.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	141

5.1.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	142
5.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırması Bakımından Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	143
5.1.3. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmaya Yönelik Yaptıkları Etkinliklere İlişkin Sonuçlar	143
5.1.4. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Yaşanılan Sorunlara Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	144
5.1.5. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Daha Etkili Olabilmesi İçin Önerilerine İlişkin Sonuçlar	144
5.2. İlköğretim Öğrencilerinin Yaşadığımız Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	145
5.2.1. İlköğretim Öğrencilerinin Günümüzde Yaşadığımız Çevre Sorunlarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	145
5.2.2. İlköğretim Öğrencilerinin Daha İyi Bir Çevre İçin Yapılması Gerekenler Konusuna Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	146
5.3. Tartışma	147
5.4. Öneriler	150
5.4.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler	150
5.4.2. İleride Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler	151
EK LİSTESİ	153
EK-1. Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı İzin Belgesi	154

EK-2. Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyini Belirleme Anketi	157
EK-3. Öğrencilerin Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerini Belirleme Anketi	164
KAYNAKÇA	166

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Geçmişten Günümüze Dünyadaki İnsan Nüfusu	7
Tablo 2: Hayat Bilgisi Öğretim Programı ile Öğrencilere Kazandırılması Hedeflenen Beceriler	32
Tablo 3: Araştırmanın Örnekleme Yönelik Sayısal Veriler	50
Tablo 4: Uygulanan Veri Toplama Araçlarının Geri Dönüşüm Oranı	52
Tablo 5: Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Özellikleri	53
Tablo 6: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Özellikleri	54
Tablo 7: Sınıf Öğretmenlerine Yöneltilen Açık Uçlu Soruların Güvenirlik Yüzdeleri	59
Tablo 8: İlköğretim Öğrencilerinin Kompozisyon Konusuna Yönelik Soruların Güvenirlik Yüzdeleri	60
Tablo 9: Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşleri	62
Tablo 10: Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşleri	74
Tablo 11: Öğretmenlerin "Hayat Bilgisi Dersini, Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Bakımından Nasıl Görüyorsunuz?" Sorusuna Verdikler Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	79

Tablo 12:	Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik ne tür etkinlikler yapıyorsunuz? Örnek verir misiniz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	86
Tablo 13:	Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşadığımız sorunlar var mı? Varsa bunlar nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	95
Tablo 14:	Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için önerileriniz nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	102
Tablo 15:	İlköğretim Öğrencilerinin “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları nelerdir?” Sorusuna Yönelik Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	108
Tablo 16:	İlköğretim Öğrencilerinin “Çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız?” Sorusuna Yönelik Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	121

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1: Çevre Sorunlarının Çok Boyutluluğu	9
Şekil 2: Çevre Eğitiminin Öğeleri	23
Şekil 3: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının Çatısı	30

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları ve kullanılan tanımlarla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Problem

Dünya üzerindeki tüm canlılar, birbirleriyle uyum içerisinde yaşamlarını sürdürmekte ve karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır. İnsanoğlu da ekosistemin bir parçası olarak varlığından bu yana çevresiyle etkileşim halinde yaşamını sürdürmektedir. Ancak tarihsel süreç incelendiğinde, diğer canlılar ekolojik koşullara uyum sağlarken, insanoğlunun kısmen de olsa çevresini değiştirmeye, denetimi altına almaya ve kendisini çevreye karşı daha bağımsız kılmaya çalıştığı gözlenmektedir.

İnsanlık tarihi incelendiğinde, günümüze kadar birçok kültürel değişimin yaşandığı görülmektedir. İnsanoğlu, avcı-toplayıcı-göçebe yaşamından yerleşik yaşama geçişiyle birlikte kentleşmeye başlamış, bilim ve teknolojiye gelişmelerle birlikte büyük buluşların ve atılımların gerçekleştirildiği sanayi ve endüstri dönemlerini yaşamış ve günümüzün bilim toplumuna ulaşmıştır. İnsanoğlu için büyük önem taşıyan bu gelişmelerin yaşandığı yüzyıllarda, farklı olgu ve olaylar dikkatleri çekmiş; ancak bu gelişmelerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri dikkatleri çekmemiş ya da insanlık tarafından önemsenmemiştir. Göz ardı edilen olumsuz etkiler ne yazık ki her geçen gün artarak devam etmiştir. İnsanoğlunun kendi çıkarları doğrultusunda ve bilinçsiz bir biçimde yüzyıllarca doğayı tahrip etmesi, ekosistemdeki düzeni ve dengeyi bozmuş, bu dengesizlik çevre sorunlarını doğurmuş ve zamanla biriken çevre sorunlarının küresel boyut kazanmasına neden olmuştur. Öyle ki küresel boyuttaki çevre sorunları en temel hak olan yaşama hakkını tehdit etmeye başlamış ve tüm canlıların yaşama hakkını elinden alacak boyutlara ulaşmıştır.

Tüm dünya ülkelerini içine alan küresel boyuttaki çevre sorunları artarak devam ederken, ülkeler bu tehdit karşısında çözüm yolları arayışına girmişlerdir. Birçok ülkede konuyla ilgili çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiş, araştırma sonuçları doğrultusunda gerek yerel gerek ulusal platformda toplantılar düzenlenmiş ve geleceğe yönelik

alınması gereken önlemler kararlaştırılmıştır. Çevre sorunlarının çözümünde en önemli adım olarak da insanlığın çevre konusunda bilinçlendirilmesi ve çözüm sürecine etkin katılımlarının sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karşılaşılan bir soruna çözüm üretebilmek, öncelikle o konu hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmayı gerekli kılmaktadır. Konunun önemi ve edinilen bilginin yeterliliği, konuya olan duyarlılığı artırmanın yanı sıra soruna yönelik çözüm önerilerinin de başarılı olma olasılığını artırmaktadır. Duyarlılığı ve konuya olan ilgisi artan bireyin, aynı zamanda konuyla ilgili gerçekleştirilen etkinliklere katılım oranı da artmaktadır. İnsanlığın çevre ve yaşanan küresel boyuttaki sorunlarla ilgili mevcut durumu dikkate alındığında, genel olarak insanlığın bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Yaşanan çevresel sorunlardan birçoğu açık bir biçimde gözlemlenebiliyor olmasına rağmen, günümüz insanının çevre konusuna olan ilgisi, bilinç ve duyarlılık düzeyi, gerçekleştirilen etkinliklere katılım oranı ne yazık ki yeterli düzeyde değildir. Nitekim yapılan çeşitli araştırma sonuçları, çevre sorunlarının küresel boyut kazanmasında, insanlığın bu konudaki bilinçsizliğini ve süregelen yanlış tutumunu en büyük etken olarak göstermektedir. Araştırma sonuçlarının da işaret ettiği gibi gerek çevre sorunlarının daha ileri bir boyuta ulaşmasının engellenmesinde gerekse yaşanan sorunların çözümlenmesinde en büyük etken olan insanlığın bu konudaki bilinçsizliğinin ve bu bilinçsizliğin doğurduğu yanlış tutumların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun da yolu etkili bir çevre eğitiminden geçmektedir. Çünkü çevre bilinci yüksek ve çevreye duyarlı bireylerden oluşan toplum yapılarına ulaşılması, çevre eğitimi gerekliliğini göstermektedir.

Çevre eğitimi, toplumun tüm kesiminin bilinçlendirilmesi amacıyla eğitimin her basamağında yer bulması gereken önemli bir olgudur. Özellikle ilköğretim, çevre eğitimi açısından önemli bir eğitim basamağıdır. Çünkü ilköğretim döneminde edinilen bilgi, beceri ve tutumlar bireyin daha sonraki yaşamının temelini oluşturmaktadır. İlköğretimde öğrenciler gelişim özelliklerinin bir gereği olarak kritik dönemler geçirmektedir. Öngörülen davranışların kazanılması gereken, kazanılmadığında telafisi zor olan bu kritik dönemler nedeniyle ilköğretim basamağı çevre bilinci kazandırma bakımından kritik dönem olarak görülmektedir. Bu durum, ilköğretim programında

çevre eğitiminin daha etkin bir biçimde yer almasını ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Öğrencilere çevre bilinci kazandırmada ilköğretim programında işlevsel olarak yararlanılan derslerden biri de Hayat Bilgisi dersidir. Hayat Bilgisi dersi doğası gereği yaşamla iç içe olan ve öğrencilerin etkileşimde bulunduğu yakın ve uzak çevreyi en temel çalışma alanı olarak irdeleyen bir derstir. Bu ders, doğa ve toplum bilimleri alanlarında çağın gerektirdiği en temel bilgi, beceri, tutum, düşünce ve değerlerin çocuklara kazandırılması ile onları yaşama hazırlama işlevine sahiptir. Hayat Bilgisi ile çocukların iyi bir insan, iyi bir vatandaş olmaları ve çevrelerine uyum sağlamaları için gerekli davranışları kazanmalarının yanı sıra yaşamımızda yer alan ve yaşamımızı değiştiren küresel çevre problemlerine karşı temel yaşam becerileri ve uygun kişisel nitelikleri kazanmaları da amaçlanmaktadır. Nitekim 2004 yılında hazırlanarak uygulamaya konulan ve 2009 yılında gözden geçirilen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda çevre sorunları ve çevre eğitime yönelik kazanımlar ve etkinliklere yer verilmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım benimsenerek hazırlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda, zengin öğrenme yaşantıları sunularak, öğrencilerin bilgileri yapılandırmalarını sağlayacak öğrenme ortamlarının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Günümüzün temel yaşam becerilerinden olan çevre bilincine yönelik çağın gerektirdiği temel bilgi, beceri, tutum, düşünce ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasında Hayat Bilgisi dersi kapsamında sunulan öğrenme ortamları ve öğrenme yaşantılarının mevcut durumu büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışma ile Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyinin ve bu konudaki yeterliliğinin belirlenmesine çalışılmıştır.

1.1.1. İnsan-Doğal Çevre İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Çevre Sorunları

15 bin yıl öncesinde avcı-toplayıcı-göçebe yaşayan bir canlı grubunu oluşturan insanoğlu için en büyük sorunlardan biri beslenme gereksinimini karşılamak olmuş ve günlük besin gereksinimini karşılama kaygısıyla insanoğlu, doğaya doğrudan bağlı yaşamak zorunda kalmıştır. O dönemde kıtlıklar, hastalıklar ve kimi doğal felaketler yaşamı zorlaştıran diğer sorunları oluşturmuştur. Bu sorunlarla mücadele eden

insanoğlunun zekâsı ve birikimi, insanlık tarihini değiştirecek kimi buluş ve olayların gerçekleşmesine zemin hazırlamış, bu durumlar da geçmişten günümüze insanlığı farklı bir yöne doğru sürüklemiştir (Türkmen, 2005, s. 14). Bu kapsamda *ateşin keşfi* insanlık için önemli bir buluş olarak görülmekte ve aynı zamanda insanlığın ilk teknolojik kazancı olarak bilinmektedir. Bu keşif olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Çağın avcılarını, ateşini istedikleri gibi kullanarak buldukları çevrede tahrip edici etkinliklerde bulunmuştur. Özellikle avlanma sırasında ateşin gelişigüzel kullanımı, dünyanın çeşitli bölgelerindeki bitki topluluklarının tahrip edilmesinin başlangıcı olmuştur. Afrika kıtasıyla orta Avrupa'daki bitki örtüsü, çıkan büyük yangınlar sonucu fazlaca tahrip edilmiş; birçok bitki türü yok olurken kimi hayvan türlerinin sayısının artmasına neden olmuştur. Avcılar ateşin yardımı ve geliştirdikleri av teknikleri ile dünyanın çeşitli bölgelerindeki omurgalı hayvan faunasının (hayvan varlığı yeryüzünde ekolojik olarak sınırlanabilir bir yaşam alanında bulunan hayvan türlerinin tümü) azalmasına da neden olmuştur (Akman, Ketenoğlu, Kurt, Evren ve Düzenli, 2000, s. 48).

Tarihsel süreç incelendiğinde insanoğlunun çevre üzerindeki etkilerini gözle görülür bir biçimde artıran iki önemli devrimin yaşandığı görülmektedir. Bunlardan ilki yerleşik yaşama geçiş dönemiyle başlayan *tarım ve ziraat devrimidir*. Yaklaşık olarak bundan 7-8 bin yıl öncesi başladığı tahmin edilen yerleşik yaşama geçiş dönemiyle birlikte medeniyetlerin tohumu atılmaya başlanmıştır. Tarımın yapılmaya başlanması, insanoğlunu toprağına bağımlı yaşamaya yöneltmiştir. Yerleşik yaşama geçişle birlikte insanlar, nüfus olarak her geçen gün artmaya, çevreyi daha fazla kullanmaya ve atıklarıyla çevreyi daha fazla kirletmeye başlamışlardır. Kimi zaman çevreye bırakılan atıklar çeşitli salgın hastalıkların oluşmasına neden olmuştur. Tarım arazilerinin aşırı sulanması ve yakacak amaçlı ormanların kesilmesi sonucu erozyon oluşumunda artış görülmüştür. Ancak bu durum, çoğu zaman çevrenin dönüştürebilme gücünü aşmamıştır (Türkmen, 2005, s. 14-15). Aynı zamanda artan nüfusa yerleşim alanları oluşturma ve besin gereksinimlerini karşılama amaçlı tarım arazileri oluşturma düşüncesiyle de ormanlık araziler umursanmaz bir biçimde sürekli olarak yok edilmiş; bu durum verimli alanların erozyonla yok olmasına neden olmuştur. Ormanlık alanların sürekli tahribi dünyanın her yerini etkilemeye başlamıştır. Örneğinin Neolitik Çağ'da Çin'in % 90'ını ormanlarla kaplıyken, Orta Çağ'da bu oran % 5'e düşmüştür (Akman ve diğ., 2000, s.

48-49). Türkiye açısından örnek verilecek olursa, bugün İç Anadolu bölgesinde ciddi anlamda ormana rastlanmazken, Ankara Savaşı sırasında Timur'un fillerini Ankara'da Çubuk ovasındaki ormanlık alanda sakladığı söylenmektedir. Bugün ne yazık ki bu alanda ağaca rastlamak bile zordur (Türkmen, 2005, s. 16). Oysa biyolojik bir ekosistem olan ormanlar başlı başına bir kaynak olduğu gibi diğer kaynaklara da koruyuculuk yapmaktadır. Ormanlar, iklim değişikliğini, hava kirliliğini ve erozyonu önlemek, enerji depolamak, temiz su ve oksijen üretmek, çeşitli canlılara yaşama olanağı sunmak, toprak-su-karbon dengesini sağlarken doğadaki tüm sistemleri güvence altına almak gibi kolayca farkına varılamayan ve değeri ölçülemeyecek boyuttaki çok sayıda yaşamsal işlevi yerine getirmektedir (Sayıştay Başkanlığı, 2011). Oysa, insanoğlunun ekolojik döngüde büyük öneme sahip olan ormanlık alanları tükenmeyecek bir kaynak olarak görmesi, bugün ormanların yok denecek kadar azalmasına neden olmuştur.

1600'lü yıllara gelindiğinde ise insanlığın nüfusu artık yüz milyonlarla ifade edilecek sayılara ulaşmıştır. Bu dönemde insanoğlu bilimsel ve teknik anlamda bazı atılımlar yaşamış; ancak bu durum tarım toplumu olma özelliğini henüz değiştirmemiştir. Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, yeni kıtaların keşfi ve kentlerin büyümeye başlaması, sömürgecilikle birlikte ham madde arayışlarını başlatmıştır. İnsanoğlu daha rahat yaşamak ve çevre koşullarından daha fazla yararlanmak amacıyla daima daha ileri yöntem ve teknikler geliştirme çabasına girmiştir. Bilgi ve teknoloji birikimi arttıkça yaşam standardını yükseltmek amacıyla gelişmiş alet, araç, makine, donanım ve yapı oluşturma yarışı başlamıştır (Akın, 2009, s. 2).

Bu gelişmeler doğrultusunda İngiltere'de ilk kez buhar gücü ya da makine kullanılmaya başlanmış ve insanlık tarihinde ikinci önemli devrim olan *sanayi ve endüstri devrimi* yaşanmıştır. Binlerce kişinin bir günde yapabilecekleri işi, bir makine tek başına yapabilir duruma gelmiştir. Bu durum gelişmiş toplum ve ülkelerde, dünyayı kontrolleri altına alma ve dünyaya egemen olma arzusu ve hırsını yaratmıştır. Çevreden daha fazla yararlanmak amacıyla ülkeler arasında görülen rekabet, bir taraftan inanılmaz teknolojik gelişmelerin olmasına ve bu güçlerin rakip görülen toplumlara üstünlük kurmak düşüncesiyle tahrip gücü çok yüksek makinelerin devreye sokulması çılgınlığına neden olmuştur (Akın, 2009, s. 2). Sanayi devrimi olarak adlandırılan dönemin başlamasıyla birlikte, insanlık ve doğa için apayrı bir döneme geçiş gerçekleşmiştir. İnsanoğlu

geliştirilen makineler yardımıyla daha geniş doğal alanları kullanma fırsatı bulmuş; böylece çevre üzerindeki egemenliğini artırmış ve doğanın kendi iç dengesini değiştirebilecek düzeydeki güce ulaşmıştır. Sanayileşmede yaşanan bu gelişmeler; öncelikle hammadde ve enerji için çevrenin gözle görünür bir biçimde tahrip edilmesine, köylerden sanayileşmiş şehirlere göçün artmasına, kentsel büyümeyle birlikte çarpık kentleşmelere yol açmıştır. Ayrıca, refah düzeyinin artmasıyla birlikte hızlı nüfus artışı, artan nüfusun doğal sonucu olarak artan gereksinimler ve artan atık miktarı, çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olmuş ve ekolojik denge kendini yenileyemeyecek boyutta bozulmuştur (Türkmen, 2005, s. 16). Böylece insanoğlu genelde ne yaptığının farkında olmadan, doğanın zarar görmesine ve zamanla ciddi boyutlarda tahribine neden olmuştur. Gerçek anlamda çevre sorunları bu gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ekolojik dengenin bozulmasında ve küresel boyuttaki çevre sorunlarının oluşumunda insanoğlunun hızlı nüfus artışı önemli rol oynamıştır. Tarım ve tıp alanındaki hızlı ilerlemeler çeşitli hastalıklara bağlı ölüm oranlarını azaltmış, yaşam standartlarının yükselmesiyle birlikte dünya nüfusedeki artışı hızlandırarak doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmıştır (Tombul, 2006, s. 2). Artan refah düzeyi, düşen ölüm oranları ve yüksek doğum hızıyla birlikte dünya nüfusedeki hızlı artış, tüm ekosistem üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Nitekim yapılan araştırma sonuçları, nüfusla doğru orantılı olarak dünyadaki mevcut çevre kirliliğinin % 50'sinin son 35 yılda meydana geldiğini ortaya koymuştur (Özey, 2005, s. 15'den akt. Taşlı Keçeci, 2010, s. 1).

Dünya nüfusunun ikiye katlanma süresi Üst Paleolitik'te (MÖ. 40 - 12 bin yılları) 10.000 yıl iken, tarım kültürüne geçişle birlikte (Neolitik Çağ, MÖ. 9 - 5.5 bin yılları) bir yüzyıldaki artış % 2.6'ya, 19. yüzyıldaki artış % 42.5'e ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her 35 yılda dünya nüfusu bir kat daha artar duruma gelmiştir. Bu nedenle 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar dünya üzerinde nüfus yoğunluğundan kaynaklanan önemli sayılabilecek sorunlar yaşanmamıştır (Akin, 2009, s. 220). 1960 yıllarında FAO (Food and Agriculture Organization /BM Gıda ve Tarım Örgütü) yaptığı tahminler doğrultusunda 2.5 milyarlık insan nüfusunun bile dünya için fazla olduğunu

açıklamıştır (Akman ve diğ. 2000, s. 54). Bugün ise bu rakam yaklaşık olarak üçe katlanmıştır.

Geçmişten günümüze dünyadaki insan nüfusunun artışı Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo1. Geçmişten Günümüze Dünyadaki İnsan Nüfusu

TARİH	DÜNYA NÜFUSU
Alt Paleolitik Çağ’da MÖ. 1,5 milyon - 140 bin yıl önce	125 bin
Orta Paleolitik Çağ’da MÖ. 140 – 40 bin yıl önce	300 bin
Üst Paleolitik Çağ’da MÖ. 40 – 12 bin yıl önce	3.34 milyon
Mezolitik Çağ’da MÖ. 12 – 9 bin yıl önce	10 – 15 milyon
Neolitik Çağ’da MÖ. 9 – 5.5 bin yıl önce	86 milyon
Orta Çağ başlangıcında MÖ. 476’da	260 milyon
MS. 1650’de	560 milyon
1850’de	1 milyar
1900’de	2 milyar
1950’de	2.5 milyar
2009’da	6.8 milyar

Kaynak: Akın, 2009 s. 5’ten uyarlanmıştır.

Tablo 1’de de görüldüğü gibi belli dönemlerde nüfusun çok fazla arttığı, özellikle 1950’lerden sonra patlamaya dönüştüğü söylenebilir. Hızla artmaya devam eden nüfus, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir patlamaya dönüşmüştür. Nüfusun plansız bir biçimde artmasıyla birlikte çevre sorunlarına karşı bilinçsiz kitleler oluşmuştur (Olğun, 2005, s. 74). Bilinçsiz insanların oluşturduğu ve gün geçtikçe artan nüfusa paralel olarak çarpık kentleşme, endüstrileşme, bunlara bağlı olarak hızlanan doğal kaynak kullanımı ve bilinçsiz tüketimi, atmosfere bırakılan zehirli gazlar, arıtılmamış zehirli atık sular, yok olan canlı türleri, evsel atıklar ve çöpler gibi çevre üzerinde olumsuz etkileri olan durumların göz ardı edilerek yaşanmasının doğurduğu sonuçlar, bu tarihten itibaren gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm dünya ülkelerinde çevre sorunları olgusunu ortaya çıkarmıştır (Kocataş, 2008, s.1; Türkmen, 2005, s. 17). Başlangıçta bir denge içerisinde olan ekosistem, insanlar tarafından bilinçsizce bozulmuştur.

İnsanoğlunun 1800’lü yıllara kadar doğa üzerindeki tahribatı sınırlıyken, bundan sonraki yıllarda sanayileşme, teknolojik gelişmeler, fosil yakıtların bulunması ve yoğun olarak kullanılmaya başlanması, doğaya daha fazla müdahaleyi beraberinde getirmiştir (Meydan ve Doğu, 2008, s. 269). Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllardan itibaren, bilinçsiz sanayileşmenin küresel düzeyde çevre kirlenmesine neden olduğu daha yaygın bir biçimde görülmüştür (Akın, 2009, s. 4). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçmeye başlayan insanoğlu, eğitim düzeyinin de yükselmesiyle birlikte çevreye verdiği zararı ve yaşanan çevre sorunlarını fark etmeye başlamıştır. 1970’li yıllardan itibaren çevre sorunları ve çevre kirliliği, tüm dünya kamuoyunun gündemine girebilmiştir. Kimi zaman geçmişe duyulan bir özlem kimi zaman da geleceğe yönelik kaygılar nedeniyle insanlar, çevre sorunlarını sık sık dile getirmeye başlamıştır. İnsanoğlunun doğa üzerindeki etkileşim süreci, doğaya egemen olma isteği sonucunda meydana getirdiği çevre sorunlarına katlanmak zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Günümüze gelindiğinde ise canlıların karşılıklı etkileşim halinde buldukları yaşam ortamı olarak tanımlayabileceğimiz “çevre” kavramı, olumsuzluğu işaret eden “kirlilik” kavramıyla birlikte ifade edilir duruma gelmiştir (Aktepe ve Girgin, 2009, s. 402). Günümüzde çevresel sorunların ulaştığı nokta tüm canlıların yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Gittikçe gerginleşen dünyamızda yaşanan çevre sorunları, her geçen gün büyümüş ve çevre kavramı çok sayıda sorunlarla bir arada anılmaya başlanmıştır (Mert, 2006’dan akt., Meydan ve Doğu, 2008, s. 269).

Yaşanan sorunların çok boyutluluğu bu konu üzerine farklı tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur. Çevre sorunları şöyle tanımlamaktadır:

“Çevre sorunları, çevrenin doğal dengesini bozan, canlılar üzerinde yıkıcı etkilenmeler oluşturan bozulmalardır.” (Hiçyılmaz ve Türkkuşu, 1987, s.112).

“Yapay çevresini oluşturmaya çalışan insanoğlunun, doğal çevre üzerinde yarattığı tüm olumsuz etkiler ile doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanımı ve doğal çevrenin tahribinin yanı sıra, yapay çevrenin sağlık koşullarına uygun olmayışı nedeniyle ortaya çıkan sorunlardır.” (Ertürk, 1994, s. 36)

“İnsanı, hayvanı, bitkisi ve taşı toprağı ile tüm varlıkları içinde bulunduran ekosistemin, bu öğelere sürdürülebilir bir yaşam sağlayamamasıdır.” (Titiz, 2010, s. 34)

Tanımlamalardaki çeşitlilik yaşamakta olduğumuz çevre sorunlarının çok boyutluluğunu ve karmaşık sorunlar kümesinden oluştuğunu Şekil 1’de görüldüğü gibi açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Çevre Sorunlarının Çok Boyutluluğu

Kaynak: Atasoy, 2005 s. 32’den uyarlanmıştır.

Çevre sorunlarının çok boyutluluğu, söz konusu sorunların oluşum nedenlerinin ve kaynaklarının da çok boyutlu olduğunun bir göstergesidir. Diğer taraftan sorunların artmasına ve yaygınlaşmasına neden olan etmenler de çok çeşitlidir. Başta eğitim eksikliği olmak üzere, aşırı nüfus artışı, çarpık kentleşme, ekonomik kâr ilkeleri ve yoğun endüstri gibi çeşitli etmenler çevre sorunları üzerinde farklı ülkelerde, farklı etkiler yapmaktadır (Çepel, 1992, s. 36). Başka bir ifadeyle çevre sorunları, nicelik ve nitelik olarak ülkeler açısından doğal kaynakların kullanımında, çevre bilinci ve duyarlılığında, çevre kirliliğinin boyutlarında, çevre sorunlarının kökeninde ve çevre sorunlarının çözümü için ayrılan kaynak ve izlenen politikalarda büyük farklılıklar göstermektedir; ancak en önemli nokta, tüm ülkelerde var olan çevre sorunlarının temelinde insan davranışları ve değerler sisteminin yatmasıdır. Bu nedenle insanoğlunun ruhsal, düşünsel ve ahlâksal dünyası ve çevreye karşı tutum ve davranışları değişmedikçe, çevre sorunlarında da bir değişim beklemek doğru bir beklenti olmayacaktır (Atasoy, 2005, s. 28).

Ekosistemdeki hassas dengeye dikkat edilmeden kullanılan teknoloji ve sanayinin doğaya ve canlılara verdiği zararları birkaç örnekle somutlaştırmak, insan eylemlerindeki bilinçsizliğin ve plansızlığın doğurduğu sonuçları daha anlaşılır kılmak açısından yararlı olacaktır.

- ABD'nin Alaska eyaletinde 1989'da Exxon Valdez isimli büyük petrol tankerinin karaya oturması sonucu 45 milyon ham petrol denize dökülmüş ve akıntının etkisiyle 3000 km uzunluğundaki kıyı şeridine yayılmıştır. Birkaç ay içerisinde 90 değişik cinse ait 40.000 deniz kuşu, binlerce deniz memelisi ve nesli tehlikede olan bir kartal türünün yüzlercesi ölmüştür (Boşgelmez, Boşgelmez, Savaşçı, Paslı ve Kaynaş, 2000, s. 9).
- Kan kanseri hastalarının yaşamda kalma oranlarının beşte birden, beşte dörde çıkaran ilacın hammaddesi olan Catharanthus Rozeus bitkisinin tıptaki değeri anlaşıldığı zaman Madagaskar Adası'ndaki yayılış alanının % 90'ının ortadan kaldırılmış olduğu saptanmıştır (Çepel, 1992, s. 36).
- Son 100 yılda yaklaşık olarak 30.000 bitki türünün büyük çoğunluğunun yok olduğu; Madagaskar Ormanları da dahil olmak üzere 1950-1980 yılları

arasındaki 30 yıl içerisinde dünya ormanlarının % 25'inin yok edildiği bildirilmiştir (Çepel, 1992, s. 36; Boşgelmez ve diğ., 2000, s. 10-11).

- ABD'de yalnız pazar günlük gazete kâğıtlarının 500.000 ağacın kesilmesiyle eşdeğer olduğu, her yıl atılabilir çocuk bezi için ise 1.000.000 ağacın kesildiği belirlenmiştir. Hesaplamalar saatte 3000 dönüm, dakikada 50 dönüm ormanın yok edildiğini ortaya koymuştur (Çepel, 1992, s. 35-36).
- 20. yüzyılın çevre ve su kirleticiliği bakımından ilk sıralarda yer alan olayı olarak görülen Irak-Kuveyt Savaşı'nda; ham petrol denize pompalanmış, 750'den fazla petrol kuyusu ve rafinesi yakılmış, kimyasal ve biyolojik silah depo ve üretim tesisleri bombalanmıştır. Savaşın insanlar üzerindeki etkisi ise savaşa katılan askerlerin çocuklarındaki belirtilerinden hareketle Körfez Savaşı Sendromu adında yeni bir hastalıkla kendini göstermiştir (Boşgelmez ve diğ., 2000, s. 9-10).
- Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombasından 6 yıl sonra lösemili hasta sayısı çok artmıştır. Savaştan 27-32 yıl sonra bile Japonya'daki kanser ölümlerinin normalden 2.4 kat fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Boşgelmez ve diğ., 2000, s. 13).
- Artvin Murgul-Göktaş Bakır Fabrikası 1951 yılında işletmeye açılmış ve bacalarından günde 45 ton kükürt dioksit gazı çıkararak asit yağmurlarına neden olmuştur. 15 yıl içinde 90 bin dekarlık ormanlık alan yok olmuş, 78 bin dekarlık arazide de erozyon görülmüştür (Boşgelmez ve diğ., 2000, s. 11).
- Muğla-Yatağan Termik Santrali günde 600 ton kükürt dioksit çıkararak aynı şekilde asit yağmurlarına neden olmuş, çevresindeki 400 bin dekarlık kızılçam ormanları yanmış, tarım toprakları ise verimliliğini kaybetmiştir (Boşgelmez ve diğ., 2000, s. 11).
- Dünya genelinde 1980-1990 yılları arasında tahrip olan ormanlık alanın 130 milyon hektar olduğu, halen 3,4 milyar olan ormanlık alanın 2010 yılında 3,1 milyar hektara gerileyeceği hesaplanmıştır (Sayıştay Başkanlığı, 2011).

Bu sayısal değerler unutulmaması gereken bir gerçeğe işaret etmektedir; o da “doğanın bütünlüğü ilkesinin” yaşadığımız yüzyılda “dünya ve evrenin bütünlüğü” ile özdeş olduğudur. Aynı zamanda dünyanın insanlara değil, insanların dünyaya ait olduğunu ve kirletmemenin temizlemekten daha kolay ve ekonomik olduğunu ortaya koymaktadır. Çevre sorunları, dünyadaki tüm canlıları, tüm biyosferi ve özellikle tüm insanlığı ve tüm gezegeni tehdit ettiği için “küresel” boyutta olma özelliğini ne yazık ki günümüzde de korumaktadır (Atasoy, 2005, s. 30). Çevre değerlerinin insanlığın ortak malı olduğu düşüncesi de buna eklendiğinde, hiçbir devlet çevre zararlarının kendi sınırları içinde kaldığını ve diğer ülkeleri etkilemediğini savunamaz (Budak, 2008, s. 16). Hızla artmaya devam eden nüfus sorunu, doğal kaynakların kullanımı, beslenme sorunu, çarpık kentleşme, çevre kirliliği (hava-su-toprak kirliliği, radyoaktif kirlenme, ses-görüntü-ışık kirliliği, gürültü sorunu), ozon tabakasının incelip delinmesi, asit yağmurları, küresel ısınma ya da sera etkisi, zehirli atıklar ve biyolojik birikim, elektromagnetik kirlenme, ormansızlaşma, bitki ve hayvan türlerinin yok olmaya başlaması ve erozyon sorunu tüm insanlığın karşı karşıya kaldığı başlıca küresel boyuttaki çevre sorunlarını oluşturmaktadır (Mert, 2006’dan akt., Meydan ve Doğu, 2008, s. 269; Olęun, 2005, s. 74-122). Bu sorunlar tüm ülkeleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Bu nedenle çevre sorunları konusu tüm ülkeleri ilgilendiren ve ortak kararlar almaya zorlayan; ayrıca en kutsal hak olan “yaşama hakkını” ilgilendirdiği için de yaşamsal öneme sahip küresel bir sorundur (Budak, 2008, s. 16). Bu nedendir ki; boyutu ve yaşanabilecek sonuçları fark edildiği andan itibaren gerek kamuoyunda gerekse bilimsel kaynaklarda çevre sorunlarına sıkça yer verilmiş ve ulusal ve uluslararası boyutta çevre sorunlarına yönelik çözüm arayışları tartışılmaya başlanmıştır.

1.1.2. Çevre Sorunlarına Çözüm Arayışları

İnsanoğlu, hızlı nüfus artışı ve gelişen teknolojiyle birlikte çevreyi yoğun bir biçimde etkisi altına almıştır. Yeryüzünün kendine özgü yasalarının olduğu düşünülmemiş, insanlığın da dünyanın bir parçası olduğu unutulurken, dünyanın insanlığa ait olduğu yanılgısıyla hareket edilmiştir. İnsanın kendini doğanın diğer parçalarından soyutlayarak düşünmesi, her alanda görülen doğa-insan dengesizliğine daha fazla yol

açmıştır. Bilgi eksikliği ve yalnızca ekonomik kâr ilkesine dayanan doğadan yararlanma düşüncesi ise ekolojik dengenin bozulmasına ve çevresel sorunların her geçen gün daha da artmasına neden olmuştur. Bu düşünce ve işlevlerinin sonucunda yalnız kendilerinin değil; tüm canlıların yaşam temellerini yok ettiğini fark eden insanoğlu, doğayla ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başlamıştır (Çepel, 1992, s. 213-214; Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003, s. 16). İnsanoğlu çevrenin değerini, yaşanabilecek sorunların ne denli büyük olduğunu ve sonuçlarından nasıl etkilenebileceğini gördüğü andan itibaren anlamış ve böylece insanlığın çevresel sorunlarla mücadelesi başlamıştır.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre yaşanabilecek sorunlar ve insanlığın nasıl etkilenebileceğinin küçük bir örneğine yer vermek, günümüzde yaşamsal tehlike boyutuna ulaşan çevre sorunlarını daha iyi anlama, gelecekte yaşanabilecek sorunları tahmin etme ve geçmişten günümüze izlenen çözüm yollarını değerlendirme açısından yararlı olacaktır. Kuşkusuz çevre sorunlarını çözüme ulaştırabilmenin ve çevreyi koruyabilmenin hareket noktası sorunları tanımak, boyutlarını bilmek ve yaşananları anlamaktan geçmektedir.

Kışlalıoğlu ve Berkes'in (2003, s. 22-23) ve Kocataş'ın (2008, s. 414) aktardığına göre Donella Meadows, eşi ve arkadaşları *Büyümenin Sınırları* (1972) adlı çalışmalarında aşağıda sıralanan beş temel ögenin 1900-1970 yılları arasındaki değerlerini ve değişimlerini istatistiksel olarak ele almış, 1970 yılında dünyanın bu konudaki eğilimlerini de temel alarak gelecekte ne gibi değişimler olabileceğini hesaplamaya çalışmışlardır. Bu konular şunlardır:

- Dünya nüfusu,
- Kişi başına düşen besin üretimi,
- Kişi başına sanayi üretimi,
- Yenilenemez nitelikteki doğal kaynakların stoku,
- Çevre kirliliği.

1970 yılındaki nüfus, tarım, sanayi, kaynaklar ve kirlenme konularındaki eğilimlerin aynı doğrultuda devam etmesi durumunda ortaya çıkacak sonuçlar “Standart Dünya Modeli” adında bir modelle somutlaştırılmıştır. Bulgularda ise dünya nüfusunda ve çevre kirliliğinde sürekli olarak artış olacağı, kişi başına düşen sanayi ve besin

üretimini plansızca artmaya devam edeceği, bu durumun belli bir süre sonra sanayi üretimini yavaşlatıp durduracağı ve sanayi ürünlerine bağlı olarak da besin üretiminde azalma yaşanacağı öngörülmüştür. Doğal kaynakların sanayide ve dünya nüfusunun beslenmesinde kullanılması sonucu sürekli olarak azalacağı ileri sürülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda ise kirliliğin büyük çapta ölümlere neden olabilecek derecede artacağı ve dünya nüfusunun da bir noktadan sonra hızla azalacağı öngörülmüştür. Aynı zamanda Meadows ve arkadaşları tarafından, araştırma bulguları doğrultusunda yerkürenin fiziksel sınırları aşılmadan, kendi kendini dengeli bir biçimde sürdürebilmesi için kimi koşulların yerine getirilmesi gerektiği savunulmuş, bu da “Dengeli Dünya Modeli” adıyla ortaya konulmuş ve somutlaştırılmıştır. Yerine getirilmesi gereken koşullar ise; dünya nüfusunun ve kişi başına düşen sanayi ve tarım ürünlerindeki artışın dengeye getirilmesi, doğal kaynakların korunması ve tüketimi yavaşlatacak yeniden kullanım ya da daha uzun süreli kullanım gibi ilkelerin uygulanmasıyla kaynaklar konusunda tutumluluğun benimsenmesi ve çevre kirliliğinin etkin bir biçimde denetim altına alınması gerektiği ifade edilmiştir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003, s. 22-23; Kocataş, 2008, s. 414-417).

Çepel’in (1992, s. 214), Benton ve Warner’ın (1974) gerçekleştirdiği araştırmadan aktardığına göre ise ABD’de % 1 nüfus artışına karşın elektrik enerjisi kullanımının % 5, gübre kullanımının % 4, endüstriyel ürünlerin kullanımının % 5 oranında artacağı hesaplanmış; tüm bunların da çevre kirlenmesini % 4 oranında artıracığı tahmin edilmiştir. Nüfusun iki katına çıkma süresi içinde -bu süre zarfında yüzlerce nükleer enerji santralının kurulacağı ve çevre kirlenmesi üzerindeki etkileri düşünülmeden çevre kirlenmesinin 12 katına çıkacağı hesaplanmıştır. Nüfusun yanı sıra çevre sorunları konusunda önemli bir etmen olan yüksek yaşam düzeyi de büyük bir etkiye sahiptir. Öyle ki; çok nüfuslu az gelişmiş ülkelerdeki çevre sorunlarının, az nüfuslu endüstrileşmiş ülkelerdeki kadar ekstrem boyutlara ulaşmadığı görülmektedir. Örneğin, dünyada mevcut enerjinin % 75’i gelişmiş ülkeler tarafından harcanmakta, bu ülkelerdeki toplam nüfusun dünya nüfusunun % 25’i kadar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla nüfus artışı ve hızlı ekonomik ve teknolojik gelişmelerin paralelinde gerçekleşen yüksek yaşam düzeyi birlikte söz konusu olunca, çevre sorunları daha büyük boyutlara ulaşmaktadır.

Yapılan bu araştırmalar doğrultusunda ortaya konulan gerçekler, insanoğluna doğanın korunması ve geliştirilmesi bakımından gelecek nesillere karşı sorumlu olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla insanoğlu, çevreyi korumaya yönelik gerekennlemleri almanın yanı sıra bir annce yapılabilcekler konusunda uygulamaya geemenin gerektiğini anlamış ve çeşitli girişimlerde bulunmuştur (rn ve Aydemir, 2005, s. 124). Dünyadan başka yaşanılabilecek bir gezegenin olmadığı ve insanlığın bu doğrultuda bir an evvel adımlar atması gerektiği yönündeki düşüncelerin olduğunu, Kızılderili şefinin “*Dünya (doğa) bize torunlarımızın emanetidir.*” sözü ortaya koymaktadır (Türkmen, 2005, s. 17). Dolayısıyla gereklklerimiz gerekse diğerlkeler için büyük bir sorun olan küresel boyuttaki evre sorunlarıyla mücadelede, yerel ve kltrelnlemler alınmaya başlanmış, ulusal ve uluslararası toplantılar her geçen gün artmaya başlamıştır. Bu çabalar yönetsel, hukuksal ve teknolojiknlemlerin planlanması ve kabul edilmesiyle etkili bir biçimde sonuçlanmıştır (zdemir ve diğer., 2006’dan akt. Meydan ve Doğu, 2008, s. 269).

evre sorunlarının insan sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaşması, sorunların çözümüne ilişkin kaygıları arttırmış ve bu durumlkeleri siyaset, eğitim ve bilim çevrelerini mücadele yolundanrgtlemeye yöneltmiştir. Yaşanan sorunlar “sürdürülebilir kalkınma” kavramını ortaya çıkarmış ve biroklke tarafından bu kavram gündeme alınmaya başlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak; doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin gereksinimlerinin karşılanmasına olanak verecek biçimde, bugünü ve gelecek yaşamı programlama yaklaşımı olarak ifade edilmiştir (Karbuş, 2002’den akt. Bilgi, 2008, s. 12)

Sürdürülebilir kalkınma bağlamında bir başlangıç olarak kabul edilen çevreyle ilgili ilk uluslararası toplantı, 1972 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Organizasyonu- (UNESCO) tarafından Stockholm’de Birleşmiş Milletler İnsan evresi Konferansı adı altında gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, çevreye verilennem vurgulanmış ve 5 Haziran günü “*Dünya evre Günü*” olarak kabul edilmiştir (Sarıbyık, 2005, s. 149-153; Bilgi, 2008, s. 12; epel, 1992, s. 215). 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında gerçekleştirilen evrensel nitelikteki Stockholm Konferansı, gelişmekte olan 113lkeden yüzlerce katılımcı ile gerçekleştirilmiş, katılımcılkeler tarafından çevrenin korunması

ve geliştirilmesi düşüncesini tüm insanlara benimsetmek üzere 26 ilkeye yer veren Stockholm Bildirgesi kabul edilmiştir (Efendi, 2005, s. 33). Bu konferansta, insan yerleşimlerinin planlanması ve yönetiminden çevre kirliliğinin belirlenmesi ve kontrolüne, devletlerin küresel kirlilikle uğraşma konusundaki yetersizlikleri ve endüstrileşmiş ülkelerin diğer ülkelerle olan kalkınma ilişkilerinden çevre eğitiminin önemi ve gerekliliğine kadar birçok konu değerlendirilmiştir. Konferans bildirgesindeki *“insanlık, şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve iyileştirmek zorundadır”* ifadesi ile dikkatler, insanların çevrelere yönelik tutum ve davranışlarına yöneltmiştir (Keleş ve Hamamcı 1993’den akt. Bilgi, 2008 s. 12). Bu tarihten itibaren çevreyle ilgili pek çok uluslararası toplantılar düzenlenmiş [1982 BM Ortak Geleceğimiz Raporu, 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı vb.], çeşitli konularda kararlar alınmış ve kararları kabul eden ülkeler o toplantıların üyesi sayılmıştır (Sarıbyık, 2005, s. 149; Gökçe, Kaya, Aktay ve Özden, 2007, s. 454).

Sonuç olarak çevre sorunlarının oluşumunda birçok etmen rol oynamakta, yapılan ulusal ve uluslararası toplantılarda alınan kararlar da her geçen gün genişletilmektedir. İlk uluslararası toplantı olan Stockholm Konferansı da dâhil olmak üzere yapılan tüm toplantılarda özellikle bir konu üzerinde durulmakta ve bu konunun dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Tüm toplantılarda değinilen konu ise çevre sorunlarının oluşum kaynağı olan insanoğlunun çevre konusundaki bilinçsizliğinin giderilmesidir. İnsanoğlunun bilinçlenmesi, sorunların çözümünde uzun dönemli ancak belki de en önemli adımı oluşturmaktadır.

Gore, insanın doğal döngü içindeki yerini; *“Doğadan ayrı olduğumuza inanmak, yaşamın doğal döngüsü içindeki yerimizin ne olduğunu bilmemek, bizleri etkileyen ve bizim de etkilendiğimiz doğal süreçleri hiç anlamamak demektir”* ifadesiyle belirtmektedir (Tombul, 2006, s. 1-2). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, kişinin ekosistem içerisindeki yerini anlaması yönünde, tüm oluşum ve dönüşümleri başlatan unsurun insan olduğu ve bireylerin bu konuda bilinçlendirilmesi ve iyileştirilmesiyle toplumun da iyileştirilebileceği ortaya konulmaktadır. Çevre sorunlarının oluşumunda ve çözüm sürecinde insanoğlunun büyük bir role sahip olduğu gerçeği, insanoğlunun bilinçlendirilmesinin en etkili biçimde *çevre eğitimiyle* sağlanabileceğini ortaya koymaktadır.

1.1.2.1. Çevre Eğitimi Konusunda Yapılan Uluslararası Çalışmalar

İnsanoğlu, üzerinde yaşadığı dünyaya kendi çıkarları doğrultusunda büyük oranda zararlar vermiş, bu durumun yaratabileceği olumsuz etkilerin görülmesinden itibaren yine kendi çıkarları doğrultusunda sorunlarla mücadelesine başlamıştır. Hızla artan nüfus, çarpık kentleşme, azalan ya da yok olan kaynaklar, enerjinin sınırlılığı, çevrenin kirlenmesi derken, insanlığın geleceği artarak devam eden bu sorunlar karşısında öylesine karamsar bir tablo çizmiştir ki; bu durum çevre konusunun daha çok tartışılmasını kaçınılmaz kılmıştır (Nazlıoğlu, 1991, s. 251). Giderek artan çevre sorunlarını ve doğurduğu sonuçları tanımaya başlayan insanlık “çevre eğitimi” olgusunu kabul etmiş ve birkaç ülkede çevre eğitimi programları geliştirilmiştir (Ünal ve Dımışkı, 1999, s. 142). Yerel ve ulusal boyutta başlayan bu hareketler, çevre sorunlarına gereken önemin verilmeye başladığı 1970’li yıllardan sonra uluslararası platforma taşınarak, dünya ülkeleri tarafından çevre eğitimi konusunda çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Çevre bilincine ulaşan insanlar, kendilerinin ortak sorunlarına ortak çözümler bulabilmek amacıyla çeşitli düzeylerde uluslararası iş birliği geliştirmeye çalışmışlardır. Uluslararası düzeyde çevre konusuna kapsamlı yaklaşan ilk kuruluş Birleşmiş Milletler-(BM) olmuştur (Kalabalık, 1998, s. 316). 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı ile çevre eğitimi konusu küresel bir boyut kazanmıştır. Aynı zamanda bu konferansta Birleşmiş Milletler Çevre Programı-(UNEP) kurulmuştur. Misyonu “insanları ve milletleri, gelecek nesillerden ödün vermeden, yaşam kalitesini artırmak için çevre hakkında bilinçlendirerek işbirliğine ve liderliğe teşvik etmek” ifadesiyle belirtilen UNEP’in ilkeleri ise şöyle belirtilmiştir (Buss, 2007’den akt. Aydın, 2010, s. 15):

- Çevresel sorunlar ve önlemler konusunda uluslararası katılım ve işbirliği sağlamak,
- Evrensel çevrenin durumunu gözlemlemek ve toplanan çevresel verileri değerlendirmek,
- Hükümetlerde, toplumlarda ve özel sektörde çevre bilinci yaratmak,
- Çevreye yönelik etkinliklerde BM birlikteliği sağlamak,
- Yerel programları sürdürülebilirlik açısından geliştirmek,
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çevresel konulardaki yetkililerine yardım etmek,
- Uluslararası çevre yasalarının gelişimine yardımcı olmak.

Konferanstaki öneriler doğrultusunda UNESCO Çevre Dairesi, 1975 yılında 136 üye ülkede, "Çevre Eğitimi İçin Kaynakların Değerlendirilmesi: Üye Devletlerin Gereksinimleri ve Öncelikleri" (Assessment of Resources for Environmental Education: Needs and Priorities for Member States) başlıklı bir anket uygulayarak, çevre eğitiminde rolü olan uzman ve yetkililere ileride atılacak adımların temellerini oluşturacak bilgilerin sağlanmasını amaçlamıştır. Araştırma bulguları, dünyadaki mevcut çevre eğitim programlarının nicelik ve nitelik bakımından, ulusların çevre eğitimine dikkatlerini çekmekte yetersiz kaldığı gerçeğini ortaya koymuştur. Bu yetersizliğin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirgin olduğu, araştırma kapsamındaki hiçbir ülkede, işlevsel, mantığa dayalı bir çevre eğitim programına rastlanmadığı, gerçek problemlerin çözümüne dayalı bir eğitim yaklaşımının bulunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durumun, çevre eğitiminin toplumla bütünleşmemesine neden olduğu belirtilmiştir. Çevre eğitimi konusunda belirginleşen yetersizlikleri gidermek amacıyla, UNESCO ve BM Çevre Programının-(UNEP) işbirliğiyle 1975 yılında Uluslararası Çevre Eğitim Programı-(IEEP) ortaya konulmuştur. IEPP'nin düzenlediği bölgesel konferans ve seminerler sonrasında UNESCO-UNEP işbirliği ile dünyada ilki olmak üzere 1977 yılında Tiflis'te bakanlar seviyesinde Hükümetlerarası Çevre Eğitim Konferansı (Intergovernmental Conference on Environmental Education) toplanmıştır. Böylece küresel boyutta ele alınan çevre eğitimi, Tiflis Konferansı ile IEPP'nin himayesinde yapısal ve hedefe dayalı bir nitelik kazanmıştır. Tiflis Konferansı Bildirgesi ve getirilen öneriler, çevre eğitiminin insan eğitiminde, başka bir deyişle eğitim-öğretim sürecinde yerini alması için bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir (Ünal ve Dımişki, 1999, s. 142-143; Taşlı Keçeci, 2010, s. 37; Ünal, Mançuhan ve Sayar, 2001'den akt. Bilgi, 2008, s. 13).

UNESCO tarafından 1978'de yayınlanan Tiflis Konferansı sözleşmesinde çevre eğitiminin nasıl olması gerektiği şöyle açıklanmıştır (UNESCO, 1980'den akt. Bilgi, 2008, s. 14):

"Çevrenin doğal ve sosyal yönünü göz önüne alan, ömür boyu süren, disiplinlerarası bakış açısı içeren, büyük çevre problemlerini ulusal, bölgesel ve uluslararası bir bakış açısı ile inceleyen, ortaya çıkan çevre problemi üzerinde çalışırken, bölgenin tarihsel yönünü de göz önünde bulunduran, çevre problemlerinin çözümünde, önlenmesinde ulusal ve uluslararası işbirliğinin önemini belirten, öğrencilere

öğrenme deneyimleri kazanmaları için çevre konusunda plan yapmalarına, karar vermelerine ve sonuçlarını kabullenmelerine fırsat veren, çevre duyarlılığı ile ilgili olarak erken yaşlarda kazanılan bilginin, problem çözme yeteneğinin ve değerlerin önemini açıklayan, öğrencilere çevre problemlerinin belirtilerini ve problem nedenlerini keşfetmeleri için yardım eden, çevre problemlerinin karmaşıklığı sebebiyle analitik düşünme ve problem çözme yeteneğinin önemini vurgulayan, çevre eğitiminde problem çözme ve pratik aktiviteler yöntemini kullanan, ülkelerin kalkınma planlarında çevrenin de göz önüne katılması gerektiğini vurgulayan bir program olmalıdır.”

Bu bildirgede, aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde çevre eğitiminin niteliği, amaçları ve eğitsel temelleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Çevre eğitiminin genel amaçları aşağıda yer aldığı biçimiyle beş grupta ele alınmıştır (UNESCO, 1977, s. 26-27’den akt. Aydın, 2010, s. 20).

- Bilinç:** Birey ve toplumların tüm çevre ve çevre sorunları hakkında bilinç ve duyarlılık kazanmasını sağlamak,
- Bilgi:** Birey ve toplumların çevre ve çevre sorunları hakkında temel bilgi ve deneyim kazanmalarını sağlamak,
- Tutum:** Birey ve toplumların çevre için belli değer yargılarını ve duyarlılığını, çevreyi koruma ve iyileştirme yönünde etkin katılım isteğini kazanmalarını sağlamak,
- Beceri:** Birey ve toplumların çevresel sorunları tanımlayabilme ve çözebilme becerisi kazanmalarını sağlamak,
- Katılım:** Birey ve toplumların her seviyedeki çevre sorunlarının çözümüne aktif olarak katılmalarını sağlamak.

Tiflis Bildirgesi ile genel olarak eğitim yetkilileri, çevre eğitimi alanında düşünce, araştırma ve yenilikleri geliştirmeye davet edilmiş ve ülkelerin, öğretmen ve uzmanların eğitim olanaklarından yararlanması konusunda işbirliği yapmalarını amaçlamıştır. Bu bildirgeden sonra tüm çevre eğitimi çalışmalarında dikkatler bu amaçlara nasıl ulaşılabileceği konusu üzerinde yoğunlaşmıştır (Gökçe ve diğ. 2007, s. 454). Dünyada uygulanmakta olan en gelişmiş çevre eğitim programları, Tiflis Bildirgesi’nin hedef, amaç ve esasları doğrultusunda hazırlanmıştır. Çevre eğitim programlarının hazırlanmasında Tiflis Bildirgesi’nin temel alınması, bu bildirinin ne denli bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1983 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı ile “Çevre ve Kalkınma Komisyonu” kurulmuştur. Komisyonun gerçekleştirdiği çalışmaların sonucu olarak yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) adlı rapor büyük önem

taşımaktadır. Bu rapor, insanlığın sahip olduğu kaynakların ve kalkınmanın sürdürülebilirliğine değinerek, çevre ve ekonomik kalkınmanın bir arada düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda bu rapor, dünya kamuoyunun dikkatini çevre sorunlarına çekmede etkili olmuş, önerdiği çözüm yolları ile hükümetlerin politikalarında kimi değişikliklere yol açmıştır (Duru, 1995, s. 34).

1987 yılına gelindiğinde UNESCO ve UNEP işbirliği ile Moskova’da Uluslararası Çevre Eğitim ve Yetiştirme Kongresi (International Congress on Environmental Education and Training) gerçekleştirilmiş ve çevre eğitiminin uluslararası stratejisi belirlenmiştir. Stockholm Konferansı’nın 20. yıl dönümü nedeniyle 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda (United Nations Conference on Environment and Development-UNCED) eğitime sürdürülebilir kalkınma boyutu getirilmiş ve sürdürülebilir kalkınma “İnsanlığın şimdiki ve gelecekteki gereksinimlerini karşılama potansiyelini arttırmak için, kaynakların kullanılmasında, yatırımların niteliğinde ve teknolojik gelişimin yönlendirilmesinde yer alan değişim süreci” olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ile gelecek nesillerin gereksinimlerine yanıt verecek kaynaklar tehlikeye atılmadan, bugünkü nesillerin gereksinimlerine yanıt verilebileceği vurgulanmıştır. 1977 yılında ise Selanik’te Uluslararası Çevre ve Toplum Konferansı: Sürdürülebilirlik İçin Eğitim ve Toplum Bilinci (International Conference on Environment and Society : Education and Public Awareness for Sustainability) başlıklı bir konferans düzenlenmiş ve yapılan konferansta sürdürülebilir kalkınma konusunda eğitimde yapılması gereken düzenlemeler belirlenmiş ve gerekli esaslar oluşturulmuştur (Ünal ve Dımışkı, 1999, s. 143; Taşlı Keçeci, 2010, s. 37; Bilgi, 2008, s. 16; Kocataş, 2008, s. 4).

2002 yılında Johannesburg’da Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi düzenlenmiş, sürdürülebilir kalkınma kavramı genişletilerek yeniden onaylanmıştır. Bu zirveden üç ay sonra da 1 Ocak 2005’ten 31 Aralık 2014’e kadar olan süre “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim On Yılı” olarak ilan edilmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim Onyılı’nın temel vizyonu ise; “Herkesin sürdürülebilir bir geleceğin ve olumlu toplumsal dönüşümün gerektirdiği değerleri, davranışları ve yaşam biçimlerini öğrenme fırsatını bulduğu bir dünya yaratmak” biçiminde belirtilmiştir (Alkış, 2007, s. 56-57).

Yapılmış olan tüm bu çalışmalar, en etkili çözüm yolu olarak her yaştan insanın çevre konusunda bilinçlendirilmesinin; duyarlılıklarını artıracak, sorumluluklarını hatırlatacak ve etkin katılımlarını sağlayacak etkin bir çevre eğitimi ile gerçekleştirilebileceği konusuna vurgu yapmıştır. Dolayısıyla ülkemiz de dâhil olmak üzere tüm dünya ülkeleri bu çalışmalar doğrultusunda eğitim programlarını tekrar değerlendirmiş ve süreç içerisinde yenilemişlerdir. Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik gerçekleştirilen bu çalışmaların temel amacı, kuşkusuz insanların daha sağlıklı ve güvenilir bir çevrede yaşamalarını sağlamaktır. Bunu sağlayacak olan da temelde insanın kendisidir. Çünkü çevreye zarar veren de çevreyi koruyacak ve geliştirecek olan da insanoğludur. Dolayısıyla çevreye karşı bilinçli insanların oluşturulmasında çevre eğitimi ve bu konudaki çalışmalar büyük bir öneme sahiptir.

1.1.3. Çevre Eğitimi ve Önemi

Çevre sorunlarının sosyolojik, ekonomik ve ekolojik birçok yönü bulunmaktadır. Bu nedenle sorunun çözümü de çok boyutludur (Taşlı Keçeci, 2010, s. 35-36). Bununla birlikte çevre sorunlarının ardında yatan temel sorunun insanın kendisi olduğu gerçeği, çevre ve insan arasındaki hassas dengenin korunmasının yine insan sorumluluğunda olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla genel eğitimle birlikte çevre eğitimi, insanlara sorumluluk bilinci kazandırmak ve yarattığı çevre sorunlarının çözümüne katılımlarını sağlamak için en uygun yol olarak görülmektedir (Tombul, 2006, s. 13). İnanlarda istedik düşünce, davranış, değer yargısı, bilgi ve beceri kazandırma süreci eğitimle sağlanmaktadır (Şimşekli, 2005, s. 175). Bu bağlamda çevre eğitimi ile çevrenin insanlık için önemi işlevsel olarak anlatıldığında ve insanlara çevre bilinci kazandırıldığında, birçok boyutu bulunan çevre sorunlarının azaltılmasında en önemli adım atılmış olacaktır (Nazlıoğlu, 1991, s. 259). Dolayısıyla insanların çevre bilinci kazanmalarında ve bunu davranış olarak sergilemelerinde, günlük davranışlarının çevre üzerinde yaratacağı etkileri konusunda bilgi sahibi olmalarında çevre eğitiminin gerekliliği tartışılmazdır. Bu gereklilik, tüm dünyanın gündeminde olan çevre sorunlarının ortaya koymuş olduğu bireysel, toplumsal ve hatta küresel bir gereksinimden kaynaklanmaktadır.

Yaşanılan olaylar göstermiştir ki bozulan çevrenin yeniden düzeltilmesi kimi zaman olanaklı olmamakta, olanaklı olsa bile çok uzun zaman almakta ve maddi olarak daha fazla yük getirmektedir (Tombul, 2006, s. 3; Kocataş, 2008, s. 2). Kuşkusuz bu zararın en aza indirgenmesinde en büyük payı çevre konusunda bilinçli insanların atacağı adımlar oluşturacaktır. Bu nedenle çevre eğitimi ile yaşam biçimi ve doğa arasındaki karşılıklı etkileşimin doğurduğu koşullanmanın farkında olarak insanların gerek bireysel gelişimlerini sağlama gerek çevresini nasıl şekillendireceğini kavramalarına yardımcı olacak bir eğitim amaçlanmaktadır (Geray, s. 667'den akt. Tombul, 2006, s. 14).

İnsanların günlük davranışları, yaşam biçimleri ve değer yargılarının çevre sorunlarının oluşumunda ve çözümlenmesinde temel etmen olması, bunu etkileyecek ve değiştirecek çevre eğitiminin farklı biçimlerde tanımlanmasına yol açmıştır. Gökçe ve arkadaşlarının (2007, s. 455) aktardığına göre Vaughan, Gack, Solorazano ve Ray (2003) çevre eğitimi, bireylerin çevrelerinin farkında olmalarını sağlayan, gelecek kuşaklar için çevresel sorunları çözmeye yönelik bilgi, beceri, değer ve deneyim kazandıkları sürekli bir öğrenme süreci olarak ifade etmiş; Baez, Knamiller ve Smyth (1987) ise insanın biyofiziksel ve sosyal çevresiyle ilgili değerlerin, tutumların ve kavramların tanınması ve ayırt edilmesi olarak belirtmiştir.

UNESCO ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın 1990 yılında düzenlediği Türkiye Çevre Eğitimi ve Öğretimi Ulusal Çevre Strateji ve Uygulama Planları Semineri'nde ise çevre eğitimi; bireylerde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, aktif katılımın sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanmıştır (Güler, 2009, s. 32; Özoğlu, 1993, s. 66'dan akt. Durmuş, 2009, s. 30).

Çevre eğitimi üzerine yapılmış olan tanımlar çeşitlilik gösterdiği gibi çevre eğitiminin öncelikli amaçlarının neler olması gerektiği üzerinde de çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Uzun'un (2006, s. 124) aktardığına göre Covitt (2004) çevre eğitiminin en önemli amacının çevreye dost bireyler yetiştirmek olduğunu, çevrenin ihtiyaç duyduğu davranışların oluşumunda hem kuramsal hem de uygulama bilgisinin önemli olduğunu ifade etmiş ve çevreyi öğrenirken çevreye dost davranışlar gösterilmesi gerektiğini vurgulamış; Pooley ve O'Connor (2000) ise çevreyle ilgili tutum, duygu ve inançların

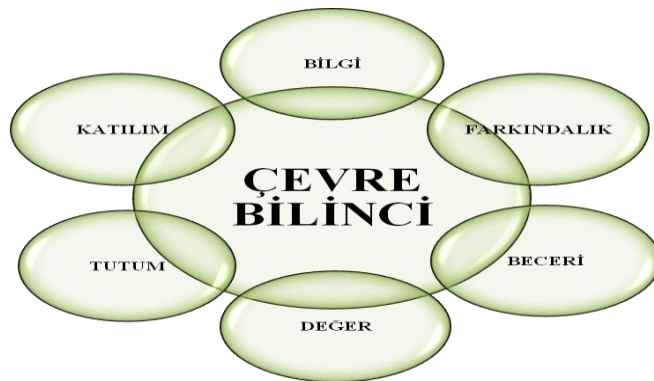
bilgiden daha önemli olduğunu, çevre eğitiminin asıl amacının ağırlıklı olarak bilgi vermek olmaması gerektiğini, tutum ve davranış boyutuna öncelik verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Erol ve Gezer'in (2006, s. 67) aktardığına göre ise Doğan (1997) çevre eğitiminin asıl amacını, bireylerin çevreyle ilgili konularda duyarlılık kazanmaları, bilinçli davranarak çevreyle etkileşimlerinde eleştirel bir bakış açısı geliştirmeleri ve gelecek kuşaklara sağlıklı ve temiz bir çevre bırakmalarının sağlanması olarak belirtmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar çevre eğitiminin disiplinlerarası bir çalışma alanı olduğunu, hem bilişsel hem duyuşsal alanda amaçlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Bilişsel alandaki amaçlar bireyleri daha çok çevresel konularda okur-yazar yapmaya yönelikken, duyuşsal alandaki amaçlar çevreye ve çevre sorunlarına karşı değer ve tutum oluşturmaya yöneliktir.

Şekil 2'de de somutlaştırıldığı gibi çevre eğitimiyle bireylere çevre bilinci kazandırmak, başka bir deyişle toplumun tüm kesimlerini çevre konusunda bilinçlendirmek, çevreye ve yaşanan sorunlara yönelik farkındalık oluşturmak, özellikle olumlu ve kalıcı davranış değişiklikleri kazandırmak ve bireylerin etkin katılımlarını sağlamak tüm tanımlamalarda vurgulanmıştır.

Şekil 2. Çevre Eğitiminin Öğeleri

Türkiye'de de çevre eğitiminin amacı, bireylerin çevre konusunda sorumlu davranışlar sergileyebilmelerine olanak sağlayacak ve destekleyecek bilgi, beceri ve değer yargıları ile donanmış vatandaşlar olarak yetişebilmelerine yardımcı olmak biçiminde belirtilmiştir (DPT, 1994'den akt. Gökçe ve diğ. 2007, s. 454).

Çevre Bakanlığı'na sahip dünyanın ilk beş ülkesinden birisi konumundaki Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 56. Maddesinde, "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir." ifadesi yer almakta ve çevrenin korunması çağdaş bir yaklaşımla yasal bir esasa bağlanmaktadır. (Çiçek, 2009, s. 182; Taşlı Keçeci, 2010, s. 36).

Ayrıca T.C. Anayasası; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, özel mülkiyet hakkının kullanılmasında getirilen kamu yararı sınırı, toprağın verimli kullanılması ve korunması, tarım arazilerinin, çayır ve meraların amaç dışı kullanımlarının önlenmesi, deniz, göl, akarsu kıyıları ve sahil şeritlerinin kamu yararına açık alanlar olması, konut hakkında çevre koşullarını gözeten bir planlamadan söz etmesi, ormanların korunması ve geliştirilmesi konularına ilişkin hükümler de içermektedir (Çiçek, 2009, s. 182).

1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda ise aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

"Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır."
"Başta idare meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler."

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır ki o da şudur; yasal düzenlemelerin işlerlik kazanabilmesini sağlamak, yine insanların konu hakkında eğitilmesiyle gerçekleştirilebilmektedir. Halkın çoğunluğu tarafından anlaşılamayan yasaların birer ölü evrak niteliğinde kalması kaçınılmazdır. Yasaların etkinliği ancak çoğunluğun destek vermesiyle olanaklı kılınabilir. Konu hakkında eğitilmemiş bir toplumdan işbirlikli bir tutum beklentisi, hayali bir beklenti olmaktan öteye geçemeyecektir. Başarılı bir çevre eğitiminin gerçekleştirilmesi uzun soluklu bir uğraşı gerektirirken, zaman zaman yapılan ve kısa süren eğitim kampanyalarından verim almak olanaksızdır. Bu etkinlikler ancak sürekli olarak düzenlendiklerinde başarıya ulaşılacaktır. Amaca ulaşmak için eğitimin çok geniş, yaygın ve sürekli olması gerekmektedir. Her yaştan ve sınıftan insana yönelik eğitim verilmelidir (Dağlı, 1980, s. 13'den akt. Tombul, 2006, s. 16-17). Bunun yolu da toplumun tüm kesimlerini içine alan etkili bir eğitim programı oluşturmaktan ve bu programı doğru bir biçimde uygulamaktan geçmektedir.

Bu doğrultuda çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda devlete ve insanlara çeşitli görevler düşmektedir. Gerçekte çevre sorunlarının nedenlerini, insanların yaşam biçimleri, sahip oldukları değer yargıları ve tutumları oluşturduğundan, çevre sorunlarının önlenmesinde de günümüz insanının doğaya karşı bakışını değiştirecek, değerlerini ve tutumlarını biçimlendirecek bir eğitimin gerekliliği kaçınılmazdır (Gökçe ve diğ. 2007, s. 454). T.C. Anayasasında da yer aldığı gibi herkesin çevre eğitimi ve öğretimi yapma hakkına sahip olduğu noktasından hareketle, bireyler eğitim-öğretim sürecine etkin bir biçimde katılmalı, bu süreçte sorumluluk almalı, edinilen bilgilerin, kazanılan duyarlılığın ve bilincin her açıdan davranışa dönüştürülmesi sağlanmalıdır (Tombul, 2006, s. 18-19).

Çevre eğitimi ile bireylere özellikle küçük yaşlarda çevre bilincini kazandırmak, kökeninde kadercilik olgusunun bulunduğu tutucu çevrecilikten, bilim ve aklın yönlendirdiği mantık, düşünce ve hoşgörünün biçimlendirdiği çağdaş çevreciliğe geçişi sağlamak amaçlanmaktadır (Atasoy ve Ertürk, 2008, s. 107). Çevre eğitimi, öncelikle ailede başlayıp, okulöncesi ve ilköğretimde devam etmektedir. Çevrenin gelecek yıllardaki durumu, kuşkusuz yeni nesillerin çevreye göstermiş olduğu tutum ve davranışlara bağlıdır. Çocukluk Birliği (Childhood Allianca) adlı kuruluş tarafından yayınlanan bir raporda, çocukluk dönemi, doğal dünyaya ilişkin endişe, farkındalık, eğilim, değer verme ve bilgi kazanma açısından kritik bir dönem olarak nitelendirilmektedir (Cordes ve Miller, 2000'den akt. Gökçe ve diğ. 2007, s. 455). Bu nedenle çocukları daha bilinçli bir kimliğe kavuşturmak için okulöncesi ve özellikle ilköğretim kurumlarının eğitim programlarında çevre eğitimine daha fazla önem verilmesi, çevresel etkinliklerin sayısının artırılması ve etkinliklerin daha işlevsel bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

1.1.4. İlköğretimde Çevre Eğitiminin Yeri

Ekolojik dengesi bozulan doğa, insanlığın bencilliğe ve ihmalkârlığa mağlup olmasının bir sonucudur. Sorunlarla dolu bir yaşam alanını miras bırakanlar olarak biz yetişkinlerin en öncelikli görevi, yetişmekte olan nesillerin yaşanabilir, dengeli ve sağlıklı bir çevre konusunda bizlerden daha duyarlı olmalarını ve sorumlu davranışlar

sergilemelerini sağlamak olmalıdır. Kuşkusuz bunun yolu da tüm örgün ve yaygın eğitim kurumlarında ve özellikle ilköğretim kurumlarında verilecek olan çevre eğitiminden geçmektedir (Dikmen, 1993, s. 21).

Bireysel ve toplumsal işlevleri göz önüne alındığında ilköğretim, çocuğun yetişkin yaşamında alacağı görevler için temel oluşturan bir eğitim basamağını oluşturmaktadır (Gültekin, 2007, s. 67). Türkiye’de okulöncesi eğitiminin yeterince yaygınlaşmamış olması, erken yaşlarda kazanılması gereken temel bilgi, beceri ve tutumların, ilköğretimin ilk yıllarında kazandırılmasını zorunlu kılmaktadır (Deveci, 2008, s. 5). Ayrıca ülkemizde ilköğretim sonrası eğitime devam edemeyen çocukların varlığı, ilköğretimin çevre eğitimi açısından önemini artırırken, bu basamakta çevre bilincinin etkin bir biçimde verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Şimşekli, 2004, s. 84). Dolayısıyla, bireylerin toplumda etkin bir biçimde rol almalarında gereksinim duyacakları bilgi, beceri, tutum ve değerlerin temeli ilköğretim basamağında atılmaktadır. İlköğretimde kazanılan bilgi, beceri ve tutumların kalıcı olması ise, ilköğretimin çevre eğitimi açısından önemini daha da artırmaktadır. Bu nedenle ilköğretim, çevre eğitiminin yapılandırıldığı örgün eğitim sisteminin ilk ve önemli bir basamağı durumundadır.

Türk Milli Eğitimi’nin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda hazırlanan, 2003 yılında yürürlüğe giren ve yapılan değişikliklerle 10.07.2010 tarihinde resmi gazetede yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nde yer alan ilköğretiminin amaçları arasında çevreye yönelik olarak aşağıdaki maddeler yer almaktadır (MEB, 2010):

- Doğayı tanıma, sevmeye ve koruma, insanın doğaya etkilerinin neler olabileceğine ve bunların sonuçlarının kendisini de etkileyebileceğine ve bir doğa dostu olarak çevreyi her durumda koruma bilincini kazandırmak.
- Öğrencilere bireysel ve toplumsal sorunları tanıma ve bu sorunlara çözüm yolları arama alışkanlığı kazandırmak.
- Öğrencileri, kendilerine, ailelerine, topluma ve çevreye olumlu katkılar yapan, kendisi, ailesi ve çevresiyle barışık, başkalarıyla iyi ilişkiler kuran, iş birliği içinde çalışan, hoşgörülü ve paylaşmayı bilen, dürüst, erdemli, iyi ve mutlu yurttaşlar olarak yetiştirmek.

Çevre eğitiminin ilköğretimdeki temel amacı, bireylere kuramsal bilgi yüklemek değil; yaşanan çevre sorunlarına farkındalık yaratmak, sorumluluk hissi uyandırarak davranışlarına etki etmek ve çevre ile ilgili konularda katılımlarını sağlamaktır. İlköğretim programında bu amaçlara ulaşabilmek için “çevre eğitimi” adı altında doğrudan bir ders yer almamaktadır. Dolayısıyla çevre eğitime yönelik kazanımlar ilköğretim programları içerisinde çeşitli ünitelerle ilişkilendirilerek öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ders programları incelendiğinde ise çevre eğitime yönelik kazanımların ağırlıklı olarak ilköğretim programında zorunlu ders olarak yer alan Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi dersleri içerisinde verildiği görülmektedir.

Bu derslerden Hayat Bilgisi, öğrencilerin hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı tanımaları için tasarlanmış bir derstir. Bu ders; 1924, 1936, 1948, 1968, 1998 ve 2005 ilköğretim programlarında yer almıştır (MEB, 2009, s. 5).

Günümüz toplumlarında hızlı sosyal değişme süreçlerinin yaşanması, eğitim sistemlerinin küresel gereksinimlere karşı dinamik olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda, Milli Eğitim Bakanlığı da program geliştirme çalışmalarında dinamik bir yaklaşımı temel almaktadır. İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi (1-3) Öğretim Programı en son 2009 yılında Talim ve Terbiye Kurulu'nun değerlendirme çalışmaları doğrultusunda yeniden gözden geçirilerek 14/05/2009 tarih ve 70 sayılı kararı ile kabul edilmiştir (MEB, 2009, s. 7). Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin temel yaşam becerilerine ve istenen kişisel niteliklere sahip bireyler olarak yetişmeleri ve yaşamda kullanabilecekleri bilgilere ulaşmaları hedeflenmektedir.

Hayat Bilgisi dersi, bilginin ve eğitimin öneminin arttığı çağımızda bireyleri değişen toplum yaşamına hazırlamakta ve çağın gereklerine uygun davranışları geliştirmede öğrenciler için ilk temelleri atmaktadır. Hayat Bilgisi dersi öğrencilerin kendilerini geliştirmelerinde ve yaşama hazırlamalarında önemli bir rol üstlenmektedir (Belet, 1999, s. 5). Dolayısıyla yaşamımızda yer alan ve yaşamımızı değiştiren küresel çevre problemlerine karşı, öğrencilere temel yaşam becerileri ve uygun kişisel nitelikleri kazandırma işlevi bakımından Hayat Bilgisi dersi, ilköğretimin temel ve önemli bir dersi konumundadır.

1.1.5. Çevre Eğitimi ve Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı

Yirmi birinci yüzyıl çevre eğitiminin temel anlayışı, çevre sorunlarına tepkisini gösteren, bu sorunların çözümü için öneri getiren, etkin katılım sağlayan, düşünen, tartışan, sorgulayan, sürdürülebilir yaşam ve sürdürülebilir kalkınmayı kavramış ve benimsemiş, dünya ile uyumlu bir birey yaratmaktır (Atasoy ve Ertürk, 2008). Ülkemizde uygulanmakta olan ilköğretim programları da bu eğitim anlayışına dayandırılmaktadır. Ayrıca, ilköğretimin amaçları arasında çevreye yönelik amaçlara da yer verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ilköğretim programlarında çevre bilinci kavramı, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı içinde belirgin bir biçimde yer almaktadır.

Hayat Bilgisi dersi ile yaşam arasında çok yakın bir ilişki ve iç içelik söz konusudur ve bu ders öğrencilerin çevresine bilinçli olarak uyumunu sağlayan, bilgi, beceri ve tutumları içeren ilk derstir (Deveci, 2008, s. 3). İlköğretimin birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarında okutulan Hayat Bilgisi dersi, çocukların iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olmaları ve çevrelerine uyum sağlamaları için gerekli davranışları kazanmalarını amaçlamaktadır (Belet, 2008, s. 23). Hayat Bilgisi dersi ile öğrencilerde kendini ve çevresini tanıma, kendisini gerçekleştirerek çevresine uyum gösterme, çok yönlü ve yaratıcı düşünme, problem çözme gibi özelliklerin temelleri atılmaktadır. Böylece, çocuğun çevresi ve yaşamı ile ilgili düşünceleri, duyguları ve hareketleri biçimlendirilmektedir (Deveci, 2008, s. 3). Çevre için duyarlılık kazandırma eğitiminin kapsamı; yaşanan çevre sorunlarını tanımlama, sorunların etmenlerini ve nedenlerini kavrama, konulara çevrebilimsel açıdan yaklaşma, çözüm yolları, bireye düşen görev ve sorumluluklar, girişkenlik, katılımcılık ve örgütlülük açılarından bireye yeni bakış açısı kazandırmak olarak ifade edilmektedir (Geray, 1992, s. 229). Çevre konusundaki bilinçlenmeye bu yönü ile bakıldığında, Hayat Bilgisi dersi önemli bir işleve sahiptir.

Hayat Bilgisi, “*öğretimde toplulaştırma*” ilkesinden hareketle oluşturulmuş bir derstir. Genel olarak, doğa ve toplum bilimleri alanlarına ilişkin, çağın gerektirdiği en temel bilgi, beceri, tutum, düşünce ve değerlerin seçilip örgütlenmesiyle “*çocukları yaşama hazırlama*” işlevine sahiptir. İlköğretimin ilk üç yılında yer alan bu ders, bireye yaşamında karşılaşılabileceği çeşitli sorunlara yönelik en uygun çözüm seçeneklerini ortaya koymayı, yaşamın içindeki olaylardan sonuçlar çıkarmayı, sosyal insan ve

vatandaş olarak görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyi öğretir (Akınoğlu, 2002, s. 2). Hayat Bilgisi dersinde çocuğa bilgiden çok iyi yaşayış, iyi tutum ve iyi davranışlar kazandırılması önemsenmektedir (Deveci, 2008, s. 6). Çocukların hazırbulunuşluk düzeyine uygun olarak öğretilen bilgi, kazandırılan beceri ve tutumların daha sonraki yaşam sürecinde kullanacağı düşünüldüğünde, bu dersin işlevi ve önemi daha da artmaktadır.

İlköğretim döneminde çocuklar somut işlemler döneminin özelliklerini göstermekte ve genelde; insanların etkinlikleri, aile içi olaylar, makine ve aletlerin işleyişi, Ay ve Güneş'in hareketleri, hayvanların yararları ve özellikle doğa olaylarının nedenleri gibi konuları çok merak etmektedirler (Baymur, 1937, s. 32'den akt. Deveci, 2008, s. 6). Çocukların dönemsel özelliklerinin sonucu olan doğal merak ve isteklerinden de hareketle, Hayat Bilgisi dersi çevre eğitime yönelik temel bilgi ve becerileri kazandırmada ilk ve önemli adımı atmaktadır (Akınoğlu, 2002, s. 9). Bu durum Hayat Bilgisi dersinin öneminin yanı sıra, etkin bir çevre eğitimi verme yükümlülüğünü de artırmaktadır.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın vizyonu, öğretmenlerin öğrencilere doğrudan bilgi aktarmak yerine yalnızca yol göstereceği ve öğrencilerin kendi girişimleriyle gerçekleştirebilecekleri etkinlikler aracılığıyla,

- Öğrenmekten keyif alan,
- Kendisiyle, toplumsal çevresiyle ve doğa ile barışık,
- Kendini, milletini, vatanını ve doğayı tanıyan, koruyan ve geliştiren,
- Gündelik yaşamda gereksinim duyulan temel bilgilere, yaşam becerilerine ve çağın gerektirdiği donanıma sahip,
- Değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar esnek,
- Mutlu bireyler yetiştirmek.

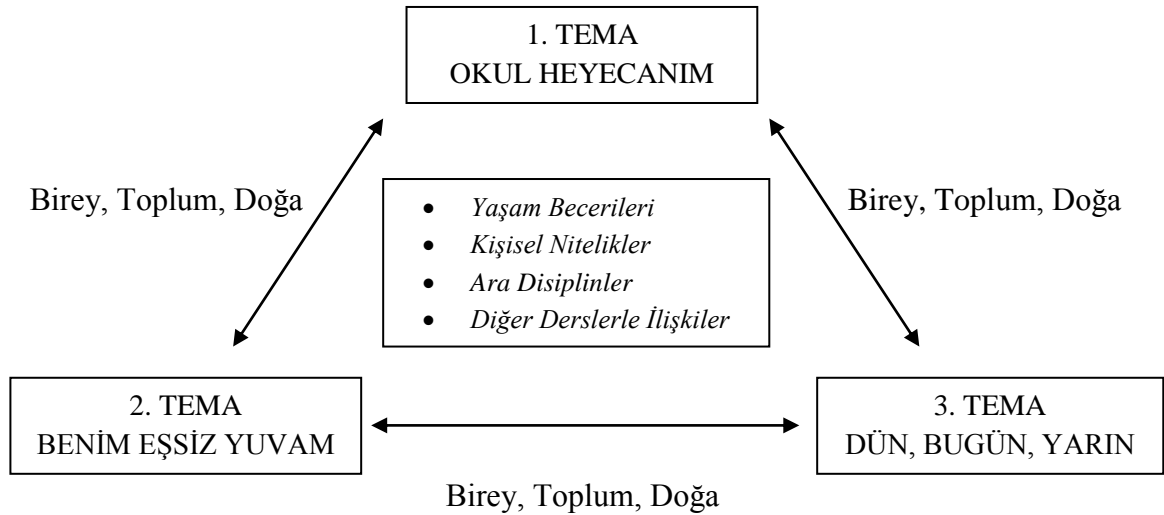
biçiminde ifade edilmektedir (MEB, 2009, s. 9).

Günümüz eğitim anlayışında, öğrencilerin öğretme-öğrenme süreçlerine etkin katılımlarının sağlanması, öğrenmeye güdülenmeleri amacıyla gerekli uyarıcıların verilmesi ve böylece bilgiyi kendilerinin yapılandırmaları benimsenmektedir. Bu anlayış doğrultusunda, tüm eğitim programlarında olduğu gibi Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda da yapılandırmacı yaklaşımın temel alındığı görülmektedir. Yapılandırmacı anlayış doğrultusunda biçimlenen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda insan; biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel yönleriyle bir bütün olarak

ve değişimin hem öznesi hem de nesnesi olarak ele alınmıştır (Belet, 2008, s. 27). Bu noktadan hareketle Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda “*Birey, Toplum ve Doğa*” olmak üzere üç öğrenme alanı oluşturulmuş, bir bütün olarak ele alınmış ve değişim kavramına da bu üç öğrenme alanını kuşatan genel bir boyut olarak yer verilmiştir (MEB, 2009, s. 11). Karabağ’ın (2006, s. 57) belirttiğine göre, öğrenme alanları belirlenirken insanın öncelikle bir birey olduğu, fiziksel ve sosyal bir çevrede yaşadığı gerçeğinden hareket edilmiştir. Programda yer alan “*Okul Heyecanım*”, “*Benim Eşsiz Yuvam*”, “*Dün, Bugün, Yarın*” adlı temalar ise bu öğrenme alanları ile kuşatılmıştır.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda çocukların temel yaşam becerilerinin yanı sıra olumlu kişisel nitelikler geliştirmeleri amaçlanmıştır; ayrıca bu temel yaşam becerilerinin ve kişisel niteliklerin temalar aracılığı ile kazandırılması sağlanırken çeşitli ara disiplinler ile eşleştirilmesi yoluna gidilmiştir (Belet, 2008, s. 27). Böylece, Şekil 3’de görüldüğü gibi Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın çatısı oluşturulmuştur.

Şekil 3. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Çatısı

Kaynak: MEB, 2009, s. 11’den uyarlanmıştır.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı incelendiğinde, bu dersin doğal ve toplumsal boyutları içerisinde, çevre bilincinin gerek bilişsel gerek duyuşsal gerekse davranışsal boyutlarının yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda etkinliklerde, proje ve performans ödevlerinde çevresel konular işlenmekte ve güncel sorunlar ele alınmaktadır. Programda diğer derslerle ortak becerilerin yanı sıra bunlara ek olarak kimi becerilerin de kazandırılması öngörülmüştür. Tablo 2’de yer verildiği gibi “Çevre bilinci geliştirme ve çevredeki kaynakları etkili kullanma becerisi” de alt beceri alanları ile birlikte geliştirilmesi amaçlanan beceriler arasında yer almaktadır (MEB, 2009, s. 14).

Özellikle son çeyrek yüzyılda eğitim–öğretim ile çevre sorunları arasındaki ilişki tekrar irdelenmeye; öğretmenlerin, okulların, ders programlarının, çevre duyarlılığı ve çevre bilinci yüksek bireyler yetiştirmeye uygunluğu tekrar sorgulanmaya başlanmıştır (Atasoy ve Ertürk, 2008, s. 106). Programların bu bilgiler ışığında sorgulanmaya başlanması, yenilenen Hayat Bilgisi Programında bu konunun dikkate alındığını göstermektedir. Program bu yönü ile ilköğretim öğrencilerine küçük yaşlarda çevreye yönelik olumlu tutum geliştirmeyi ve çevre bilgisi kazandırmayı amaçlamaktadır. Öğrencilere içinde buldukları doğal ve toplumsal çevre inceletilerek; çevreyi tanıtmak, çevre sorunlarıyla ilgili doğru ve sağlam bilgiler kazandırmak, çevreye uyum için gerekli beceri ve davranışları öğretmek Hayat Bilgisi dersinin öncelikli amaçları arasında yer almaktadır (Akınoğlu, 2002, s. 7).

Bugün doğal çevreye saygı duymayı öğrenmek, çevreye önem vermek ve onunla birlikte nasıl var olmak gerektiğini anlamak, yaşam boyu öğrenmenin temel parçalarından biri durumuna gelmiştir (Tung, Huang ve Kavala, 2002’den akt. Gökçe ve diğ., 2007, s. 455). Bu nedenlerden dolayı, Hayat Bilgisi çevre eğitiminde önemli bir işlevi yerine getirmenin yanı sıra kalıcı ve yaşam boyu öğrenmenin de temelini oluşturan bir ders özelliği göstermektedir.

Tablo 2. Hayat Bilgisi Öğretim Programı İle Öğrencilere Kazandırılması Hedeflenen Beceriler

1. Eleştirel düşünme	
2. Yaratıcı düşünme	
3. Araştırma	
4. İletişim	
5. Problem çözme	
6. Bilgi teknolojilerini kullanma	
7. Girişimcilik	
8. Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma	
9. Karar verme	
10. Kaynakları etkili kullanma	10.1. Zaman, para ve materyal kullanma 10.2. Bilinçli tüketici olma 10.3. Çevre bilinci geliştirme ve çevredeki kaynakları etkili kullanma 10.4. Planlama ve üretim
11. Güvenlik ve korunmayı sağlama	11.1. Sağlık ve güvenlik kurallarına uyma 11.2. Doğal afetlerden korunma 11.3. Trafikte güvenliğini sağlama 11.4. Hayır diyebilme 11.5. Sağlığını koruma
12. Öz yönetim	12.1. Etik davranma 12.2. Eğlenme 12.3. Öğrenmeyi öğrenme 12.4. Amaç belirleme 12.5. Kendini tanıma ve kişisel gelişimini İzleme 12.6. Duygu yönetimi 12.7. Kariyer planlama 12.8. Sorumluluk 12.9. Zamanı ve mekânı doğru algılama 12.10. Katılım, paylaşım, işbirliği ve takım çalışması yapma 12.11. Liderlik 12.12. Farklılıklara saygı duyma
13. Bilimin temel kavramlarını tanıma	13.1. Değişim 13.2. Etkileşim 13.3. Neden – sonuç ilişkisi 13.4. Değişkenlik/benzerlik 13.5. Karşılıklı bağımlılık 13.6. Süreklilik 13.7. Korunum
14. Temalarla ilgili temel kavramları tanıma	

Kaynak: MEB, 2009, s. 14'den uyarlanmıştır.

Hayat Bilgisi dersi, doğa bilimlerinden yararlanarak, öğrencilere yaşadıkları fiziksel çevreyi tanıtan, çevre bilincine yönelik kavram, beceri, tutum ve davranış kazandıran bir derstir. Ancak alanyazın incelendiğinde, Hayat Bilgisi dersinin genellikle toplumsal ve sosyal boyutuna ilişkin vurgu yapıldığı, doğa ve fen eğitimi boyutunda çok fazla çalışmanın olmadığı görülmektedir. Genel olarak çevre bilincine yönelik araştırmalar bulunmakla birlikte, özellikle ilköğretim çağı çocuklarına çevre bilinci kazandırmada derslerin etkilerini içeren doğrudan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yine yapılan araştırmalar çevre konusunda tüm eğitim basamaklarında kavram yanılgılarının varlığını ortaya koyarken, çevre eğitiminin istenilen düzeyde ve etkili olmadığına işaret etmektedir (Yücel ve Morgil, 1998; Haktanır ve Çabuk, 2000; Şimşekli, 2004, s. 84; Uluçınar Sağır, Aslan ve Cansaran, 2008, s. 499). Ayrıca, çocukların çevresini tanıması, çevre ile ilgili farkındalığa sahip olması, çevresini koruyabilmesi ve bunun için sorumluluk duygusu geliştirmesi açısından Hayat Bilgisi dersinin önemi üzerinde durulması gerekmektedir. Belirtilen bu nedenlerden dolayı, Hayat Bilgisi dersinin amaçları, işlevleri, biyolojik, toplumsal ve kültürel boyutları dikkate alınarak, çevre eğitimine ilişkin etkilerinin araştırılması, öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyinin ve bu konudaki yeterliliğinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırma, “*Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma konusundaki düzeyi nedir?*” sorusuna yanıt aranmasından kaynaklanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini belirleyebilmektir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin:

- Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımların ve ara disiplin kazanımlarının öğrencilere kazandırılma düzeylerine yönelik görüşleri nelerdir?

- Öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından Hayat Bilgisi dersine yönelik görüşleri nelerdir?
  - Hayat Bilgisi Dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya dönük yapılan etkinliklere yönelik görüşleri nelerdir?
  - Hayat Bilgisi Dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlara yönelik görüşleri nelerdir?
  - Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için getirdikleri önerileri nelerdir?
2. İlköğretim öğrencilerinin yaşadığımız çevre sorunlarının neler olduğuna ve çevre bilincine sahip bireylerin sorumluluklarına yönelik görüşleri nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Duyuşsal özelliklerin erken yaşlardan itibaren kazanılması büyük bir öneme sahiptir. Çünkü kimi duyuşsal özelliklerin erken yaşlarda kazanılmaması durumunda, yetişkinlikte davranış haline gelmesi güçleşmektedir. Erken yaşlarda kazanılması gereken önemli sosyal ve duyuşsal özelliklerden birisi de “çevre bilinci”dir (Yağlıkara, 2006, s. 39). Bu bakımdan okulöncesi dönemi ve özellikle ilköğretimin ilk yılları duyuşsal özelliklerin kazandırılmasında temel işlev görmektedir. Öncelikli olarak aile ile başlayıp okulöncesi döneminde devam eden çevre eğitiminin temeli ilköğretim basamağında atılmaktadır. Çünkü ilköğretim, bireye okuryazarlık, problem çözme gibi birçok bilişsel beceriyi kazandırarak yaşamda başarılı olmanın temelini oluşturur. Bunlar çevre ile bireyin ilişkilerinde son derece önemli becerilerdir (Gökçe ve diğ. 2007, s. 455). Dolayısıyla özellikle ilköğretim kurumları; çevre bilincine sahip, yaşanan çevre sorunlarına karşı duyarlı ve karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilen bireyler yetiştirme amacı ile çevre eğitimini doğru ve etkin bir biçimde verme sorumluluğunu taşımaktadır.

Bu bağlamda, ilköğretimde verilen dersler, öğrencilere temel yaşam becerilerini kazandırmakta ve öğrencilerin toplumda etkin olarak işlevde bulunmasını

sağlamaktadır. Bu işlevi yerine getiren derslerden biri de yaşamda var olan her şeyi içeren “Hayat Bilgisi Dersi”dir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı incelendiğinde, ilköğretim programındaki diğer derslerle kazandırılması amaçlanan ortak becerilerin yanı sıra “*Kaynakları etkili kullanma*” becerisi kapsamında “*Çevre bilinci geliştirme ve çevredeki kaynakları etkili kullanma*” alt becerisinin de kazandırılması amaçlanan beceriler arasında yer aldığı görülmektedir. Etkili çevre eğitiminin verildiği düşüncesinden hareketle, bu araştırma ile Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırma konusundaki düzeyinin belirlenmesi:

- Hayat Bilgisi dersinin günlük yaşantımızda büyük önem arz eden; çevreyi korumanın önemini anlama, yaşanan çevre sorunlarını tanıma ve bu sorunlara çözüm üretme, insanların çevreye karşı olan sorumluluklarının farkına varma gibi bilgi, beceri ve davranışları öğrencilere kazandırma konusundaki düzeyinin belirlenmesi,
- Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik eksikliklerinin belirlenmesi,
- İlköğretim 1. 2. ve 3. sınıf öğrencilerine verilen derslerin çevre bilinci kazandırma düzeylerinin ve bu yaş grubundaki öğrencilerin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının incelendiği bir çalışmaya rastlanılmadığından, bu konudaki araştırma birikimine katkı getirmesi açısından önemli görülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma; 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Eskişehir Odunpazarı ilçesindeki ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 3. sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine yönelik görüşleri ve bu okullarda öğrenim gören 3. sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına ve bu konudaki sorumluluklarına yönelik görüşleri ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Çevre: Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı (Çevre Kanunu, 1983).

Çevre Bilinci: Bireylerin veya toplumların çevreyle, dengeli bir biçimde ilişkilerde bulunabilmesi için sahip olması gereken davranış, tutum ve düşünce biçimi (Çepel, 1996, s. 42).

Çevre Sorunu: Yapay çevresini oluşturmaya çalışan insanoğlunun, doğal çevre üzerinde yarattığı tüm olumsuz etkiler ile doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanımı ve doğal çevrenin tahribinin yanı sıra, yapay çevrenin sağlık koşullarına uygun olmayışı nedeniyle ortaya çıkan sorunlardır. (Ertürk, 1994, s. 36)

Hayat Bilgisi: Çok temel düzeyde bir bütün içinde ele alınan ve doğal, toplumsal, sanatsal, çağdaş düşünce ve değerlerin bir bileşkesinden oluşan, ilköğretim okullarının ilk üç sınıfında okutulan bir ders (Belet, 1999, s. 31).

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın bu bölümünde, son yıllarda yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan “Çevre Bilinci” ile ilgili araştırmalardan ulaşılabilenlere yer verilmiştir. Bu kapsamda ilköğretim düzeyinde çevre bilincine yönelik yapılmış olan araştırmaların sınırlı olması nedeniyle, ulusal ve uluslararası alanyazındaki çevre bilincine yönelik yapılmış olan çalışmalar temel alınarak, araştırmaya kapsam ve yöntem bakımından ışık tutacak içerikte olanlar özetlenerek sunulmaya çalışılmıştır.

2.1. Yurt İçinde Yapılan İlgili Araştırmalar

Taşlı Keçeci (2010) tarafından gerçekleştirilen “Orta Öğretim Coğrafya Derslerinin Çevre Bilinci Oluşturmadaki Rolünün Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans çalışması, coğrafya derslerinin çevre bilinci oluşturmadaki rolünün öğrenci görüşlerine göre incelenmesini ve coğrafya programının çevre ile ilgili kazanımlarının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Araştırma, Aydın il merkezinde farklı türden 14 lisede, farklı alanlarda okuyan 655 ortaöğretim 12. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak 55 maddeden oluşan anket formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin coğrafya dersini görme süreleri ile çevre bilgileri, çevreye yönelik olumlu tutumları ve coğrafya dersinin çevre bilinci oluşturmadaki rolüne ilişkin görüşleri arasında paralellik olduğu belirlenmiş; Coğrafya dersinin çevre bilinci oluşturmada önemli rolü olduğu sonucuna varılmıştır.

Yüksek (2010) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim Dördüncü Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi ‘Canlılar Dünyasını Gezelim Tanıyalım’ Ünitesi Öğrenme Öğretme Sürecinde Yapılan Etkinliklerin Öğrencilerin Çevre Bilgisi, Çevreye Karşı Tutumları ve Bunların Kalıcılık Düzeylerine Etkisi” adlı yüksek lisans çalışması, Hatay ili Reyhanlı ilçesindeki bir ilköğretim okulunun dördüncü sınıf şubelerinden birindeki toplam 27 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. 2008–2009 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilen araştırmada, veri toplama aracı olarak Çevresel Tutum Ölçeği, Çevre Bilgisi Testi, Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Uygulama sonrasında tüm öğrencilerin her iki ölçek puanlarının da uygulama öncesinde aldıkları

puanlardan yüksek olduğu belirlenmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere, ailesinin aylık geliri yüksek olan öğrencilerin düşük olanlara ve anne-baba eğitim düzeyi daha yüksek olan öğrencilerin anne-baba eğitim düzeyi düşük olan öğrencilere göre çevresel bilgi ve tutumlarında uygulama sonrasında daha olumlu gelişmeler olduğu saptanmıştır. Yapılan görüşmelerde de öğrencilerin dersin işleniş sırasında gerçekleştirilen etkinlik ve uygulamalardan keyif aldıkları, motivasyonlarının yüksek olduğu, derse etkin olarak katıldıkları, kendilerini daha rahat ifade ettikleri ve daha kolay öğrendikleri görülmüştür. Öğrenciler doğayla etkileşim içinde gerçekleşen etkinliklerden öğrendiklerinin daha kalıcı olduğunu ifade ederken, diğer derslerde de benzer etkinliklerin yapılmasını istediklerini vurgulamışlardır.

Gülay ve Ekici (2010) tarafından gerçekleştirilen “MEB Okul Öncesi Eğitim Programının Çevre Eğitimi Açısından Analizi” adlı çalışmada MEB Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan amaçlar, kazanımlar, kavramlar, belirli gün ve haftaların çevre eğitimi açısından analiz edilmesi amaçlanmıştır. Tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan “Uzman Görüş Formu” ile okulöncesi eğitim ve çevre eğitimi alanlarında çalışan 23 akademisyenden toplanmıştır. Araştırma sonucunda uzman görüşlerine göre okul öncesi eğitim programında gelişim alanlarındaki amaçlarda, psikomotor ve dil alanlarında çevre eğitime yönelik amaç ve kazanımların yer almadığı; bununla birlikte sosyal-duygusal, bilişsel ve özbakım becerileri alanlarındaki çevreye yönelik amaçların, tüm programdaki amaçlar içerisinde % 25,9’luk bir yere sahip olduğu belirlenmiştir. Çevre eğitime yönelik kazanımların da tüm kazanımların % 15,5’ini oluşturduğu belirlenmiştir. Ayrıca programda yer alan kavramların % 29’unun ve programda yer alan belirli gün ve haftaların % 26,3’ünün çevre eğitimi ile ilgili olduğu anlaşılmıştır.

Aydın (2010) tarafından gerçekleştirilen “Fen-Teknoloji-Toplum-Çevre Öğrenme Alanının Çevre Bilinci Kazandırmasına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri” adlı yüksek lisans çalışması, 2009-2010 öğretim yılı bahar döneminde Kayseri ili Melikgazi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı 10 ilköğretim okulunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak sosyo-ekonomik açıdan alt, orta ve üst düzey olarak belirlenen ilköğretim okullarından 30 sınıf öğretmeni katılmış, yarı-yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle

çözümlemiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin çevreye önem verdikleri; ancak çevre bilinci kazandırmaya yönelik Fen-Teknoloji-Toplum-Çevre öğrenme alanını yeterince tanımadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler genelde çevre bilincini çevre temizliği olarak tanımlamış, Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı'nda FTTÇ öğrenme alanının yer almasını genelde yararlı olarak değerlendirmiştir. Bu öğrenme alanının kazanımlarını çevre bilinci kazandırmada genel olarak yeterli bulan öğretmenler, kazanımların uygulama boyutunda sorunla karşılaştıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin çevre bilinci kazandırırken karşılaştıkları sorunlar; araç-gereç yetersizliği, uygulamanın yeterince yapılamaması, süre yetersizliği, velilerin ilgisizliği, laboratuvar eksiklikleri ve gezi düzenlemede karşılaşılan sorunlar biçiminde ortaya çıkmıştır. Tüm sosyo-ekonomik düzey okullarda benzer sorunlar olduğu belirlenmiş; ancak sosyal çevrenin farklılık göstermesi sorunların içeriğinde farklılık olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Demirbaş ve Pektaş (2009) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Sorunu İle İlişkili Temel Kavramları Gerçekleştirme Düzeyleri” adlı çalışmaları ile ilköğretim öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik temel kavramları tanıma düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma Kırıkkale merkez ilköğretim okullarında öğrenim gören 6. 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören toplam 86 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin çevre sorunları için farkındalıkları, ön bilgileri ve çevreye yönelik duyarlılıkları, açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlarla belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin daha çok, çevre kirliliği, hava kirliliği ve atıklardan kaynaklanan çevre sorunlarının farkında oldukları görülmüştür. Öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştığı ve sıklıkla gördüğü çevre sorunlarına çoğunlukla doğru yanıt verdikleri; ancak öğretim ortamında fazlaca nedenleri üzerinde durulmadığı düşünülen güncel sorunlardan olan sera etkisi, küresel ısınma vb. konularında yanlış yanıtlar verdikleri ve kimi kavram yanılgılarına da düştükleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin çevreye yönelik duyarlılık düzeylerinin yeterli olduğu saptanmıştır.

Aktepe ve Girgin (2009) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretimde Eko-Okullar ve Klasik Okulların Çevre Eğitimi Açısından Karşılaştırılması” adlı çalışma ile eko-okulların çevre eğitimi konusundaki etkinlikleri ve öğrenciler üzerindeki etkisini, geleneksel okullarla karşılaştırarak ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu araştırma 2004-2005

öğretim yılında Ankara ilindeki ilköğretim okullarında öğrenim gören toplam 178 8. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, eko-okul öğrencilerinin okullarında yapılmakta olan uygulamalı faaliyetleri sayesinde pratikte daha bilinçli, geleneksel okul öğrencilerinin ise kuramsal alanda daha başarılı oldukları belirlenmiştir.

Tanrıverdi (2009) tarafından gerçekleştirilen “Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi ” adlı çalışma, ilköğretim programlarında yer alan öğrenci kazanımlarının, sürdürülebilir çevre eğitiminin gerekleriyle hangi oranda örtüştüğünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada ilk olarak ulusal eğitim sistemi bütüncül bir yaklaşımla incelenerek çevre eğitiminin ilköğretim programlarının genel hedeflerinde yer alıp almadığı ve ayrı bir ders olarak mı, yoksa bazı derslerle iç içe geçmiş olarak mı verildiği araştırılmıştır. Daha sonra çevre merkezli konuların ele alındığı derslerin zorunlu ya da seçmeli dersler olup olmadığı ve bu derslerin genel ve özel hedeflerinde çevre eğitime, özellikle sürdürülebilirlik kavramına hangi oranda yer verildiği araştırılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında, ilköğretimde çevre içerikli kazanımların yer aldığı Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji programları dersler ve üniteler boyutunda incelenerek derslerde yer alan içeriğin Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi’nde yer alan çevresel merkezli yedi temel önceliği hangi oranda karşıladığı araştırılmıştır. Çalışmanın üçüncü aşamasında ise yukarıda adı geçen derslerde yer alan öğrenci kazanımları “Sürdürülebilirlik Açısından Öğretmen Eğitimini Yeniden Planlama Önerileri ve Rehberi”ne uygunluğu açısından incelenmiştir. Çalışma sonucunda, ilköğretim programlarında yer alan kazanımların çoğunlukla bilgi ve tutum geliştirmeye yönelik kazanımlar olduğu; ancak beceri, anlayış ve değer geliştirmede yetersiz olduğu; ayrıca programların sürdürülebilir çevre eğitiminden daha çok, çoğunlukla yaşadığımız çevreyi koruma anlayışına odaklı hazırlandığı saptanmıştır.

Uluçınar Sağır, Aslan ve Cansaran (2008) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Bilgisi ve Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmaları Amasya’da 2005-2006 eğitim-öğretim yılında, belirlenen ilköğretim okullarında öğrenimlerine devam eden 7. ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, öğrencilerin çevre bilgi ve tutumlarının sınıf,

cinsiyet, okul, anne-baba öğrenim durumları ve anne-baba meslekleri gibi değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmada tarama modeli kullanılmış; Leeming ve arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılarak çevre bilgi ve tutum ölçeği geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çevre tutumlarında sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çevre bilgilerinde sınıf düzeyine göre anlamlı bir fark varken, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farkın varlığı saptanmamıştır. Okullarına göre öğrencilerde çevresel bilgi ve tutum olarak farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Çevre etkinliklerine katılımın oldukça düşük olduğu; yaşadıkları çevredeki sorunları tanıma ve çözüm önerileri geliştirmede yetersiz oldukları belirlenmiştir. Anne baba eğitim düzeyine göre ise öğrencilerin çevre bilgisi ve tutumlarında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Yıldırım (2008) tarafından gerçekleştirilen “Dizayn Edilen Çevre Eğitimi Dersinin İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutumlarına Olan Etkisi” adlı çalışma ile genel çevre problemleri temel alınarak hazırlanan çevre eğitimi derslerinin ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarına olan etkisinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Deneysel çalışma yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırmanın örneklemini, Ankara’nın Yüzüncü Yıl semtindeki bir devlet okulunda 18’i dördüncü ve 32’si beşinci sınıfta okuyan toplam 51 öğrenci oluşturmuştur. 2006-2007 eğitim yılı içinde gerçekleştirilen bu çalışma ile öğrencilere bir ay süren çevre eğitimi dersleri verilmiştir. Tasarlanan çevre eğitimi derslerinin ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarına olan etkisi, çalışmanın öncesinde ön-test ve sonrasında son-test olarak uygulanan çevresel tutum anketleri sonuçlarının karşılaştırılması yolu ile ölçülmüştür. Sonuç olarak, çevre eğitimi derslerinin öğrencilerin çevresel tutumlarına olumlu anlamda etkisi olduğu belirlenmiştir.

Meydan ve Doğu (2008) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevre Sorunları Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi” adlı çalışmada, öğrencilerin çevre sorunları hakkındaki görüşleri ve bilgi düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, öğrenci görüşleri ile cinsiyetleri, öğrenim gördükleri sınıflar, üye oldukları çevre ile ilgili kurum ve vakıflar ve ailelerinin eğitim düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Konya il merkezinde

bulunan ilköğretim okulları, örneklemini ise 18 ilköğretim okulu ikinci basamaktan rastlantısal olarak seçilen 678 öğrenci oluşturmuş; 606 öğrenciden dönüt alınmış ve bunlar değerlendirilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen 25 soruluk anket kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ilköğretim ikinci basamak öğrencilerinin çevre sorunlarına ilişkin görüşleri, öğrenim gördükleri sınıflara ve yaşlarına göre farklılaşırken, cinsiyet değişkeninin bu farklılaşmada etkisiz kaldığı belirlenmiştir.

Gökçe, Kaya, Aktay ve Özden (2007) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları” adlı çalışmada, araştırmacılar geliştirmiş oldukları İlköğretim Öğrencileri Çevre Tutum Ölçeği’ni (İÇTÖ) kullanarak öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma Eskişehir ili ilköğretim okulları arasından gönüllülük ilkesiyle araştırmaya katılan 18 ilköğretim okulunda öğrenim gören toplam 789 8. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Öğrencilerin tutumları; cinsiyet, akademik başarı düzeyi, baba ve annenin eğitim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi gibi bağımsız değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının cinsiyet ve akademik başarı düzeyine göre farklılaştığı görülürken; baba ve annenin eğitim düzeyi ve ailenin gelir düzeyine göre farklılaşmadığı saptanmıştır.

Tecer (2007) tarafından gerçekleştirilen “Çevre İçin Eğitim: Balıkesir İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum, Bilgi, Duyarlılık ve Aktif Katılım Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma” adlı çalışma, ilköğretim öğrencilerinin çevre problemlerine karşı çevresel duyarlılıklarının ve bu duyarlılık düzeyleri üzerine sosyo-demografik karakterlerinin etkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, birinci ve ikinci kademe öğrencilerine ayrı ayrı olmak koşuluyla araştırmacılar tarafından geliştirilen “çevresel duyarlılık ve aktif katılım (DAK)” ölçütü uygulanmıştır. Uygulama yapılacak olan okullar öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyine bakılarak belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre yüksek sosyo-ekonomik gelire sahip öğrencilerin DAK puanlarının, diğer öğrencilerden yüksek olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin çoğu çevre konularına karşı ilgili olduklarını ifade etmelerine rağmen, çevresel faaliyetlere aktif olarak katılmadıkları belirlenmiştir. Genel olarak, kız

öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevreye daha ilgili oldukları ve çevreye karşı sorumlu davranış göstermede daha eğilimli oldukları görülmüştür. Demografik değişkenler, cinsiyet, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çevre duyarlılığı, aktif katılım, bilgi ve çevresel tavır üzerinde önemli etkiye sahip olduğu, bu çalışmanın temel bulguları olmuştur.

Yağlıkara (2006) tarafından gerçekleştirilen “Okulöncesi Dönem Çocuklarına Çevre Bilinci Kazandırmada Fen ve Doğa Etkinliklerinin Etkileri Konusunda Öğretmen Görüşleri” adlı yüksek lisans çalışması, 2005–2006 eğitim-öğretim yılında Eskişehir il merkezindeki altı bağımsız anaokulu ve sosyo-ekonomik düzeylerine göre belirlenen 12 ilköğretim okulunun anasınıfı öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmış, 24 anasınıfı öğretmeniyle görüşülmüş, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada en çok fen ve doğa etkinliklerinden yararlandıkları, fen ve doğa etkinliklerini çevre bilincine yönelik olarak çocuklara olumlu davranışlar kazandırmada etkili gördükleri saptanmıştır. Çocuklara kazandırılan bu davranışların doğadaki canlıları koruma, onlara zarar vermeme, onları sevmeye ve onlara değer verme; doğayı koruma ve doğaya zarar vermeme; çevreyi temiz tutma; canlıların bakımı ve beslenmesi konusunda sorumluluk alma; çevresine karşı yanlış davranış sergileyen insanları uyarma tutum ve davranışları olduğu ortaya çıkmıştır.

Alım (2006) tarafından gerçekleştirilen “Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Çevre ve İlköğretimde Çevre Eğitimi” adlı çalışmada çevre konusu Avrupa Birliği ve Türkiye açısından ele alınmış, 2004 yılında Türkiye’de uygulamaya başlanan ilköğretim programlarındaki çevre konuları incelenmiştir. Araştırma sonucunda, ilköğretim öğretim programlarındaki çevre içerikli konuların yeterli olduğu ve özellikle Hayat Bilgisi ile Fen ve Teknoloji derslerinde yoğunlaştığı belirtilmiştir. Ancak çevre eğitiminin amacına ulaşmasını öğretim sürecinin diğer değişkenlerinin belirleyeceği, bunlar arasında öncelikli olarak uygulama boyutunda finansman sorununun önüne geçilmesi gerektiği ve özellikle çevre eğitiminin aileden başlaması gerektiği belirtilmiştir.

Atasoy (2005) tarafından gerçekleştirilen “Çevre İçin Eğitim: İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma” adlı doktora tez çalışması, ilköğretimde verilen çevre için eğitimin etkililiğini saptamak üzere 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin çevresel tutum ve bilgilerini ölçerek, çevre için eğitim açısından mevcut durumun belirlenmesini amaçlamıştır. Araştırma grubunu, Bursa ilinde 2004-2005 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde faaliyet gösteren altı farklı ilköğretim okulundan rastlantısal olarak seçilmiş 1118 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Çevre Bilgi Testi ve Çevre Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, çevresel bilgi ve çevresel tutum bakımından kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha başarılı oldukları gözlenmiştir. Sosyo-ekonomik düzeye (SED) göre, alt SED ve üst SED öğrencilerinin çevresel bilgi ve tutum puan ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin çevre bilgisi ve çevre tutumu açısından yeterli düzeyde olmadıkları belirlenmiş, bu sonuç ise ilköğretimde verilen çevre eğitiminin kalitesi, kapsamı ve derinliği ile ilgili olumsuzluk ve yetersizliklere işaret etmiştir.

Erol (2005) tarafından gerçekleştirilen “Sınıf Öğretmenliği İkinci Sınıf Öğrencilerinin Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları” adlı yüksek lisans tez çalışması, üniversite öğrencilerinin çevre ve çevre sorunlarına karşı ilgi ve tutumları ile çevre hakkındaki bilgilerini belirlemeyi amaçlamış, ayrıca öğrencilerin sosyo-ekonomik özelliklerine göre önemli farklılıklar gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği 2. Sınıf öğrencilerine anket uygulayarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre; öğrencilerin çevre ve çevre sorunlarına karşı ilgileri zayıf bulunup, ekoloji ve çevre ile ilgili bazı kavramlarda kavram yanlışları olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (% 96) herhangi bir çevreci grubun faaliyetlerine katılmadıkları saptanmış, ancak kız öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik tutumları erkek öğrencilere göre daha yüksek ve önemli seviyede farklı olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin annelerinin meslekleri, onların çevreye yönelik tutumlarında önemli farklılıklar yaratmış; çalışan annelerin çocuklarının çevreye yönelik tutumlarının, çalışmayan annelerin çocuklarına oranla daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerin çevreye karşı tutumları, onların yaşlarına ve kardeş sayısına göre önemli farklılıklar gösterirken, yaşadıkları yerleşim birimine, coğrafi bölgeye, babalarının mesleklerine, anne ve babalarının eğitim

düzeylerine, oturdukları eve, ailenin gelir düzeyine ve daha önce çevreyle ilgili ders alıp almamalarına göre önemli farklılıklar göstermemiştir. Araştırma sonuçları, çevre eğitiminin, hayat boyu süren bir eğitim süreci olması bakımından, her tür ve düzeydeki örgün ve yaygın eğitimin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Yılmaz, Morgil, Aktuğ ve Göbekli (2002) tarafından gerçekleştirilen “Ortaöğretim ve Üniversite Öğrencilerinin Çevre, Çevre Kavramları ve Sorunları Konusundaki Bilgileri ve Öneriler” adlı çalışma ile orta ve yüksek öğretim öğrencilerinin çevre konusunda ne derece bilgi sahibi olduklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin bu konudaki bilgilerini ölçme amacıyla 1998-1999 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kimya Eğitimi Anabilim Dalı'nda okuyan toplam 240 öğrenciye, 2000-2001 öğretim yılında Ankara ve Beypazarı'nda 6 ortaöğretim kurumunda okuyan toplam 228 öğrenciye ve 2000-2001 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kimya Eğitimi Anabilim Dalı'nda okuyan toplam 153 öğrenciye üç farklı anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde çevre konusunda verilen eğitimin yetersiz kaldığı, özellikle çalışma kapsamında yer alan çevre kavramlarının yeterince öğrenilemediği ya da öğretilmediği görülmüştür. Buna bağlı olarak, öğrencilerin çevre ile ilgili sorunları tam olarak tanımadığı ortaya konulmuştur. Ortaöğretimde kimya dersini alan öğrencilerin konu hakkında daha bilgili oldukları ve öğrencilerin çevre ile ilgili bilgilerini yoğun olarak yazılı ve görsel medyadan edindikleri görülmüştür. Bu sonuç, kitle iletişim araçlarının daha verimli kullanılması konusunda öneri doğurmuştur. Aynı zamanda, çalışmanın gerçekleştirildiği üç yılı aşan süreçte öğrencilerin çevre sorunlarını tanıma oranında artış olduğu gözlenmiştir.

2.2. Yurt Dışında Yapılan İlgili Araştırmalar

Grodzinska, Stpska, Nieszporek ve Bryda (2006) tarafından gerçekleştirilen “Perception of Environmental Problems Among Pre-school Children in Poland” (Polonya'daki Okulöncesi Çocuklarının Çevre Sorunlarına Yönelik Algıları) adlı çalışmada, Polonya'daki okul öncesi öğrencilerinin ve onların ebeveynlerinin çevresel tutumlarını incelemek ve çevreyle ilgili bilgilerini belirlemek amaçlanmıştır. Tarama niteliğindeki bu araştırmada, Polonya'daki 30 resmi okuldan, altı yaşında olan toplam 674 okul

öncesi öğrencisi ve bu öğrencilerin 686 ebeveynleri ile çalışılmıştır. Veri toplama aracı olarak öğrenciler için 10 maddeden oluşan ve her maddede iki farklı durumu betimleyen resimlerin yer aldığı bir anket kullanılmış, ebeveynler içinse 27 maddeden oluşan bir başka anket kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çevre ile ilgili basit kavramları bildikleri ve çevreye karşı uygunsuz davranışları tespit edebilecek durumda oldukları belirlenmiştir. Ancak, çevresel konularla ilgili bilgilerinin ve çevreyi korumaya yönelik davranışlarının yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin çevresel tutumlarının yaşadıkları bölgeye de bağlı olduğu vurgulanmıştır. Araştırma sonunda ebeveynlerin genellikle olumlu çevresel tutum içinde oldukları ancak doğal çevrenin korunması için gönüllü olarak fedakârlıklar yapmadıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin çevresel tutumlarının eğitim düzeylerine bağlı olarak değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Barrazo ve Walford (2002) tarafından gerçekleştirilen “Environmental Education: A Comparison Between English And Mexican School Children” (Çevre Eğitimi: İngiliz ve Meksikalı Öğrenciler Arasında Bir Karşılaştırma) adlı çalışmada İngiliz ve Meksikalı ilköğretim öğrencilerinin (7-9 yaş) çevre bilgilerini etkileyen olası nedenlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma Meksika ve İngiltere’ den seçilmiş 8 ilköğretim okulunun 3. sınıflarında okuyan toplam 246 öğrenciden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Ulusal politikanın ve okulun kültürel yapısının öğrencilerin çevre bilgisi, algıları ve tutumları üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmanın verilerini toplamak amacıyla öğrencilere sorular sorulmuş, şiirler yazdırılmış ve çevresel konulara bakış açıları hakkında fikir verebilecek resimler yaptırılmıştır. Araştırma sonuçlarında ise iki ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar vurgulanmıştır. Sonuç olarak, her iki ülkenin de çevre eğitimini desteklediği görülmüş ve güçlü bir yönlendirme ile desteklenen çevre çalışmalarının okullarda yürütülmesinin, okulların çevresel konulardaki bilgi iletiminde daha etkin olmasını sağlandığı belirtilmiştir. Ayrıca, tüm okullarda etkin çevre politikalarının geliştirilmesi amacıyla okul nüfusunun göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır.

Matthies (2002) tarafından gerçekleştirilen “The Influence of an Educational Program on Children's Perception of Biodiversity” (Çocukların Biyoçeşitlilik Algıları Üzerine Bir Çevre Eğitimi Programının Etkisi) adlı çalışmada “Nature On The Way To

School” biçiminde adlandırılan, doğa ve çevre farkındalığının arttırılabilmesi amacıyla hazırlanmış bir içeriğe sahip olan eğitim programının, çocukların çevresel algıları ve biyoçeşitlilik hakkındaki bilgileri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma İsviçre’ deki 248 ilköğretim okulundan yaşları 8 ile 16 arasında olan 4000’den fazla çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Programın olası etkilerini tespit etmek amacıyla deney ve kontrol gruplarına öntest ve sontest olarak çevresel algı anketi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, eğitim programına katılan çocukların çevresel algı düzeylerinin katılmayan çocuklara oranla anlamlı bir biçimde pozitif yönde farklılaştığı ve biyoçeşitlilik konusundaki bilgilerinin arttığı belirlenmiştir. Aynı zamanda söz konusu eğitim programının benzer şekilde daha küçük ve daha büyük yaşlardaki çocuklarda ve farklı cinsiyetlerde de aynı pozitif etkiyi gösterdiği vurgulanmıştır.

Gerek yurt içi gerekse yurt dışında gerçekleştirilmiş olan konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde, özellikle son yıllarda artan çevre sorunlarının insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri ve çevre eğitimine duyulan ihtiyacın vurgulandığı görülmektedir. Özellikle ülkemizde çevre bilincine yönelik yapılan çalışmalarda çoğunlukla ilköğretim ikinci basamak, ortaöğretim ve öğretmen adayı üniversite öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi, görüş ve tutumlarının incelendiği görülmektedir. Ayrıca, ilköğretim birinci basamakta öğrenim gören öğrencilerle yapılan çalışmaların da oldukça sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin çevreye yönelik bilgi, görüş ve tutumlarının belirlenmeye çalışıldığı araştırmalarda; anket, bilgi ve başarı testleri, tutum ölçekleri gibi nicel ölçme araçlarından daha çok yararlanıldığı dikkatleri çekmektedir.

Ülkemizde ulaşılabilen araştırmalarda dikkat çeken bir diğer nokta; ilköğretimin birinci basamak öğrencileriyle yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olmasının yanı sıra gerçekleştirilen çalışmaların genellikle 4. ve 5. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmesidir. İlköğretimin 1. 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının incelendiği, bir başka ifadeyle bu yaş öğrencilerin çevre bilinci düzeyini belirlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Aynı zamanda bu yaş grubundaki çocuklara verilen derslerin, çocuklara çevre bilinci kazandırmadaki etkililiklerinin incelendiği bir çalışmaya da ulaşılmamıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama araçlarının hazırlanması ve verilerin toplanması, toplanan verilerin çözümü ve yorumunda yararlanılan istatistiksel tekniklerin neler olduğu açıklanmaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırma tarama modelinde desenlenmiştir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde gözlemlenir ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır kısaca değiştirilmeden betimlenir. Burada önemli olan, var olanı değiştirmeye kalkmadan uygun bir biçimde ortaya koyabilmektir. Tarama modeli, tek başına uygulanabilen bir araştırma yaklaşımı olmakla birlikte; taramanın yer almadığı bir başka araştırma modeli söz konusu değildir (Karasar, 2008, s. 77). Dolayısıyla tarama modeli, nicel ve nitel araştırma yaklaşımlarının birlikte kullanılabilmesine olanak sağlayan bir modeldir.

Bu araştırma, tarama modeli çerçevesinde yöntem çeşitlemesinde desenlenmiştir. Yöntem çeşitlemesi, aynı araştırma sorusunu yanıtlamak için birden fazla araştırma yöntemi ve tekniğinin kullanılması anlamına gelmektedir. Yöntem çeşitlemesi, kabaca nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılması olarak da ifade edilebilir. Her araştırma tekniğinin sosyal gerçekliğe farklı bir açıdan yaklaştığı, her birinin tek başına kullanıldığında kendi amaçlılığı açısından araştırma sorusunun yanıtlanmasına büyük katkı sağladığı kabul edilmektedir. Aynı zamanda her araştırma tekniğinin kendi sınırlılıkları çerçevesinde olumlu ve olumsuz yanları bulunmakta, sosyal gerçekliği sınırlı ve yanlı olarak görülmektedir (Türnüklü, 2000, s. 543).

Yöntemler arası çeşitleme, iki aşamalı desen, baskın-daha az baskın desen ve karma desen olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Karma araştırma deseni, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin her ikisinin de birarada birleştirilerek kullanılmasıdır (Creswell,

1994, s. 177-178'den akt. Narin, 2007, s. 40). Bu araştırma, yöntem çeşitlemesi desenlerinden “karma araştırma deseni” benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Tarama modelinde, karma desene gerçekleştirilmiş olan araştırmanın; nicel boyutunda öğretmenlerin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyini belirlemeyi amaçlayan kapalı uçlu sorular yöneltilmiş nitel boyutunda yine öğretmenlere aynı amaçla açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmanın nitel boyutunda ilköğretim 3. sınıf öğrencilerine araştırmanın amaçları doğrultusunda kompozisyon yazdırılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel evrenini, Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı resmi ilköğretim okullarında görev yapan 3. sınıf öğretmenleri ve 3. sınıfta öğrenim gören öğrenciler oluştururken çalışma evrenini, Eskişehir il ve ilçe merkezinde görev yapan 3. sınıf öğretmenleri ve 3. sınıfta öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Eskişehir il merkezinde yer alan iki ilçeden Odunpazarı ilçesindeki Karacahisar Eğitim Bölgesi, Nasrettin Hoca Eğitim Bölgesi ve Porsuk Bey Eğitim Bölgesindeki ilköğretim okullarında görev yapan 3. sınıf öğretmenleri ile bu okullarda öğrenim gören 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü’nden sağlanan verilere göre Eskişehir il genelinde 2010-2011 öğretim yılı 3. sınıf şube sayılarının toplamı 404 iken, araştırma örnekleminde yer alan uygulama okullarındaki 3. sınıf şube sayılarının toplamı ise 120’dir. Buna göre araştırmanın örneklemini, Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü Odunpazarı ilçesi eğitim bölgesindeki Karacahisar Eğitim Bölgesi, Nasrettin Hoca Eğitim Bölgesi ve Porsuk Bey Eğitim Bölgesindeki ilköğretim okullarında görev yapan 120 3. sınıf öğretmeni ile bu öğretmenlerden gönüllü olanlarının sınıflarında öğrenim gören 816 3. sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma örneklemine yönelik veriler Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırmanın Örneklemine Yönelik Sayısal Veriler

OKULLAR	Sınıf	Şube Sayısı	Dağıtılan Öğretmen Anketi Sayısı	Dönen Öğretmen Anketi Sayısı	Dağıtılan Öğrenci Anketi Sayısı	Dönen Öğrenci Anketi Sayısı
Karacahisar Eğitim Bölgesi						
1. Ahmet Sezer İlköğretim Okulu	3.	3	3	2	28	28
2. Ahmet Hamdi Bayraktar İlköğretim Okulu	3.	4	4	4	24	24
3. Aziz Bolel İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	14	8
4. Battalgazi İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	-	-
5. Edebalı İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	-	-
6. Dr. Mustafa Çamkoru İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	12	-
7. Halil Yasin İlköğretim Okulu	3.	2	2	-	-	-
8. Havacılar İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	29	29
9. Kılıçaslan İlköğretim Okulu	3.	3	3	2	21	21
10. Mehmet Gedik İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	15	11
11. Nasreddin Hoca İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	30	26
12. Plevne Özel İdare İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	22	22
13. Süleyman Hava Kamışlı İlköğretim Okulu	3.	2	2	1	-	-
14. Vali Münir Raif Güney İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	14	14
15. (Yenikent İO)/Şehit Yunus Baykal İ.O.	3.	3	3	2	19	-
16. 30 Ağustos İlköğretim Okulu	3.	3	3	3	20	20
17. 23 Nisan İlköğretim Okulu	3.	3	3	3	-	-
18. TOKİ Şehit Yalçın Baykuş İlköğretim Okulu	3.	3	3	3	34	34
19. ESOGÜ İlköğretim Okulu	3.	-	-	-	-	-
Nasrettin Hoca Eğitim Bölgesi						
20. Mareşal Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu	3.	3	3	3	22	-
21. Dr. Halil Akkurt İlköğretim Okulu	3.	5	5	5	24	16
22. Erenköy İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	21	-

23. (Huzur İO)/ Şehit Serkan Özaydın İ.O.	3.	1	1	1	22	22
24. İlhan Ünügür İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	-	-
25. İsmet İnönü İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	22	22
26. Mehmet Ali Yasin İlköğretim Okulu	3.	3	-	-	-	-
27. Org. Halil Sözer İlköğretim Okulu	3.	5	5	4	25	-
28. Vali Ali Fuat Güven İlköğretim Okulu	3.	2	2	1	-	-
29. Türkmen Tokat İlköğretim Okulu	3.	1	-	-	-	-
30. Hacı Nezire Sarıkamış İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	20	18
31. Esk. Doğum ve Çocuk Hastanesi İ.O.	3.	-	-	-	-	-
32. Yıldırım Beyazıt İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	21	20
33. 1.H.İ.B.M. İlköğretim Okulu	3.	4	4	4	29	21
34. 24 Kasım İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	25	19
35. 71 Evler İlköğretim Okulu	3.	3	3	1	-	-
36. ETİ Maden İşletmeleri İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	26	20
37. Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	32	32
38. Hacı Feride Koruyucu İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	-	-
Porsuk Bey Eğitim Bölgesi						
39. Sami Sipahi İlköğretim Okulu	3.	7	7	7	29	29
40. Ali Fuat Cebesoy İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	20	17
41. Erdal Abacı İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	11	7
42. İbrahim Karaoğlanoğlu İlköğretim Okulu	3.	6	6	5	-	-
43. Metin Sönmez İlköğretim Okulu	3.	3	3	3	28	28
44. Şehit Ali Gaffar Okkan İlköğretim Okulu	3.	2	2	1	36	36
45. Şeker İlköğretim Okulu	3.	4	4	4	36	36
46. Vali Sami Sönmez İlköğretim Okulu	3.	3	3	3	-	-
47. Şehit Onur Yeşil İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	21	16
48. Özel Samanyolu İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	44	44
49. Ağapınar İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	-	-
50. Sevinç Behiç Akaydın İlköğretim Okulu	3.	2	2	2	-	-
51. Kireç Sedat Buhama İlköğretim Okulu	3.	1	-	-	-	-
52. Ş. Yusuf Tuna Güzey İlköğretim Okulu	3.	1	1	1	20	20
TOPLAM ŞUBE SAYISI: 120						
DAĞITILAN ÖĞRETMEN ANKETİ SAYISI: 115						
DÖNEN ÖĞRETMEN ANKETİ SAYISI: 103						
DAĞITILAN ÖĞRENCİ ANKETİ SAYISI: 816						
DÖNEN ÖĞRENCİ ANKETİ SAYISI: 660						

Tablo 3’te görüldüğü gibi araştırma, toplam 52 ilköğretim okulunun 3. sınıflarında görev yapmakta olan 115 sınıf öğretmeni ile bu öğretmenlerden gönüllü olanlarının sınıflarından ulaşılan 660 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Uygulanan veri toplama araçlarının geri dönüş oranlarına ise Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Uygulanan Veri Toplama Araçlarının Geri Dönüş Oranı

	Öğretmen Görüşleri Formu	Öğrenci Görüşleri Formu
Dağıtılan	115	816
Toplanan	103	660
Değerlendirilen	103	478
Geri dönüş Oranı	% 89,5	% 80,8

Tablo 4’te görüldüğü gibi, öğretmen görüşleri anket formu geri dönüş oranı % 89,5 iken, öğrenci görüşleri anket formu geri dönüş oranı % 80,8 olarak belirlenmiştir. Araştırmalarda hangi dönüş oranının “yeterli” sayılabileceği konusunda kesin bir yargı olmamasına rağmen, araştırma konusuna göre değişen yaklaşık değerlerden söz edilmektedir. Sağlıklı yorum yapılabilmesi için dönüş oranının % 70-80’in altına düşmemesine özen gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir (Nisbet ve Entswille, 1970; Borg ve Gall, 1971, s. 210; Kerlinger, 1964, s. 379; Selltiz, Wrightman ve Cook, 1976, s. 297’den akt. Karasar, 2008, s. 180).

3.2.1. Araştırmaya Katılan Öğretmen ve Öğrencilerin Özellikleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel özellikleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Özellikleri

Özellikler	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Kadın	70	68,0
Erkek	33	32,0
TOPLAM	103	100,0
Mezuniyet Durumu		
Eğitim Enstitüsü	2	1,9
Eğitim Önlisans / İki Yıllık Eğitim Yüksek Okulu	12	11,7
Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı	29	28,2
Dört Yıllık Yüksek Okul – Fakülte	56	54,4
Diğer	4	3,9
TOPLAM	103	100,0
Meslekteki Hizmet Süresi		
0-5 yıl	6	5,8
6-10 yıl	17	16,5
11-15 yıl	40	38,8
16-20 yıl	21	20,4
21 ve üzeri	19	18,4
TOPLAM	103	100,0

Tablo 5’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenlerin % 68’ini kadın öğretmenler oluştururken, % 32’sini erkek öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin % 54,4’ü Dört Yıllık Yüksek Okul- Fakülte mezunu iken, % 28,2’si Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği mezunudur. Öğretmenlerin % 11,7’si Eğitim Önlisans, % 3,9’u diğer eğitim programlarından ve % 1,9’u ise Eğitim Enstitüsünden mezun olmuşlardır. Meslekteki hizmet sürelerine yönelik veriler ise öğretmenlerin % 38,8’inin 11-15, %

20,4'ünün 16-20, % 18,4'ünün 21 ve üzeri, % 16,5'inin 6-10 ve % 5,8'inin 0-5 yıllık deneyimlerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğrenci görüşlerine yönelik kompozisyonlar incelendiğinde toplanan 660 kompozisyonunun bir kısmının boş olması, bir kısmının okunamaması, bir kısmının da doğrudan internet ortamından elde edilmiş verileri içermesi, bir başka deyişle öğrenci görüşlerini içermemesi ve kompozisyon niteliği taşıması nedeni ile 182 tanesinin değerlendirmeye alınır nitelikte olmadığı belirlenmiştir. Değerlendirmeye alınan 478 adet öğrenci formundan elde edilen veriler doğrultusunda araştırmaya katılan öğrenci özelliklerine ise Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Özellikleri

Özellikler	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Kız	277	57,9
Erkek	201	42,1
TOPLAM	478	100,0

Tablo 6'da da görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin % 57,9'unu kız öğrenciler oluştururken, % 42,1'i erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırma konusuyla ilgili verilerin toplanmasında, öğretmen ve öğrenci görüşlerini belirlemek üzere hazırlanan öğretmen ve öğrenci anket formları kullanılmıştır.

3.3.1. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması

Araştırmada veri toplamak amacıyla öğretmen ve öğrencilere yönelik olarak iki ayrı anket formu geliştirilmiştir. Veri toplama araçlarının hazırlanması sürecinde, ilk olarak alanyazın taraması yapılarak benzer nitelikteki veri toplama araçları gözden geçirilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda gerekli verilerin sağlanması amacıyla taslak öğretmen ve öğrenci anket formları oluşturulmuştur.

Öğretmenlere yönelik olarak hazırlanan ve öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyini belirlemeyi amaçlayan “Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyini Belirleme Anketi” üç bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde öğretmenlerin kişisel bilgilerine yer verilmiş, ikinci bölümde Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili olduğu düşünülen toplam 55 kazanıma ve üçüncü bölümde ise Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyini derinlemesine belirleyebilmek amacıyla 4 açık uçlu soruya yer verilmiştir.

Anket formunun ikinci bölümünde yer alan Hayat Bilgisi dersi kazanımları belirlenirken, alanyazın taramaları sonucunda çeşitli kaynaklarda yer alan çevre eğitime ve çevre bilincine yönelik yapılmış olan tanımlamalar temel alınmıştır. Bu tanımlamalar doğrultusunda çevre bilincine sahip olan bireylerde bulunması gereken özellikler belirlenmiştir. Çevre bilinciyle ilişkili olduğu düşünülen 43 kazanım ve 12 ara disiplin kazanımı, “Çok Yeterli”, “Yeterli”, “Kararsızım”, “Yeterli Değil” ve “Hiç Yeterli Değil” seçeneklerini içerir biçimde beşli derecelendirilmiştir.

Anket formunun üçüncü bölümünde yer alan ve Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma durumunu belirlemeyi amaç edinen açık uçlu sorular ise kimi ilkeler göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken kolay anlaşılır olmasına, herhangi bir yönlendirme unsurunun olmamasına, çok boyutlu olmamasına ve mantıklı bir biçimde düzenlenmesine dikkat edilmiştir.

İlköğretim öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi kapsamında yaşadığımız çevre sorunlarının neler olduğuna ve çevre bilincine sahip bireylerin sorumluluklarına yönelik görüşlerini belirleyebilmek amacıyla “Öğrencilerin Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna

ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerini Belirleme Anketi” anketi hazırlanmıştır. Ankette öğrenci görüşlerini belirleyebilmek amacıyla “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları nelerdir? Bu çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda, daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız?” başlıklı bir kompozisyon konusu belirlenmiştir. Öğrenci görüşlerinin elde edilmesinde kullanılacak olan kompozisyon konusu belirlenirken, öğrencilerin içinde buldukları dönem özelliklerinin yanı sıra programın öngörülere dikkate alınmıştır. Kompozisyon konusunun araştırmanın amacına ve öğrencilerin düzeylerine uygun, açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmacı tarafından taslak olarak hazırlanan “Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyini Belirleme Anketi” ve “Öğrencilerin Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerini Belirleme Anketi” geçerlik çalışması için 10 konu alanı uzmanı öğretim elemanına verilmiş ve görüş alınmıştır. Alan uzmanlarının eleştirileri ve önerileri doğrultusunda veri toplama araçlarında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenen anket formlarının sorularının anlaşılır olup olmadığı ve araştırmanın amaçlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek amacıyla ön uygulaması yapılmıştır. Anket formlarının ön uygulaması, “Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyini Belirleme Anketi” için bir ilköğretim okulunda görev yapmakta olan 3. sınıfları okutan 2 sınıf öğretmeni ile ve “Öğrencilerin Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerini Belirleme Anketi” ise iki farklı ilköğretim okulunun birer şubesinde öğrenim gören toplam 52 ilköğretim 3. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda öğretmenlere yönelik anket formunda yer alan soruların ve öğrenci anket formunda yer alan kompozisyon konusunun araştırmanın amaçlarına uygun olduğu anlaşılmış; danışman öğretim üyesi ile birlikte tekrar gözden geçirilen anket formları, son biçimi verilerek uygulamaya hazır duruma getirilmiştir (EK-2 / EK-3).

3.3.2. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması ve Toplanması

Milli Eğitim Bakanlığı yoluyla il onay belgesi alınarak anketin uygulanması için Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin onayı alınmıştır (EK-1). Gerekli iznin alınmasının ardından uygulamaya hazır duruma getirilen veri toplama araçları yeterli sayıda çoğaltılmıştır. Veri toplama araçları, 2010-2011 öğretim yılı bahar döneminde araştırma kapsamındaki tüm okullara araştırmacı tarafından elden dağıtılarak uygulanmıştır.

Veri toplama araçlarının uygulanmasında ilk önce uygulamanın yürütüleceği okulların yöneticileri ile görüşülmüş, araştırma izin belgesinin bir nüshası okullarda bırakılmak üzere yetkililere sunulmuş ve araştırma konusu hakkında bilgi verilmiştir. Uygulamanın yapılacağı öğretmenlerle birebir görüşülüp, araştırma konusu ve veri toplama araçları hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmış ve böylece araştırmanın amacına ulaşması açısından veri toplama araçlarının uygun biçimde doldurulmasına olanak sağlanmıştır.

Veri toplama araçlarının uygulanması için önce, “Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyini Belirleme Anketi” okuldaki 3. Sınıf öğretmenlerine dağıtılmış daha sonra araştırmaya katılan öğretmenlerden gönüllülük esasına dayanarak, genellikle her okuldan bir sınıfa uygulanmak üzere “Öğrencilerin Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına yönelik Görüşlerini Belirleme Anketi”nin uygulanması talep edilmiştir. Daha sonra anketlerin istenilen biçimde uygulanabilmesi için öğretmenlere bir haftalık süre tanınmıştır. Veri toplama araçlarının toplanacağı tarih konusunda öğretmenlerden randevu alınmış, belirlenen gün ve saatlerde okullara gidilerek uygulanan veri toplama araçları toplanmıştır.

3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Verilerin çözümlemesine geçmeden önce, veri toplama araçlarının gerektiği biçimde doldurulup doldurulmadığı teker teker incelenerek kontrol edilmiş ve değerlendirmeye alınabilecek nitelikte olanlar belirlenmiştir. Boş bırakılan ya da yanlış doldurulan veri toplama araçları değerlendirme dışı bırakılmış; değerlendirmeye alınanlar ise

numaralandırılmıştır. Böylece uygun olan araçlar gerek bilgisayara işlenmeye gerekse betimsel çözümlenmeye hazır duruma getirilmiştir.

Öğretmen anketinde, öğretmenlerin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan "Çevre Bilinci" ile ilişkili olduğu düşünülen Hayat Bilgisi kazanımlarının ve ara disiplin kazanımlarının öğrencilere kazandırılma düzeylerine ilişkin görüşlerinden elde edilen verilerin istatistiksel olarak çözümlenmesinde, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır. Ankette yer alan kapalı uçlu sorulara yönelik nicel olarak elde edilen bu verilerin çözümlenmesinde frekans ile yüzdelliklerden yararlanılmıştır.

Öğretmenlerin, ankette yer alan açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlara yönelik elde edilen verilerin çözümü ise betimsel analiz tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Betimsel analiz tekniği ile elde edilen veriler, oluşturulan temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde aynı zamanda, bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224). Araştırmada bu teknikten yararlanılarak, her katılımcının açık uçlu sorulara verdiği yanıtlar tek tek ele alınıp ilgili soru altında incelenmiş ve böylece açık uçlu sorulardan elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. Analizler doğrultusunda temalar oluşturulmuş, temalar çerçevesinde elde edilen nitel veriler sayısallaştırılmıştır. Nitel verilerin sayılara indirgenmesinde birkaç temel amaç vardır. Bunlar ise; güvenilirliği artırması, yanlılığı azaltması, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema ve kategoriler arasında karşılaştırma yapılmasına ve verilerin tekrar sınıanmasına olanak vermesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 242-243). Temalar çerçevesinde sayısallaştırılarak düzenlenen veriler tanımlanarak, bulguların anlaşılır duruma getirilmesine çalışılmıştır.

Öğrenci anketinde, öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi kapsamında yaşadığımız çevre sorunlarının neler olduğuna ve çevre bilincine sahip bireylerin sorumluluklarına yönelik görüşlerini belirleyebilmek amacıyla yazdırılan kompozisyonların çözümlenmesi de öğretmenlerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtların analizinde olduğu gibi betimsel analiz tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu verilerin çözümlenmesinde de temalar çerçevesinde sayısallaştırılarak düzenlenen veriler tanımlanarak, bulguların anlaşılır duruma getirilmesine çalışılmıştır.

Araştırmanın güvenilirlik çalışması için alandan bir uzmana, rastlantısal olarak seçilmiş olan veri toplama araçlarının % 25'ine karşılık gelen 26 öğretmen ve 120 öğrenci anketi verilmiştir. Sonrasında araştırmacı ve uzman tarafından betimsel analiz sonucu oluşturulan temalar karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma yapılırken ilgili soruya verilen yanıt seçeneği ve yer aldığı alt tema kontrol edilerek “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” biçiminde işaretlemeler yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik hesaplamasında, Miles ve Huberman'ın (1994, s. 64) geliştirdiği formül kullanılmıştır.

$$R \text{ Güvenirlik} = \frac{Na \text{ (Görüş Birliği)}}{Na \text{ (Görüş Birliği)} + Nd \text{ (Görüş Ayrılığı)}}$$

Sınıf öğretmenlerinden elde edilen verilerin betimsel analizi sonucunda hesaplanan güvenilirlik yüzdeleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerine Yöneltilen Açık Uçlu Soruların Güvenirlik Yüzdeleri

<i>Sorular</i>	<i>Güvenirlik Yüzdeleri (%)</i>
Soru 1	100
Soru 2	100
Soru 3	88,8
Soru 4	92,3
Toplam Güvenirlik	95,2

Tablo 7’deki güvenilirlik yüzdelerine bakıldığında, sınıf öğretmenlerinin yöneltilen açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlarının çözümlenmesi sonucunda elde edilen güvenilirlik ortalaması 1. ve 2. soru için % 100, 3. soru için % 88,8, 4. soru için % 92,3 ve tümü için % 95,2 olarak bulunmuştur.

İlköğretim öğrencilerinden elde edilen verilerin betimsel analizi sonucunda hesaplanan güvenilirlik yüzdeleri ise Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. İlköğretim Öğrencilerinin Kompozisyon Konusuna Yönelik Soruların Güvenirlik Yüzdeleri

<i>Sorular</i>	<i>Güvenirlik Yüzdeleri (%)</i>
Soru 1	92,3
Soru 2	84,6
Toplam Güvenirlik	88,4

Tablo 8’deki güvenilirlik yüzdelerine bakıldığında ise ilköğretim öğrencilerinin kompozisyon konusuna yönelik verdikleri yanıtların çözümlenmesi sonucunda elde edilen soruların güvenilirlik ortalaması, 1. soru için % 92,3, 2. soru için %84,6 ve tümü için % 88,4 olarak bulunmuştur.

Tanımlanan bulguların yorumlanmasında ise her bir soruya verilmiş olan yanıtların frekans dağılımları temel alınarak ve belirleyici görüşlerden doğrudan alıntılara yer vererek bulgular açıklanmış ve yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, sınıf öğretmenleri ve ilköğretim öğrencilerinden araştırmanın amaçları doğrultusunda veri toplama araçlarıyla elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Bulgular ve yorumların sunumunda ise amaçlarda belirlenmiş olan sıra temel alınmıştır.

4.1. Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci amacı doğrultusunda, sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın birinci amacı beş alt amaçtan oluşturulmuştur.

4.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların ve Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

İlk alt amaçta belirtildiği gibi sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımların ve ara disiplin kazanımlarının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öğretmenlerin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımlar ile ara disiplin kazanımlarına vermiş oldukları yanıtların analiz sonuçlarından elde edilen frekans dağılımları ve yüzdelik değerleri tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

4.1.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımların öğrencilere kazandırılma düzeylerine yönelik vermiş oldukları yanıtların analiz sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşleri

<i>HAYAT BİLGİSİ DERS KAZANIMLARI</i>		<i>Çok Yeterli</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Yeterli Değil</i>	<i>Hiç Yeterli Değil</i>
1. Görsel, işitsel ve hem görsel hem işitsel iletişim araçlarından yararlanarak doğal afetlerin zararlarını fark eder.	<i>f</i>	16	72	6	9	-
	<i>%</i>	15,5	69,9	5,8	8,7	-
2. Doğal afetlerin etkilerinden korunmak için okuldaki güvenlik önlemlerinin gereğini yerine getirir.	<i>f</i>	6	70	12	15	-
	<i>%</i>	5,8	68,0	11,7	14,6	-
3. Okuldaki kaynakların neden bilinçli tüketilmesi gerektiğini açıklar.	<i>f</i>	27	71	2	3	-
	<i>%</i>	26,2	68,9	1,9	2,9	-
4. Duyu organlarının çevreyi tanımadaki rolünü fark eder.	<i>f</i>	28	63	8	4	-
	<i>%</i>	27,2	61,2	7,8	3,9	-
5. Sınıfını, okulunu ve çevresini temiz tutmak ve korumak için sorumluluk alır.	<i>f</i>	20	65	10	8	-
	<i>%</i>	19,9	63,1	9,7	7,8	-
6. Her canlının yuvaya ihtiyacı olduğunu fark eder.	<i>f</i>	38	62	-	3	-
	<i>%</i>	36,9	60,2	-	2,9	-
7. Canlıların nasıl beslendiklerini araştırır.	<i>f</i>	18	61	14	9	-
	<i>%</i>	17,6	59,8	13,7	8,8	-

8. Evlerde kullanılan kaynakların hayatımızdaki yerini ve önemini belirtir.	<i>f</i>	23	74	3	2	1
	%	22,3	71,8	2,9	1,9	1,0
9. Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesi ile birlikte hazırlık yapar.	<i>f</i>	6	44	20	27	6
	%	5,8	42,7	19,4	26,2	5,8
10. Mevsim değişikliklerine bağlı olarak canlıların yaşamlarındaki değişiklikleri fark eder.	<i>f</i>	13	71	13	6	-
	%	12,6	68,9	12,6	5,8	-
11. Yeryüzünü ve gökyüzünü gözlemleyerek doğadaki renk çeşitliliğini fark eder.	<i>f</i>	14	70	10	9	-
	%	13,6	68,0	9,7	8,7	-
12. Doğal afetlerin çevreyi nasıl değiştirdiğini araştırır.	<i>f</i>	13	55	23	11	-
	%	13,0	53,0	23,0	11,0	-
13. İnsanların çevreyi hangi yollarla değiştirdiğini ve bunun için neler yaptıklarını araştırır ve anlatır.	<i>f</i>	5	57	21	18	2
	%	4,9	55,3	20,4	17,5	1,9
14. Okuldaki kaynakları bilinçli tüketmenin önemini açıklar.	<i>f</i>	18	77	4	4	-
	%	17,5	74,8	3,9	3,9	-
15. Okulu ve çevresini korumak için alternatifler üretir.	<i>f</i>	14	44	18	25	1
	%	13,7	43,1	17,6	24,5	1,0
16. Her canlının bir yuvaya ihtiyacı olduğunu kavrar ve canlıların yuvalarını birbirinden ayırt eder.	<i>f</i>	31	66	4	2	-
	%	30,1	64,1	3,9	1,9	-
17. Evdeki kaynakları bilinçli olarak tüketir.	<i>f</i>	22	61	15	4	-
	%	21,6	59,8	14,7	3,9	-
18. Ülkemizde meydana gelen doğal afetlere örnekler vererek, doğal afetlerin yaşanmasında hem doğanın hem de insanların rolü olduğunu kavrar ve bunlardan korunma yollarını açıklar.	<i>f</i>	18	62	15	7	1
	%	17,5	60,2	14,6	6,8	1,0
19. Yaşadığı yerleşim biriminin ve vatanının kendisi için özel bir yer olduğunu fark ederek ülkesini de bir “yuva” olarak görür.	<i>f</i>	17	72	6	7	1
	%	16,5	69,9	5,8	6,8	1,0
20. Suyun hal değiştirmesini gözlemleyerek maddenin kaybolmadığını, sadece şekil değiştirdiğini kavrar.	<i>f</i>	18	53	19	12	-
	%	17,6	52,0	18,6	11,8	-
21. Mevsim değişikliklerine bağlı olarak hava, su ve toprakta meydana gelen değişiklikleri fark eder.	<i>f</i>	15	72	11	4	-
	%	14,7	70,6	10,8	3,9	-
22. Gökyüzünü gözlemler ve gözlemlediği gök cisimlerini listeler.	<i>f</i>	18	52	17	15	1
	%	17,5	50,5	16,5	14,6	1,0
23. Farklı ülkelerde, doğal afetlere karşı alınan önlemlerle ülkemizde alınan önlemleri karşılaştırır.	<i>f</i>	4	37	33	25	3
	%	3,9	36,3	32,4	24,5	2,9

24. Canlıların hayatta kalabilmeleri için nelere ihtiyaçları olduğunu araştırır.	<i>f</i>	21	66	7	9	-
	%	20,4	64,1	6,8	8,7	-
25. Doğal ve yapay çevre arasındaki benzerlik ve farklılıkları ifade eder.	<i>f</i>	9	50	31	11	2
	%	8,7	48,5	30,1	10,7	1,9
26. Yaşadığı çevreyi temiz tutmasının kendisinin ve başkalarının sağlığı ve gelişimiyle ilişkili olduğunu kavrar.	<i>f</i>	26	64	7	6	-
	%	25,2	62,1	6,8	5,8	-
27. Kişisel bakımını yaparken kaynakları tutumlu kullanır.	<i>f</i>	24	60	12	5	1
	%	23,5	58,8	11,8	4,9	1,0
28. Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar.	<i>f</i>	11	44	23	24	1
	%	10,7	42,7	22,3	23,3	1,0
29. Barınmanın insanın temel ihtiyaçlarından biri olduğunu kavrar ve bu ihtiyacın karşılanmasının önemini belirtir.	<i>f</i>	24	75	2	2	-
	%	23,3	72,8	1,9	1,9	-
30. Canlıları sınıflandırarak, evinde bitki yetiştirmeye veya hayvan beslemeye istekli olur ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk alır.	<i>f</i>	18	61	18	5	1
	%	17,5	59,2	17,5	4,9	1,0
31. Kaynakları bilinçli olarak tüketmenin aile bütçesine katkısını açıklayan çeşitli etkinliklerde bulunur.	<i>f</i>	21	62	8	11	1
	%	20,4	60,2	7,8	10,7	1,0
32. İnsanların nelerden ve nasıl tasarruf edebildiklerini araştırır.	<i>f</i>	19	64	10	10	-
	%	18,4	62,1	9,7	9,7	-
33. Doğal afetler sırasında evinde yapılması gerekenleri, yetişkinler eşliğinde uygulayarak gösterir.	<i>f</i>	8	60	20	11	3
	%	7,8	58,8	19,6	10,8	2,9
34. Aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara karşın bütün insanların aynı gezegeni paylaştıklarını fark ederek, daha iyi bir dünya yaratmak için her bireyin üzerine düşen görevler olduğunu kavrar.	<i>f</i>	14	55	25	8	1
	%	13,6	53,4	24,3	7,8	1,0
35. Doğadaki su döngüsünün nasıl gerçekleştiği hakkında sorular sorarak çıkarımlarda bulunur.	<i>f</i>	12	56	20	14	1
	%	11,7	54,4	19,4	13,6	1,0
36. Dünya'nın hareketleri sonucunda oluşan değişim ve sürekliliği algılar.	<i>f</i>	17	66	11	8	1
	%	16,5	64,1	10,7	7,8	1,0
37. Mevsimlere özgü zaman dilimlerinde gözlenen değişim ve sürekliliği algılar.	<i>f</i>	16	68	11	7	1
	%	15,5	66,0	10,7	6,8	1,0
38. Canlıların ortak özelliklerini araştırır.	<i>f</i>	18	63	16	5	1
	%	17,5	61,2	15,5	4,9	1,0

39. Canlılarda değişim aşamalarını ayırt eder ve sıralar.	<i>f</i>	8	58	25	11	-
	%	7,8	56,9	24,5	10,8	
40. Canlıların birbirlerini nasıl etkilediklerini araştırarak aralarındaki karşılıklı bağımlılığı kavrar.	<i>f</i>	12	47	25	17	1
	%	11,8	46,1	24,5	16,7	1,0
41. Canlı ve cansız varlıklar arasındaki ilişkiyi araştırarak karşılıklı etkileşimi kavrar.	<i>f</i>	12	55	21	13	1
	%	11,8	53,9	20,6	12,7	1,0
42. Doğal afetlerden korunabilmek için çözüm yolları üretir.	<i>f</i>	12	61	11	18	1
	%	11,7	59,2	10,7	17,5	1,0
43. Yaşadığı çevreyi daha temiz bir hâle getirmek için bir proje tasarlar.	<i>f</i>	10	49	24	19	1
	%	9,7	47,6	23,3	18,4	1,0

Tablo 9’da yer alan veriler incelendiğinde, Hayat Bilgisi Ders kazanımlarından “Görsel, işitsel ve hem görsel hem işitsel iletişim araçlarından yararlanarak doğal afetlerin zararlarını fark eder” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik araştırmaya katılan öğretmenlerin % 8,7’si yeterli değil, % 5,8’i kararsızım, % 69,9’u yeterli ve % 15,5’u çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik olarak öğretmenlerin % 69,9’u, başka bir deyişle büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın yeterli düzeyde öğrenci davranışlarında görüldüğü söylenebilir.

“Doğal afetlerin etkilerinden korunmak için okuldaki güvenlik önlemlerinin gereğini yerine getirir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 14,6’sı yeterli değil, % 11,7’si kararsızım, % 68’i yeterli ve % 5,8’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Okuldaki kaynakların neden bilinçli tüketilmesi gerektiğini açıklar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 2,9’u yeterli değil, % 1,9’u kararsızım, % 68,9’u yeterli ve % 26,2’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Duyu organlarının çevreyi tanımadaki rolünü fark eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 3,9’u yeterli değil, % 7,8’i kararsızım, % 61,2’si yeterli ve % 27,2’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Sınıfını, okulunu ve çevresini temiz tutmak ve korumak için sorumluluk alır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 7,8’i yeterli değil, % 9,7’si kararsızım, % 63,1’i yeterli ve % 19,9’u çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Her canlının yuvaya ihtiyacı olduğunu fark eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 2,9’u yeterli değil, % 60,2’si yeterli ve % 36,9’u çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanımın diğer kazanımlara oranla % 36,9’luk değerle “çok yeterli” düzeyinin en yüksek yüzdelik değere sahip olduğu görülmektedir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın da öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlıların nasıl beslendiklerini araştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 8,8’i yeterli değil, % 13,7’si kararsızım, % 59,8’i yeterli ve % 17,6’sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Evlerde kullanılan kaynakların hayatımızdaki yerini ve önemini belirtir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 1,9’u yeterli değil, % 2,9’u kararsızım, % 71,8’i yeterli ve % 22,3’ü çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesi ile birlikte hazırlık yapar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 5,8’i hiç yeterli değil, % 26,2’si yeterli değil, % 19,4’ü kararsızım, % 42,7’si yeterli ve

% 5,8'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu kazanımın diğer kazanımlara oranla % 26,2'lik değerle “yeterli değil” düzeyinin ve % 5,8'lik değerle “hiç yeterli değil” düzeyinin en yüksek yüzdelik değere sahip olduğu görülmektedir. Ancak, belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın da öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Mevsim değişikliklerine bağlı olarak canlıların yaşamlarındaki değişiklikleri fark eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 5,8'i yeterli değil, % 12,6'sı kararsızım, % 68,9'u yeterli ve % 12,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Yeryüzünü ve gökyüzünü gözlemleyerek doğadaki renk çeşitliliğini fark eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 8,7'si yeterli değil, % 9,7'si kararsızım, % 68'i yeterli ve % 13,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Doğal afetlerin çevreyi nasıl değiştirdiğini araştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 11'i yeterli değil, % 23'ü kararsızım, % 53'ü yeterli ve % 13'ü çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“İnsanların çevreyi hangi yollarla değiştirdiğini ve bunun için neler yaptıklarını araştırır ve anlatır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1,9'u hiç yeterli değil, % 17,5'i yeterli değil, % 20,4'ü kararsızım, % 55,3'ü yeterli ve % 4,9'u çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Okuldaki kaynakları bilinçli tüketmenin önemini açıklar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 3,9'u yeterli değil, % 3,9'u kararsızım, % 74,8'i yeterli ve % 17,5'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını

belirtmiştir. Aynı zamanda bu kazanımın diğer kazanımlara oranla % 74,8'lik değerle tüm düzeyler kapsamında en yüksek yüzdelik değere sahip olduğu görülmektedir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Okulu ve çevresini korumak için alternatifler üretir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 24,5'i yeterli değil, % 17,6'sı kararsızım, % 43,1'i yeterli ve % 13,7'si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Her canlının bir yuvaya ihtiyacı olduğunu kavrar ve canlıların yuvalarını birbirinden ayırt eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1,9'u yeterli değil, % 3,9'u kararsızım, % 64,1'i yeterli ve % 30,1'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Evdeki kaynakları bilinçli olarak tüketir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 3,9'u yeterli değil, % 14,7'si kararsızım, % 59,8'i yeterli ve % 21,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Ülkemizde meydana gelen doğal afetlere örnekler vererek, doğal afetlerin yaşanmasında hem doğanın hem de insanların rolü olduğunu kavrar ve bunlardan korunma yollarını açıklar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 6,8'i yeterli değil, % 14,6'sı kararsızım, % 60,2'si yeterli ve % 17,5'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Yaşadığı yerleşim biriminin ve vatanının kendisi için özel bir yer olduğunu fark ederek ülkesini de bir “yuva” olarak görür.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 6,8'i yeterli değil, % 5,8'i

kararsızım, % 69,9'u yeterli ve % 16,5'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Suyun hal değiştirmesini gözlemleyerek maddenin kaybolmadığını, sadece şekil değiştirdiğini kavrar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 11,8'i yeterli değil, % 18,6'sı kararsızım, % 52'si yeterli ve % 17,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Mevsim değişikliklerine bağlı olarak hava, su ve toprakta meydana gelen değişiklikleri fark eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 3,9'u yeterli değil, % 10,8'i kararsızım, % 70,6'sı yeterli ve % 14,7'si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Gökyüzünü gözlemler ve gözlemlediği gök cisimlerini listeler.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 14,6'sı yeterli değil, % 16,5'i kararsızım, % 50,5'i yeterli ve % 17,5'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Farklı ülkelerde, doğal afetlere karşı alınan önlemlerle ülkemizde alınan önlemleri karşılaştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 2,9'u hiç yeterli değil, % 24,5'i yeterli değil, % 32,4'ü kararsızım, % 36,3'ü yeterli ve % 3,9'u çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu kazanımın diğer kazanımlara oranla % 32,4'lük değerle “kararsızım” düzeyi kapsamında en yüksek yüzdellik değere sahip olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin en çok kararsız kaldığı kazanım olmasına rağmen, belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın da öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlıların hayatta kalabilmeleri için nelere ihtiyaçları olduğunu araştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 8,7'si yeterli değil, % 6,8'i kararsızım, % 64,1'i yeterli ve % 20,4'ü çok yeterli düzeyde

kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Doğal ve yapay çevre arasındaki benzerlik ve farklılıkları ifade eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1,9’u hiç yeterli değil, % 10,7’si yeterli değil, % 30,1’i kararsızım, % 48,5’i yeterli ve % 8,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Yaşadığı çevreyi temiz tutmasının kendisinin ve başkalarının sağlığı ve gelişimiyle ilişkili olduğunu kavrar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 5,8’i yeterli değil, % 6,8’i kararsızım, % 62,1’i yeterli ve % 25,2’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Kişisel bakımını yaparken kaynakları tutumlu kullanır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 4,9’u yeterli değil, % 11,8’i kararsızım, % 58,8’i yeterli ve % 23,5’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 23,3’ü yeterli değil, % 22,3’ü kararsızım, % 42,7’si yeterli ve % 10,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Barınmanın insanın temel ihtiyaçlarından biri olduğunu kavrar ve bu ihtiyacın karşılanmasının önemini belirtir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1,9’u yeterli değil, % 1,9’u kararsızım, % 72,8’i yeterli ve % 23,3’ü çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlıları sınıflandırarak, evinde bitki yetiştirmeye veya hayvan beslemeye istekli olur ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk alır.” kazanımının öğrencilere

kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 4,9'u yeterli değil, % 17,5'i kararsızım, % 59,2'si yeterli ve % 17,5'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Kaynakları bilinçli olarak tüketmenin aile bütçesine katkısını açıklayan çeşitli etkinliklerde bulunur.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 10,7'si yeterli değil, % 7,8'i kararsızım, % 60,2'si yeterli ve % 20,4'ü çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“İnsanların nelerden ve nasıl tasarruf edebildiklerini araştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 9,7'si yeterli değil, % 9,7'si kararsızım, % 62,1'i yeterli ve % 18,4'ü çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Doğal afetler sırasında evinde yapılması gerekenleri, yetişkinler eşliğinde uygulayarak gösterir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 2,9'u hiç yeterli değil, % 10,8'i yeterli değil, % 19,6'sı kararsızım, % 58,8'i yeterli ve % 7,8'i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara karşın bütün insanların aynı gezegeni paylaştıklarını fark ederek, daha iyi bir dünya yaratmak için her bireyin üzerine düşen görevler olduğunu kavrar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 7,8'i yeterli değil, % 24,3'ü kararsızım, % 53,4'ü yeterli ve % 13,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Doğadaki su döngüsünün nasıl gerçekleştiği hakkında sorular sorarak çıkarımlarda bulunur.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 13,6’sı yeterli değil, % 19,4’ü kararsızım, % 54,4’ü yeterli ve % 11,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Dünya’nın hareketleri sonucunda oluşan değişim ve sürekliliği algılar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 7,8’i yeterli değil, % 10,7’si kararsızım, % 64,1’i yeterli ve % 16,5’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Mevsimplere özgü zaman dilimlerinde gözlenen değişim ve sürekliliği algılar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 6,8’i yeterli değil, % 10,7’si kararsızım, % 66’sı yeterli ve % 15,5’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlıların ortak özelliklerini araştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 4,9’u yeterli değil, % 15,5’i kararsızım, % 61,2’si yeterli ve % 17,5’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlılarda değişim aşamalarını ayırt eder ve sıralar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 10,8’i yeterli değil, % 24,5’i kararsızım, % 56,9’u yeterli ve % 7,8’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlıların birbirlerini nasıl etkilediklerini araştırarak aralarındaki karşılıklı bağımlılığı kavrar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 16,7’si yeterli değil, % 24,5’i kararsızım, % 46,1’i yeterli ve % 11,8’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen

görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Canlı ve cansız varlıklar arasındaki ilişkiyi araştırarak karşılıklı etkileşimi kavrar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 12,7’si yeterli değil, % 20,6’sı kararsızım, % 53,9’u yeterli ve % 11,8’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Doğal afetlerden korunabilmek için çözüm yolları üretir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 17,5’i yeterli değil, % 10,7’si kararsızım, % 59,2’si yeterli ve % 11,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Yaşadığı çevreyi daha temiz bir hâle getirmek için bir proje tasarlar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1’i hiç yeterli değil, % 18,4’ü yeterli değil, % 23,3’ü kararsızım, % 47,6’sı yeterli ve % 9,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

Tablo 9’deki kazanımlara yönelik yüzdeler dağılımları incelendiğinde, Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili tüm kazanımların yüzde dağılımlarının yeterli düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kazanımların yüzde dağılımları düzeyler açısından dikkate alındığında ise Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımlardan çok yeterli düzeyinde en yüksek değere sahip olan, dolayısıyla en fazla kazandırılan kazanımın *“Her canlının yuvaya ihtiyacı olduğunu fark eder.”* (% 36,9) kazanımı olduğu, yeterli düzeyinde en fazla kazandırılan kazanımın ise *“Okuldaki kaynakları bilinçli tüketmenin önemini açıklar.”* (% 74,8) kazanımının olduğu görülmektedir. Kararsızım düzeyinde en yüksek değere sahip olan, bir başka deyişle kazandırılma oranında en çok kararsız kalınan kazanımın *“Farklı ülkelerde, doğal afetlere karşı alınan önlemlerle ülkemizde alınan önlemleri karşılaştırır.”* (% 32,4) kazanımının olduğu, yeterli değil ile hiç yeterli değil düzeylerinde en yüksek değere sahip olan ve en az düzeyde kazandırılan kazanımın ise

“Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesi ile birlikte hazırlık yapar.” (% 26,2) (%5,8) kazanımının olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımların öğrencilere kazandırılma düzeylerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda tüm kazanımların yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

4.1.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili Ara Disiplin kazanımlarının öğrencilere kazandırılma düzeylerine yönelik vermiş oldukları yanıtların analiz sonuçlarına ise Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşleri

<i>ARA DİSİPLİNLERE AİT KAZANIMLAR</i>		<i>Çok Yeterli</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Yeterli Değil</i>	<i>Hiç Yeterli Değil</i>
1. İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için neye ihtiyaç duyduklarını fark eder.	<i>f</i>	31	71	-	1	-
	<i>%</i>	30,1	68,9	-	1,0	-
2. Çevreye karşı duyarlı olur.	<i>f</i>	17	63	15	8	-
	<i>%</i>	16,5	61,2	14,6	7,8	-
3. Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.	<i>f</i>	13	53	26	9	2
	<i>%</i>	12,6	51,5	25,2	8,7	1,9
4. Sağlıklı çevreyi oluşturabilmede öz sorumluluk geliştirir.	<i>f</i>	12	60	18	11	2
	<i>%</i>	11,7	58,3	17,5	10,7	1,9

5. Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.	<i>f</i>	12	52	26	13	-
	<i>%</i>	11,7	50,5	25,2	12,6	-
6. Kaynak olarak kullanılabilir değerleri tanıır.	<i>f</i>	12	64	18	9	-
	<i>%</i>	11,7	62,1	17,5	8,7	-
7. Kaynakların verimli kullanılması ve bilinçli tüketilmesi gerektiğini kabul eder.	<i>f</i>	20	73	6	4	-
	<i>%</i>	19,4	70,9	5,8	3,9	-
8. Yaşama hakkının kutsallığını fark eder ve bu hakkın önemine uygun davranışlar gösterir.	<i>f</i>	13	65	16	9	-
	<i>%</i>	12,6	63,1	15,5	8,7	-
9. Çevre haklarının varlığını bilir.	<i>f</i>	9	62	22	9	1
	<i>%</i>	8,7	60,2	21,4	8,7	1,0
10. Çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının bir vatandaşlık görevi olduğu bilincine uygun davranışlar gösterir.	<i>f</i>	12	65	17	8	1
	<i>%</i>	11,7	63,1	16,5	7,8	1,0
11. Depremden sonra olabilecek ve karşılaşılabilecek olumsuz durumlar hakkında fikir edinir.	<i>f</i>	14	73	6	10	-
	<i>%</i>	13,6	70,9	5,8	9,7	-
12. Deprem sırasında karşılaşılabilecek tehlikeleri araştırır.	<i>f</i>	14	67	10	12	-
	<i>%</i>	13,6	65,0	9,7	11,7	-

Tablo 10’da yer alan veriler incelendiğinde, ara disiplinlere ait kazanımlarından “İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için neye ihtiyaç duyduklarını fark eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik araştırmaya katılan öğretmenlerin % 1’i yeterli değil, % 68,9’u yeterli ve % 30,1’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu kazanımın diğer ara disiplin kazanımlarına oranla % 30,1’lik değerle “çok yeterli” düzeyinde en yüksek yüzdellik değere sahip olduğu görülmektedir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Çevreye karşı duyarlı olur.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 7,8’i yeterli değil, % 14,6’sı kararsızım, % 61,2’si yeterli ve % 16,5’i çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1,9’u hiç yeterli değil, % 8,7’si yeterli değil, % 25,2’si kararsızım, % 51,5’i yeterli ve % 12,6’sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu kazanımın bir diğer kazanımla birlikte olmak üzere, diğer ara disiplin kazanımlarına oranla % 25,2’lik değerle “kararsızım” düzeyinde en yüksek yüzdellik değere sahip olduğu görülmektedir. Ancak, belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın da öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Sağlıklı çevreyi oluşturabilmede öz sorumluluk geliştirir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1,9’u hiç yeterli değil, % 10,7’si yeterli değil, % 17,5’i kararsızım, % 58,3’ü yeterli ve % 11,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 12,6’sı yeterli değil, % 25,2’si kararsızım, % 50,5’i yeterli ve % 11,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu kazanımın diğer ara disiplin kazanımlarına oranla % 12,6’lık değerle “yeterli değil” düzeyinde ve % 25,2’lik değerle “kararsızım” düzeyinde en yüksek yüzdellik değere sahip olduğu görülmektedir. Ancak, belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın da öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Kaynak olarak kullanılacak değerleri tanır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 8,7’si yeterli değil, % 17,5’i kararsızım, % 62,1’i yeterli ve % 11,7’si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Kaynakların verimli kullanılması ve bilinçli tüketilmesi gerektiğini kabul eder.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 3,9’u yeterli değil, % 5,8’i kararsızım, % 70,9’u yeterli ve % 19,4’ü çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda, bu kazanımın diğer ara disiplin

kazanımlarına oranla % 70,9'luk değerle tüm düzeyler kapsamında en yüksek yüzdelik değere sahip kazanımlardan biri olduğu görülmektedir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Yaşama hakkının kutsallığını fark eder ve bu hakkın önemine uygun davranışlar gösterir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 8,7'si yeterli değil, % 15,5'i kararsızım, % 63,1'i yeterli ve % 12,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“evre haklarının varlığını bilir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 8,7'si yeterli değil, % 21,4' kararsızım, % 60,2'si yeterli ve % 8,7'si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“evrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının bir vatandaşlık görevi olduğu bilincine uygun davranışlar gösterir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 1'i hiç yeterli değil, % 7,8'i yeterli değil, % 16,5'i kararsızım, % 63,1'i yeterli ve % 11,7'si çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Depremden sonra olabilecek ve karşılaşılabilecek olumsuz durumlar hakkında fikir edinir.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 9,7'si yeterli değil, % 5,8'i kararsızım, % 70,9'u yeterli ve % 13,6'sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda, bu kazanımın diğer ara disiplin kazanımlarına oranla % 70,9'luk değerle tüm düzeyler kapsamında en yüksek yüzdelik değere sahip bir diğer kazanım olduğu görülmektedir. Belirtilen görüşler doğrultusunda, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

“Deprem sırasında karşılaşılabilecek tehlikeleri araştırır.” kazanımının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik olarak öğretmenlerin % 11,7’si yeterli değil, % 9,7’si kararsızım, % 65’i yeterli ve % 13,6’sı çok yeterli düzeyde kazandırıldığını belirtmiştir. Bu kazanıma yönelik öğretmenlerin büyük çoğunluğu yeterli düzeyde kazandırıldığı görüşünü belirttiklerinden, bu kazanımın öğrencilere yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

Tablo 10’daki ara disiplin kazanımlarına yönelik yüzde dağılımları incelendiğinde, Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili ara disiplin kazanımlarının yeterli düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kazanımların yüzde dağılımları düzeyler açısından dikkate alındığında ise Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili ara disiplin kazanımlarından çok yeterli düzeyinde en yüksek değere sahip olan, dolayısıyla en fazla kazandırılan kazanımın *“İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için neye ihtiyaç duyduklarını fark eder.”* (% 30,1) kazanımının olduğu, yeterli düzeyinde en fazla kazandırılan kazanımların ise *“Kaynakların verimli kullanılması ve bilinçli tüketilmesi gerektiğini kabul eder.”* (% 70,9) kazanımlarının ve *“Depremden sonra olabilecek ve karşılaşılabilecek olumsuz durumlar hakkında fikir edinir.”* (% 70,9) olduğu görülmektedir. Kararsızım düzeyinde en fazla değere sahip olan, bir başka deyişle kazandırılma oranında en çok kararsız kalınan kazanımların ise *“Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.”* (% 25,2) ve *“Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.”* (% 25,2) kazanımının olduğu görülmektedir. *“Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.”* (% 12,6) kazanımının aynı zamanda yeterli değil düzeyinde de en fazla değere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla diğer kazanımlara göre daha az kazandırılan ara disiplin kazanımı olduğu söylenebilir. Bunu izleyen ve hiç yeterli değil düzeyinde en fazla değere sahip olan kazanımların ise *“Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.”* (% 1,9) ile *“Sağlıklı çevreyi oluşturabilmede öz sorumluluk geliştirir.”* (% 1,9) kazanımları olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili ara disiplin kazanımlarının öğrencilere kazandırılma düzeylerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda tüm ara disiplin kazanımlarının yeterli düzeyde kazandırıldığı söylenebilir.

4.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırması Bakımından Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci amacının son dört alt amacı doğrultusunda, öğretmenlere açık uçlu dört soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin açık uçlu sorulara vermiş oldukları yanıtlardan elde edilen veriler, betimsel analiz tekniğinden yararlanılarak analiz edilmiş, bulgular oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

İkinci alt amaç doğrultusunda öğretmenlerin “*Hayat Bilgisi dersini, öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından nasıl görüyorsunuz?*” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları temalaştırılmış ve frekans dağılımları Tablo 11’de sunulmuştur. Bu soruyu 7 öğretmen boş bırakmış olup, 96 öğretmen yanıtlamıştır.

Tablo 11. Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi Dersini, Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Bakımından Nasıl Görüyorsunuz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları

<i>Görüşler</i>	<i>f</i>
Hayat Bilgisi Dersinin Eksik / Yetersiz Bulunan Noktaları	63
• Programda uygulamaya dönük etkinliklerin yetersizliği	26
• Zamanın yetersizliği	10
• İçeriğin yetersizliği	8
• Somutlaştırmanın yetersizliği	8
• Yetersiz / eksik bir ders olduğu	6
• Sosyal ve ekonomik olanakların yetersizliği	3
• Okul-aile-çevre işbirliğinin yetersizliği	2
Hayat Bilgisi Dersinin Yeterli Bulunan Noktaları	41
• Yeterli bir ders olduğu	21
• Bilgi kazandırma bakımından yeterli	14
• Programdaki etkinlikler yeterli	4
• Programdaki kazanımlar yeterli	2

Tablo 11’de görüldüğü gibi Hayat Bilgisi dersini öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından öğretmenlerden 26’sı “Programda uygulamaya dönük etkinliklerin yetersizliği” yönünde görüş belirtirken, 10’u “Zaman yetersizliği”, 8’i “İçeriğin yetersizliği”, 8’i “Somutlaştırmanın yetersizliği” yönünde görüş belirtmiştir. Bu konuda görüş belirten öğretmenlerden 6’sı ise açıklamada bulunmadan “Yetersiz ya da eksik bir ders olduğu” yönünde görüş belirtirken, 3’ü “Sosyal ve ekonomik olanakların yetersizliği” ve 2’si “Okul-aile-çevre işbirliğinin yetersizliği” konularına yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Buna karşılık, öğretmenlerden 21’i açıklamada bulunmadan “Yeterli bir ders olduğu” yönünde görüş belirtirken, 14’ü “Bilgi kazandırma bakımından yeterli”, 4’ü “Programdaki etkinlikler yeterli” ve 2’si “Programdaki kazanımlar yeterli” konularına yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinden elde edilen görüşler doğrultusunda Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yetersiz ya da eksik bulunduğu görülmektedir. Öğretmenlerin en çok üzerinde durdukları yetersizlik ise programda uygulamaya dönük etkinliklere yeterince yer verilmemesi ve dersin uygulamaya dönük olmamasıdır. Programda uygulamaya dönük etkinliklere yeterince yer verilmemesine yönelik olarak öğretmenlerden biri *“Hayat Bilgisi dersi çevre bilinci kazandırma konusunda en önemli dersimiz. Bu ders sayesinde çevreyi, çevrenin bize kazandırdıklarını, hayatımıza nasıl katkıları olduğunun farkına varmaktadırlar. Bu dersin sadece sınıf ortamında değil de, dışarıda yapılacak etkinliklerle daha verimli olacağını düşünüyorum. Bu derste görsellik diğer derslere nazaran daha ön planda olmalı, yaparak yaşayarak öğrenme bu derste daha çok kullanılmalı.”* (Anket No: 100) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir başka öğretmen *“Eğer yaparak-yaşayarak öğrenme bir sistem olarak kullanılırsa mutlaka davranışlarda bunun etkisi görülür. Çevre bilincinin kazanılması sağlanır. Çünkü öğrenciler yaparak, görerek öğrenir.”* (Anket No: 32) biçiminde ve bir başka öğretmen ise *“Sadece Hayat Bilgisi dersi çevre bilinci kazandırmada yeterli olmuyor. Bu sene içinde başladığımız Eko-Okul Projesi özellikle atıkların toplanmasının önemini vurguladı. ... Derslerde teorikte kalıyor. Pratiğe geçirilip, öğrenci birebir işin içine girince anlamlı bir şekilde çevre bilinci gelişiyor.”* (Anket No: 34) biçimindeki ifadeleri ile sınıf dışındaki etkinliklerle, çocukların yaparak-yaşayarak gerçekleştirilecek uygulamaların içinde yer almaları sağlanarak çevre bilincinin tam anlamıyla kazandırılabilmesine dikkatleri çekmişlerdir.

Gerek sınıf içinde gerek sınıf dışında yapılan etkinliklerin uygulamaya dönük olması gerektiğine yönelik çokça görüş belirtilmiştir. Bu görüşlere ortak olan öğretmenlerden biri *“Eksik buluyorum. Çevre bilinci kazanımları yeterli değil. Ayrıca etkinlikler ilgi çekici, yaparak-yaşayarak anlayacağı tarzdan değil.”* (Anket No: 42) biçiminde görüş belirtirken, bir diğer öğretmen *“Hayat Bilgisi derslerinin çoğunlukla soyut bilgilere dayandırıldığını görüyorum. Çevre konusunda da soyutlar somutlaştırıldığında, bilgiler uygulamaya döküldüğünde başarılı olunabilir. ...”* (Anket No: 72) biçiminde görüş belirtmiştir. Bu konuda bir başka öğretmen *“Uygulamaya yönelik etkinliklere yer verilirse daha yararlı olacağını düşünüyorum.”* (Anket No: 7) biçiminde görüş belirtirken, bir diğer öğretmen ise *“Tam yeterli bulmuyorum. Öğrencilerde yeterli çevre bilinci oluşturabilmek için uygulamaya dönük etkinliklere ağırlık verilmesi gerekir...”* (Anket No: 50) biçiminde görüş belirtmiştir. Belirtilen bu görüşler doğrultusunda, Hayat Bilgisi dersinin ve ders kapsamındaki etkinliklerin uygulamaya dönük olması konusunda belirgin bir yetersizlik gösterdiği söylenebilir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise, konuların işlenmesi ya da etkinliklerin uygulanması için ayrılan zamanın yetersizliğine değinerek, bu durumu Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yetersizlik göstermesinin öncelikli bir neden olarak göstermişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Çevre bilinci vermek için konuların ve ayrılan zamanın yetersiz olduğunu düşünüyorum.”* (Anket No: 68) biçiminde, bir diğeri *“Haftalık 4 saatlik süre içinde verilmeye çalışılan kazanım sadece teori olarak kalmaktadır. Diğer ders ve kazanımlarla da bağlantı kurulamadığından gözleme ve uygulamaya zaman kalmamaktadır.”* (Anket No: 103) biçiminde, bir diğeri *“Hayat Bilgisi dersinde öğrencilere çevre bilinci kazandırılıyor. Bu bilincin öğrencilerde davranış olarak yer edebilmesi için daha ayrıntılı ve daha çok zaman verilerek yapılmasını diliyorum.”* (Anket No: 82) biçiminde görüş belirtmiştir. Bu konuda bir diğer öğretmen ise *“Ders olarak gerekli görüyorum. Fakat işleniş süreleri bakımından yetersiz. Kazanımların öğrenciye aktarılması konusunda zorlanıyoruz. Proje hazırlama süresi tanyamıyoruz. Ortak çalışma yaptırıyoruz.”* (Anket No: 88) biçiminde görüşlerini belirtmiştir. Öne sürülen bu görüşler, Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilincinin daha iyi bir biçimde verilmesi için daha uzun bir zamana ihtiyaç duyulduğu, süre konusundaki yetersizliğin kazanımların davranış boyutuna geçirilememesine neden olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırması bakımından, konularının ve konular içerisinde verilen temel bilgilerin yetersiz olduğuna, bir başka ifadeyle içeriğin yetersiz olduğuna yönelik görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Hayat Bilgisi dersi öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından konular yetersiz. Bu konuyla ilgili daha fazla etkinliklere yer verilmelidir. Çevre konusuna daha fazla yer verilmeli.”* (Anket No: 76) biçiminde ve bir diğeri ise *“Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırmada önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum. Programlar hazırlanırken çevre konusuna daha fazla yer verilmeli.”* (Anket No: 102) biçimindeki ifadeleri ile çevre bilincine yönelik konuların yetersizliğine dikkat çekmişlerdir. Bir başka öğretmen *“(Ders kitaplarındaki) Bilgilendirme yetersiz. Konular güzel güzel seçilmiş ama bilgilendirme yetersiz.”* (Anket No: 53) biçiminde ve bir diğeri ise *“Kitaplar yeterli değil, ön bilgi var, öğrencinin bilgiye ulaşması aydınlatılması gerekiyor.”* (Anket No: 56) biçiminde görüşlerini belirtirken, programda yer alan konuların bilgilendirme bakımından yetersizliği üzerine dikkat çekmiştir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise Hayat Bilgisi dersinde gerek materyal eksikliğinden gerekse kitaplarda yer alan örneklendirme ve görselliğin yetersizliğinden kaynaklanan somutlaştırmanın yeterli olmadığına yönelik görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Kitaplarla birlikte konularla ilgili CD’ler dağıtılsa çevre bilincini daha rahat kazandırabiliriz.”* (Anket No: 74) biçiminde, bir diğeri öğretmen ise *“Hayat bilgisi dersinde öğrenciler daha etkili olmalı. Çevre konusunda daha teorik değil de, pratik olarak çalışma yapılmalı. Örneğin bir deprem filmi izletilmeli, hatta depreme dayanıklı yapılan inşaatlar gezdirilmelidir. Yerleşim alanlarının tarım arazileri yapılmamasıyla ilgili filmler izletilmelidir. ...”* (Anket No: 80) biçiminde görüşlerini belirtmiştir. Kitaplarda yer alan somutlaştırmanın yetersiz olduğuna yönelik olarak öğretmenlerden bir diğeri ise *“Daha ilgi çekici örneklerle konu anlatılabilir. Çocuklara okudukları konuların çok bir şey kazandırmadığını düşünüyorum. ...”* (Anket No: 101) biçiminde, bir diğeri *“... 1.2.3. sınıf öğrencilerinde somut ön plandadır. Kitap planlamaları ona göre yapılmalıdır. ...”* (Anket No: 83) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise *“Öğrenciler konu ile ilgili metinlerden sonuç çıkaramıyorlar. Ancak örnekleri çoğaltarak ve yakın çevrelerinden verildiğinde daha etkili oluyor. Ya da öğretmen rehberliğinde çıkarılan sonuçlar not tutturularak veya*

görsel sunumlarla pekiştirildiğinde sonuç daha verimli oluyor.” (Anket No: 12) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir. Belirtilen bu görüşler doğrultusunda, Hayat Bilgisi ders kitaplarının çevre bilincine yönelik gerek görsel resimlerle gerekse çeşitli örneklerle somutlaştırma bakımından zenginleştirilmesi gerektiği; aynı zamanda CD vb. gibi materyallerle konuların aktarılmasında ve somutlaştırılmasında ders kitabının desteklenmesi gerektiği söylenebilir.

Öğretmenlerden bir kısmı da açıklamada bulunmaksızın dersi yetersiz bulduklarını *“Hayat bilgisi dersini çevre bilinci kazandırması bakımından yeterli bulmuyorum.”* (Anket No: 23) biçiminde ya da *“Yetersiz görüyorum”* (Anket No: 54) biçimindeki ifadelerle belirtirken, bir başka öğretmen ise *“Yeterli bulmuyorum. Özellikle bizim toplumumuzda aile içerisinde çocuk yetiştirirken ‘Çevre Bilinci’ edinilmesi gereken davranış biçimi içerisinde yer almadığı için bu konunun üzerine, Hayat Bilgisi dersi kapsamında daha fazla düşülmesi ve önem gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum.”* (Anket No: 3) biçiminde görüşlerini belirtmiş ve toplumumuzda var olan düşünce yapısından dolayı Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırma konusunda daha yeterli olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğretmenler tarafından ülkemizde var olan sosyal ve ekonomik olanakların yetersizliğinin bir sonucu olarak, özellikle program uygulamalarında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırma bakımından yetersiz olduğuna yönelik görüşler de belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri, *“... Ayrıca yeni ders kitapları öğrencinin araştırmasını istiyor, ‘öğrenci bilgiye kendi ulaşmalı’ diyor ama öğrenci araştırarak kaynağa sahip değil ve çoğu zaman da hazır bilgi istiyor. Bilgi verme işi sürekli öğretmene kalıyor, sistem amacına ulaşmıyor.”* (Anket No: 69) biçiminde ve bir diğeri ise *“Daha ilgi çekici örneklerle konu anlatılabilir. Çocuklara okudukları konuların çok bir şey kazandırmadığını düşünüyorum. Projeksiyon eşliğinde işlenince dersler daha canlılık kazanıyor. Ancak her sınıfta olmadığı düşünülürse, özellikle yurdumuzun güneydoğu ve doğu kesimleri onlar nasıl ders işleyecekler acaba?”* (Anket No: 101) biçiminde görüşlerini belirtirken, sosyal ve ekonomik olanakların daha fazla dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Çevre bilincinin kazandırılması bakımından öğretmenlerden bir kısmı ise okul-aile-çevre işbirliğinin artırılmasına, aile ve sosyal çevrenin de işin içine katılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... *Bu konuyla ilgili çalışmalarda aileleri daha çok içine alacak, onların katılımlarını sağlayacak etkinliklere yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum. ...*” (Anket No: 95) biçiminde ve bir diğeri ise “*Çevre bilinci kazandırılmasında okulda alınan eğitim tek başına yeterli olmamaktadır. Sosyal çevre, aile vb. etkenler bir arada olursa ancak yeterli olacaktır. Derste verilen bilgiler uygulamaya geçememektedir. ...*” (Anket No: 17) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir. Öğretmenler tarafından dile getirilen bu görüşler, çevre bilincinin kazandırılmasında ailelerin ve sosyal çevrenin büyük bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Hayat Bilgisi dersini öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yetersiz bulan öğretmenlerin yanı sıra yeterli bulan öğretmenler de bulunmaktadır. Bu doğrultuda belirtilen görüşler arasında en fazla açıklamada bulunulmadan dersin yeterli olduğunu belirten görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Hayat Bilgisi dersini çevre bilinci kazandırması bakımından yeterli bulan öğretmenlerden birçoğu “*Hayat Bilgisi dersini öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yeterli buluyorum.*” (Anket No: 36-60-81) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir başka öğretmen ise “*Öğrencilerin çevresini tanıma, çevre sorunlarını anlama, çevre sorunlarının insan yaşamına olumsuz etkilerini anlama, bu sorunların hepimizin ortak sorunu olduğunu anlama ve kavramaları bakımından faydalı ve yeterli olduğunu düşünüyorum.*” (Anket No: 66) biçiminde görüşlerini belirtmiştir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise Hayat Bilgisi dersini öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yalnızca bilgi kazandırmada, diğer bir deyişle kuramsal olarak yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Bilgi olarak çok iyi kavradıklarını düşünüyorum. Yani soru sorulunca doğru cevaplar veriliyor. Fakat uygulamaya gelince bunu tam göstermiyorlar. ...*” (Anket No:70) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir başka öğretmen “*Teorik olarak yeterli olabilir. Ama duyuşsal davranışların kazanılması için uygulamalı anlatıma yer verilmesi gerekir. Yaparak-yaşayarak öğrenmeye imkân ve olanak yok.*” (Anket No: 11) biçiminde ve bir diğeri öğretmen “*Çevre bilinci kazandırma açısından yeterli. Öğrenci*

çevresini temiz tutması gerektiğini ve çevre kirliliği sonucunda canlı hayatının ne tür tehlikelerle karşılaşabileceğini biliyor ve üzülüyor da. Yine de öğrenci sınıfını, bahçesini, evini temiz tutma konusunda, özellikle yere çöp atmama konusunda dikkatli davranmıyor.” (Anket No:16) biçiminde Hayat Bilgisi dersinin bilgi kazandırması bakımından yeterli olduğuna yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise programdaki etkinliklerin yeterliliğine vurgu yaparak, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yeterli olduğuna yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Hayatı öğrenmek adına Hayat Bilgisi dersleri de bu bakımdan oldukça yeterli, seviyelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Çevre bilincini kazandıran pek çok etkinliğe yer verilmiştir. Bu da çocukları iyi yönde geliştirmeye itmektedir. Her çocuk geri dönüşüm malzemesini yerden alıp, geri dönüşüm poşetine atmakta, ailesini de bu yönde etkilemektedir.”* (Anket No: 96) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir diğer öğretmen *“Etkinlikler yeterli. Bol bol konu tekrarları da var. Bu nedenle bilgi kazandırılıyor ancak uygulama, hayata geçirme noktasında sıkıntılar görüyorum.”* (Anket No: 51) biçiminde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin bir kısmı da kazanımların yeterli olduğuna vurgu yaparak, Hayat Bilgisi dersinin yeterli olduğuna yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Hayat Bilgisi dersi kazanımları çevre bilinci kazandırılması bakımından bence yeterli. Ancak etkinliklerin yaptırılmasında süre sıkıntısı yaşanmaktadır.”* (Anket No: 40) biçiminde görüşlerini ifade etmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde, öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından Hayat Bilgisi dersinin yetersiz ya da eksik yönlerine ilişkin daha fazla görüş belirtildiği görülmektedir. Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırması bakımından yetersizliklerine yönelik görüş belirten öğretmenler en fazla programda yer alan uygulamaya dönük etkinliklerin yetersizliğini belirttikleri, bununla birlikte zamanın yetersizliği, içeriğin yetersizliği, somutlaştırmanın yetersizliği, sosyal ve ekonomik olanakların yetersizliği ve okul-aile-çevre iş birliğinin yetersizliğine de değindikleri görülmektedir. Buna karşılık, Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırması bakımından yeterli bir ders olduğuna yönelik görüş belirten öğretmenler içinde ise en fazla açıklamada bulunmadan dersin yeterli bulunduğu belirtilirken, aynı zamanda bilgi

kazandırma bakımından, programdaki etkinlikler ve programdaki kazanımlar bakımından da yeterli bulunduğu belirtilmektedir.

4.1.3. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmaya Yönelik Yaptıkları Etkinliklere İlişkin Bulgular

Üçüncü alt amaç doğrultusunda öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik ne tür etkinlikler yapıyorsunuz? Örnek verir misiniz?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları temalaştırılmış ve frekans dağılımları Tablo 12’de sunulmuştur. Bu soruyu 8 öğretmen boş bırakmış olup, 95 öğretmen yanıtlamıştır.

Tablo 12. Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik ne tür etkinlikler yapıyorsunuz? Örnek verir misiniz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları

<i>Görüşler</i>	<i>f</i>
Okul-sınıf-çevre temizliği	35
Geri dönüşüm çalışmaları	34
Ödevler	25
• Performans ve proje	13
• Araştırma / inceleme	7
• Sunu hazırlama	5
Görsel sunu (Belgesel/Video/CD/Slâyt/Fotoğraf vb.)	20
Gezi	15
Afiş hazırlama	13
Fidan dikimi ve fide / çiçek ekimi	11
Gözlem	8
Slogan yazdırma	4
Güncel haberleri tartışma	3

Doğa kaynak kullanımına yönelik okul içi uygulama çalışmaları	3
Tatbikat çalışmaları	3
Yarışma düzenleme	3
Atık malzemeleri değerlendirme çalışmaları	2
Drama	2
Deney	2
Örnek olay anlatımı	2
Kompozisyon yazdırma	2
Pano oluşturma	2
Tartışma	1
Gürültü /ses kirliliğine yönelik uygulama çalışmaları	1
Sınıfa evcil hayvan getirilmesi	1
Hikâye okuma	1

Tablo 12’de görüldüğü gibi Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırma amacıyla yapılan etkinliklere değinen öğretmenlerden 35’i “Sınıf-okul-çevre temizliği” yapıldığını belirtirken, 34’ü “Geri dönüşüm çalışmaları” yapıldığını, 25’i öğrencileri araştırmaya yönelten “Ödevler” verip, sınıf içinde sunumlarının yaptırıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden 20’si belgesel, kısa film, video, fotoğraf, slayt gösterimi gibi çeşitli “Görsel sunu” uygulamaları yapıldığını belirtirken, 15’i “Gezi”, 13’ü “Afiş hazırlama”, 11’i “Fidan dikimi ve fide, çiçek ekimi” etkinliklerinin yapıldığını, 8’i “Gözlem”, 4’ü “Slogan yazdırma”, 3’ü ise “Güncel haberleri tartışma” etkinliklerinin yapıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden 3’ü “Doğal kaynakların kullanımına yönelik okul içi uygulama çalışmaları” yapıldığını belirtirken, 3’ü “Tatbikat çalışmaları”, 3’ü “Yarışma düzenleme” etkinliklerinin yapıldığını, 2’si “Atık malzemeleri değerlendirme çalışmaları”, 2’si “Drama”, 2’si “Deney”, 2’si “Kompozisyon yazdırma”, 2’si “Pano oluşturma” etkinliklerinin yapıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden 1’i ise “Tartışma” yapıldığını belirtirken, 1’i “Gürültü / ses kirliliğine yönelik uygulama çalışmaları” yapıldığını, 1’i “Sınıfa evcil hayvan getirilmesi” ve 1’i “Hikâye okuma” etkinliklerinin yapıldığını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik sınıf-okul-çevre temizliği etkinlikleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Sınıf ve okul çevresini temiz tutma gibi etkinlikler düzenleyerek çevre bilinci kazandırma.*” (Anket No: 4) biçiminde, bir diğeri “*Dershanemizi temiz tutma amacıyla kâğıtları bazen dersin bir bölümünde topluyoruz.*” (Anket No: 22) biçiminde, bir diğeri “*Okul çapında en temiz sınıf seçilmesi, okul bahçesi ve çevre temizliğinin gönüllü olarak yapılması.*” (Anket No:36) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “*Sınıf, okul bahçesinin temiz tutulması için ara ara temizlik uygulamaları yaptırıp, sınıfın temizliğinde görevli öğrenciler belirliyorum.*” (Anket No: 43) biçiminde görüş belirterek yaptıkları çalışmalara değinmişlerdir.

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu da öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik geri dönüşüm çalışmaları yaptıklarını belirtmişlerdir. Geri dönüşüm çalışmalarına yönelik uygulamalar yaptıklarını belirten öğretmenlerden biri “*Geri dönüşümü olan malzemelerin toplanması ile ilgili toplama kampanyaları.*” (Anket No: 63) biçiminde, bir diğeri “*... Sebze, meyve, plastik, cam, kâğıt, pil toprağa gömüyoruz. Belirli aralıklarla toprağı açıp sebze, meyve ve kâğıdın toprağa karıştığını, diğerlerinin karışmadığını gösteriyorum. Plastik atıkları geri dönüşüm için topluyoruz. Pil atıkları topluyoruz. Cam atıkları özellikle ormanlık alanlarda yangına sebep olacağı söylenerek, cam atıkları topluyoruz. Ağaçların dünya için önemini anlatıp, kâğıt atıkları geri dönüşüm için topluyoruz. ...*” (Anket No: 34) biçiminde görüş belirtmiştir. Bu konuda öğretmenlerden bir diğeri “*Damacana kapaklarını toplayıp geri dönüşüm malzemesi olarak ülke ekonomisine katkıda bulunma konularında etkinlikler yaptırılıyor.*” (Anket No: 96) biçiminde görüş belirtirken, bir başka öğretmen ise “*Okulumuzda öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik Eko-Okul Projesi yürütülüyor. Okul genelinde kâğıt, plastik atıklar geri dönüşüme toplanıyor. Tüm öğrenciler projenin aktif katılımcısı. Atık pillerin doğaya verdiği zararlar öğrencilere anlatılıyor. Geri dönüşüm kutusunda atık piller toplanıyor.*” (Anket No: 31) biçiminde görüş belirterek geri dönüşüm konusunda yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise öğrencileri araştırmaya yönelten çeşitli ödevler vererek ve bu ödevlerin sınıfta sunumlarını yaptırarak öğrencilere Hayat Bilgisi dersi kapsamında

çevre bilinci kazandırmaya yönelik etkinlikler yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda en çok belirtilen ödevlerin sırasıyla proje ve performans ödevleri, araştırma/inceleme ödevleri ve sunu hazırlama ödevlerinin verildiği belirlenmiştir. Proje ve performans ödevleri ile çevre bilinci geliştirmeye yönelik etkinlikler gerçekleştirdiğini belirten öğretmenlerden biri “Çevreyi kirletmeyen makineler projesi (maket) yaptırmıştım.” (Anket No: 43) biçiminde, bir diğeri “Tüm sınıfların katılımı ile ‘Tasarruflu Su Kullanımı’ projesi yapıldı. (Bir önceki aya göre 30 ton su tasarrufu yapıldı.)” (Anket No: 9) biçiminde, bir diğeri “... Sınıfta ve okulda uygulanabilecek projeler geliştirmelerini sağlamaya çalışıyorum. ...” (Anket No: 85) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “Sınıf ortamını güzelleştirmek için gruplarla beraber proje çalışması yapılmakta. Mahallemizde, sokağımızda çevreyi etkileyen olumsuzluklar nelerdir. Bunlara çözüm ne olabilir, konulu performans çalışması yapılmakta.” (Anket No: 100) biçiminde yapılan çalışmalarını belirtmişlerdir. Araştırma/inceleme ödevleri ile çevre bilinci geliştirmeye yönelik etkinlikler gerçekleştirdiğini belirten öğretmenlerden biri ise “‘Çevremizi Temiz Tutalım’ konusu ile ilgili araştırma yapmalarını istiyorum. Bu araştırma dâhilindeki çalışmaları sınıf panosunda sergiliyorlar. ...” (Anket No: 3) biçiminde, bir diğeri “... Doğadaki denge ve ağaçlar konusunda araştırmalar yaptırırım.” (Anket No: 19) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “Geri dönüşümle ilgili araştırma konuları verilerek, öğrencinin birebir konu içerisine girmesi sağlanıyor.” (Anket No: 25) biçiminde yapılan çalışmalara değinilmiştir. Sunu hazırlama çalışmaları ile çevre bilinci geliştirmeye yönelik etkinlikler gerçekleştirdiğini belirten öğretmenlerden biri ise “Araştırma, inceleme, karşılaştırma ve gözleme dayalı ödevler veriyorum. Verileri, sonuçları tablolar üzerinde ve görsellerle sunumlarını yaptırıyorum.” (Anket No:90) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “Konu ile ilgili sunumlar, ders içi performans görevleri vererek, konunun önemine dikkat çekerek öğrencilerin çevre bilinci konusunda daha hassas olmalarını istiyoruz. ...” (Anket No:67) biçiminde yaptıkları çalışmalarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada belgesel, kısa film, video, CD, fotoğraf, slayt gösterimi gibi çeşitli görsel sunumlardan yararlandıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Slayt ya da kısa filmlerle konu hakkında fikir sahibi olmaları sağlanıyor. ...” (Anket No: 103) biçiminde görüş belirtirken, bir diğeri “... İnternette

çevre kirliliğinin sonuçlarını anlatan görseller, belgeseller seyrettiriyorum.” (Anket No: 34) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise “... *Ders kapsamında da öğrencilere çevre bilinci kazandırma amaçlı CD’ler seyrettirebiliyoruz.*” (Anket No: 16) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise ders kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik geziler düzenlediklerini belirtmişlerdir. Bu konuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... *Geri dönüşüm fabrikası ziyaret edilerek çevre bilinci konusunda etkinlikler yaptırılıyor.*” (Anket No: 103) biçiminde, bir diğeri “... *Geri dönüşüm, su arıtma tesislerine gezi yapıyoruz.*” (Anket No: 75) biçiminde, bir diğeri “... *Dersin işlenişi sırasında görsel sunu, video izleme, gezi çalışmaları yaparak olayları ve sonuçları görmelerini sağlıyorum. ...*” (Anket No: 5) biçiminde ve bir diğeri ise “*Çeşitli atık toplama etkinlikleri yanında doğa sevgisini işlemek için parklara veya ormana gezi düzenliyoruz. ...*” (Anket No: 37) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı da öğrencilere konuyla ilgili afişler hazırlattıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Konuyla ilgili yazı ve afiş hazırlama. ...*” (Anket no: 9) biçiminde, bir diğeri “... *Afiş hazırlatıyorum. Bunları okulda tüm öğrencilerin görebileceği yerlere yerleştiriyorlar. ...*” (Anket No:3) biçiminde, birkaç öğretmen ise “... *Afişler hazırlıyoruz.*” (Anket no: 47) ya da “*Çevre konulu afişler hazırlıyoruz*” (Anket no: 39) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise öğrencilere Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik, fidan dikimi ya da fide, çiçek ve tohum ekimi gibi uygulamaya dönük etkinlikler gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... *Öğrenciler gruplandırılarak okul bahçesine fidan dikme çalışması yapıldı.*” (Anket No:9) biçiminde, bir diğeri “... *Ağaçların, bitkilerin faydaları ve korunmalarından bahsederken her birine tohumdan veya fideden saksılara bitki diktirdim. Evde büyütüyorlar. Ağaç dikmeye götüreceğim.*” (Anket No: 11) biçiminde, bir diğeri “... *Sınıfımızda onların sorumluluğunda çiçekler yetiştiriyoruz. ...*” (Anket No: 47) biçiminde ve bir diğeri ise “... *Belirli gün ve haftalarla ilgili 21-26 Mart orman haftasıyla ilgili bahçemize ve çevre ormanlık yerlere ağaç dikiyoruz. ...*”

(Anket No: 80) biçiminde görüş bildirirken uygulamaya dönük bu tür etkinliklerle öğrencilere çevre bilinci kazandırılmaya çalışıldıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise öğrencilere Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik öğrencilerle birlikte gözlemler yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Hayat Bilgisi dersinde öğrencilerde çevre bilinci geliştirmek amacıyla gözleme dayalı etkinlikler düzenlenmektedir. Okul bahçesinde gözlemler yapılarak temiz ve kirli bölgeler arasındaki farklar üzerinde görüş bildirmeleri sağlanıyor. Bahçede ağaçlı alanlarla ağaçsız alanların karşılaştırılması yapılarak çevre bilinci kazandırılmaya çalışılıyor.*” (Anket No: 8) biçiminde, bir diğeri “*Farklı çevre örnekleri inceleyiyoruz. (Ağaçlı, kirli, çiçekli vb.) Bunların karşılaştırmasını yapıyoruz. ...*” (Anket No: 30) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise “*... Güzel ve bakımlı çevre ile bakımsız çevre gözlemleri yapıyoruz.*” (Anket No: 81) biçiminde yaptıkları çalışmalarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise öğrencilere slogan yazma çalışmalarını yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*... Sloganlar üretmelerini istiyorum, bu sloganları renkli karton kâğıtlara yazarak boyunlarına astırıyorum. Teneffüslerde çevre koruma görevlileri gibi çalışıyorlar. Bahçeyi kirletenleri uyarıyorlar.*” (Anket No: 3) biçiminde ve bir başka öğretmen ise “*Bu kapsamda öğrencilere uygulama yaptırmaktayım. Örneğin; ‘Sınıfımızın temiz tutulması’ konusunda her öğrenci kendi sloganını bularak kâğıtlara yazıp, bunu sınıf içinde sergileyip uygulamaları kontrol etmektedir. Sloganlar öğrencilerin kendilerine aittir. Her öğrenci sınıfını kendi evinin bir odası gibi görmektedir.*” (Anket No: 79) biçiminde yaptıkları çalışmalarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı güncel haberleri temel alarak, konular üzerinde tartışma ya da görüş geliştirme çalışmaları yaptıklarını ve bu haberleri panolarda sergilediklerini ifade etmiş, bu tür uygulamalarla öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik etkinlikler gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*... Bu konuda medyadaki haberleri sınıf panosunda sergiliyoruz. Onlardan gelecek için neler yapabileceğimiz konusunda düşüncelerini alıyorum. Çevremizi güzelleştirmek, doğayı korumak bilincini onlara vermeye çalışıyorum. ...*” (Anket No:

47) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “... Çevre bilinci ile ilgili haber ve sunular izletiyorum. ...” (Anket No: 43) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı ise doğal kaynakların kullanımına yönelik okul içi uygulamalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... Doğal kaynakların kullanımı konulu okul tuvaleti lavabolarında uygulamalı etkinlik, ...” (Anket no:86) biçiminde ve bir diğeri “... Gereksiz yanan lambalar kapatıldı. Su israfı için slogan ve afiş yapıldı.” (Anket No:42) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı çeşitli tatbikatlar yaptıklarını belirterek, bu tür çalışmalarla öğrencileri bilinçlendirmeye yönelik etkinlikler gerçekleştirdiklerine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Çevre bilinci kazandırmak için, ... , deprem öncesi, sonrası ve esnasında yapmamız gerekenleri uygulamalı olarak derslerde yaparak sağlamaya çalışıyorum.” (Anket No: 82) biçiminde ve bir diğeri öğretmen “... Yangın ve deprem tatbikatı yaptık. ...” (Anket No:19) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı ise öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik ders kapsamında yarışmalar düzenlediklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... Temizlik yarışması yaptırıyorum. ...” (Anket No: 30) biçiminde bir diğeri ise “... Çevreye en duyarlı öğrenci yarışması (Ayda 1 öğrenci seçilir). ...” (Anket No: 50) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı toplanan atık malzemeleri değerlendirmeye yönelik çalışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Çevredeki atık malzemeleri toplatıp, onları ya kampanyalara gönderiyoruz ya da resim dersi içinde araç, gereç olarak kullanıyoruz. ...” (Anket No: 20) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmiştir.

Öğretmenlerden birkaçı öğrencilere Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik drama etkinlikleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Konular ile ilgili drama yapabiliyorsak,

öğrencilerle birlikte drama yapıyoruz. ...” (Anket No: 63) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmiştir.

Öğretmenlerden birkaçı Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilincine yönelik deneyler yaparak öğrencilere bu bilinci kazandırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Erozyon ve toprak kaymasını önlemek için ağaçlandırmanın önlemini anlatırken; biri toprak diğeri çim ekili toprak üzerinden su akıtıp, toprak yüzeyinden süzülen suyun her şeyi (yaprak, çöp) sürüklediğini gösteriyorum. ...” (Anket No: 34) biçiminde yaptıkları deneysel çalışmaları belirtmiştir.*

Öğretmenlerden birkaçı ise örnek olay anlatımlarından yararlanarak öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Çevre bilinci kazandırmaya yönelik başımdan geçen ya da gözlemlediğim olayları sınıfta öğrencilerimle paylaşıyorum. ...” (Anket No: 46) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmiştir.*

Öğretmenlerden birkaçı Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilincine yönelik kompozisyon yazdırarak öğrencilere bu bilinci kazandırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“... Çevremizi nasıl temiz tutulması ile ilgili kompozisyon yazdırıp, slâyt gösterileri yaptırıyorum.” (Anket No: 15) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmiştir.*

Öğretmenlerden birkaçı ise Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik panolar oluşturarak, bu bilinci öğrencilere kazandırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“... Çevremizi korumanın önemi ve ağaçlandırma ile ilgili panolar hazırlıyoruz.” (Anket No: 69) biçiminde yaptıkları çalışmaları belirtmiştir.*

Öğretmenlerden biri, Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik tartışma etkinliğinden yararlandığını, böylece öğrencilere çevre bilincini kazandırmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen *“Çevre bilinci kazandırmaya yönelik çevre sorunları hakkında tartışma, çevre sorunları hakkında sunum yaptırıyorum.” (Anket No: 99) biçiminde yaptığı çalışmaları belirtmiştir.*

Öğretmenlerden biri, Hayat Bilgisi dersi kapsamında gürültü kirliliğine yönelik etkinlikler yaptırdığını, böylece öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen “... *Ses kirliliği yaratmamak için yüksek sesle konuşmama çalışması yapıyoruz. ...*” (Anket No: 75) diyerek yaptığı çalışmaları belirtmiştir.

Öğretmenlerden biri, Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere evcil hayvanları getirmelerine izin vererek, hayvanlara yönelik bilgiler kazandırdığına değinmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen “... *Öğrencilerin evlerinde besledikleri hayvanları, serbest etkinlikler kapsamında okula getirmesine izin veriyoruz. ...*” (Anket No: 37) biçiminde açıklama yaparak yaptığı çalışmaları belirtmiştir.

Öğretmenlerden biri ise Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik hikâye okuma etkinlikleri yaptığını belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen “... *Konuyla ilgili hikâyeler okuyoruz.*” (Anket No: 76) biçiminde görüş belirterek yaptığı çalışmaları açıklamıştır.

Tablo 12’de yer alan öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik yapmış oldukları etkinliklerin frekans dağılımları incelendiğinde, en fazla okul-sınıf-çevre temizliği etkinliğinin yapıldığı görülürken, geri dönüşüm çalışmalarına yönelik yapılan etkinliklerin ise temizlik etkinliklerinden sonra en fazla yapılan etkinlik olduğu görülmektedir. Aynı zamanda çevre bilinci kazandırmaya yönelik çeşitli ödevler verildiği, görsel sunulardan yararlanıldığı, gezi düzenlendiği, afişler hazırlandığı ve fidan dikimi ya da fide, çiçek ekimi etkinliklerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan etkinlikler arasında gözlem etkinliklerinin gerçekleştirildiği, sloganlar yazdırıldığı, güncel haberlerin sınıf ortamında tartışıldığı, doğal kaynakların kullanımına yönelik okul içi uygulama etkinliklerinin gerçekleştirildiği, tatbikat çalışmaları yapıldığı ve yarışmalar düzenlendiği görülürken, aynı zamanda atık malzemeleri değerlendirmeye yönelik etkinlikler gerçekleştirildiği, drama, deney, örnek olay anlatımı gibi etkinliklerden yararlanıldığı, kompozisyon yazdırıldığı, çevre bilinci kazandırmaya yönelik pano oluşturulduğu görülmektedir. Öte yandan, frekans dağılımları doğrultusunda öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik yapmış oldukları etkinlikler arasında en az gerçekleştirilenlerin ise tartışma etkinliği olduğu, gürültü kirliliğine

yönelik uygulamaya dönük etkinlikler gerçekleştirildiği, sınıfa evcil hayvan getirilmesi ve konuya yönelik hikâye okuma etkinlikleri olduğu görülmektedir.

4.1.4. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Yaşanılan Sorunlara Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Dördüncü alt amaç doğrultusunda öğretmenlerin “*Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bunlar nelerdir?*” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları temalaştırılmış ve frekans dağılımları Tablo 13’de sunulmuştur. Bu soruyu 17 öğretmen boş bırakmış olup, 86 öğretmen yaşadıkları sorunlara açıklamalar getirerek yanıtlamıştır.

Tablo 13. Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bunlar nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları

<i>Görüşler</i>	<i>f</i>
Uygulamaya yönelik sorunlar	31
• Malzeme / materyal yetersizliği	10
• Uygulamaya yönelik etkinliklerin yetersizliği	5
• Uygulama yapılacak alanların yetersizliği	4
• Süre yetersizliği	4
• Sosyal olanakların yetersizliği	4
• Uygulamada sorunlar yaşanması	4
Ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığı	29
Sosyal çevrede var olan olumsuz davranışlar ve tepkiler	10
Sorun yok	8
Öğrenci ilgisizliği ve isteksizliği	7
Okul-aile ilişkisinin kurulamaması	2

Okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşları iletişimsizliği	1
Alan uzmanlarına ulaşamaması	1
Geri dönüşüm malzemelerinin depolanması	1

Tablo 13’de görüldüğü gibi Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlara yönelik öğretmenlerden 31’i en büyük sorunun, “Uygulamalara yönelik sorunlar” olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden 10’u “Malzeme / materyal yetersizliği” konusunda sorunlar yaşadıklarını belirtirken, 5’i “Uygulamaya yönelik etkinliklerin yetersizliği”, 4’ü “Uygulama yapılacak alanların yetersizliği”, 4’ü “Süre yetersizliği”, 4’ü “Sosyal olanakların yetersizliği” ve 4’ü açıklama yapmaksızın “Uygulamada sorunlar yaşanması” biçiminde yaşadıkları sorunları belirtmişlerdir. Uygulamaya yönelik sorunların dışında öğretmenlerden 29’u ise “Ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığı” konusunda sorunlar yaşandığını belirtirken, 10’u ise “Sosyal çevrede var olan olumsuz davranışlar ve tepkiler” konusunda sorun yaşandığını belirtmiştir. Öte yandan öğretmenlerden 8’i “Sorun yok” biçiminde görüş belirtirken, öğretmenlerden 7’si “Öğrenci ilgisizliği”, 2’si “Okul-aile ilişkisinin kurulamaması”, 1’i “Okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşları iletişimsizliği”, 1’i “Alan uzmanlarına ulaşamaması” ve 1’i de “Geri dönüşüm malzemelerinin depolanması” konusunda sorunlar yaşandığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada uygulamalara yönelik sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden bir kısmı malzeme ya da materyal yetersizliğinden dolayı uygulama yapamadıklarını ya da sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*En büyük sorun materyal eksikliği ve gezi-gözlemlerin çok kısıtlı olması*” (Anket No:11) biçiminde, bir diğeri ise “*Çevre bilinci ile ilgili öğrencilerin ilgilerini çekecek slâytlar-filmler olmalı. Bunları temin etmekte zorlanıyoruz. ...*” (Anket No:77) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı uygulama etkinliklerinin yetersiz olduğuna değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Yaparak-yaşayarak öğrenme konusunda etkinlik yapma sıkıntısı yaşanmaktadır.”* (Anket no:52) biçiminde, bir diğeri ise *“Daha fazla görsel materyal ve gezi gözleme dayalı daha fazla etkinlik yapılması gerektiğine inanıyorum. ...”* (Anket No:69) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlar arasında uygulama yapılacak alanların yetersizliğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Uygulamaya dönük çalışmalarda sorun yaşıyoruz. Örneğin ağaç sevgisi kazandırma konusunda; ağaç dikebilmek için fidan bulma sıkıntısı, fidanın dikileceği yer konusunda sıkıntı ve ağacın sulanması konusunda su problemi.”* (Anket No: 50) biçiminde, bir diğeri *“Ağaç dikilecek, çiçek dikilecek alanların olmasını ve bu alanların bakımını öğrencilerin yapmasını isterdim. ...”* (Anket No: 1) biçiminde görüş belirtirken bir diğer öğretmen ise *“Şehir içinde çocukların rahatlıkla ulaşabilecekleri ormanlık alan, yeşil parklar yok. Çoğu okulların bahçelerinde ağaç yok. Yaparak yaşayarak öğrenmek daha kolay, bunun için doğayı sevdirecek alan gerekli. Çocukluğumuzun geçtiği yeşillik bahçeleri anlatıyoruz, çocuklar masal dinler gibi bakıyorlar. Toprağa, ağaca rahat dokunamadıkları için anlattıklarımız çok kalıcı olmayabiliyor.”* (Anket No: 30) biçiminde uygulama alanlarının yetersizliğinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada sıkıntılar yaşanmasına neden olduğuna yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı uygulamaya yönelik etkinliklerin yapılmasında sürenin yetersiz olduğuna, uygulamaları süre sıkıntısından dolayı etkin bir biçimde yapamadıklarına değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Bazı etkinlikler için süre yeterli değil”* (Anket No: 40) biçiminde, bir diğeri *“Bazı etkinliklerde süre sıkıntısı yaşıyoruz.”* (Anket No:39) biçiminde ve bir başka öğretmen ise *“Daha fazla görsel materyal ve gezi gözleme dayalı daha fazla etkinlik yapılması gerektiğine inanıyorum. Bunun için Hayat Bilgisi müfredatının çok yüklü, ders saatlerini ise bu müfredata göre çok yoğun buluyorum.”* (Anket No:69) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise çevre bilinci kazandırmada uygulamaya yönelik etkinliklerin, sosyal olanakların yetersizliğinden dolayı yapılamadığına değinmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... Maddi sıkıntılar yaşandığı için çok fazla çevre gezileri yapamıyoruz. ...” (Anket No: 70) biçiminde, bir diğeri “... Bazı etkinlikleri gerçekleştirmede ailelerin ekonomik durumları engel oluyor. Malzeme eksikliği çekiyorum.” (Anket No:12) biçiminde ve bir başka öğretmen ise “... Teknolojik destek olmadığı için bazı konuları çocuklara uygun filmlerle anlatamıyoruz. Ya da bilgisayarlı ödevleri ve konuları yapamıyoruz.” (Anket No: 19) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı da çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlara yönelik, açıklama yapmaksızın uygulamada sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Uygulamada sorunlar yaşanıyor.” (Anket No: 92) biçiminde görüşlerini belirtmiştir.

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu ise ailelerin bilinçsizliğini ve duyarsızlığını öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşadıkları sorunlar arasında en büyük sorunlardan biri olarak belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Öğrencilerin okulda öğrendiklerini evde, çevresinde uygulama imkânının olmaması en büyük sıkıntı. Çünkü evde anne ve babalar bu konuda yeterince duyarlı davranmamakta, öğrenci de öğrendiğini daha çabuk unutmakta.” (Anket No: 41) biçiminde, bir diğeri “Velilerin çevre bilincine sahip olamamaları çok büyük sıkıntı. Siz her ne kadar doğru olanı anlatmaya ve göstermeye çalışsanız da, öğrenciler zamanlarının büyük çoğunluğunu aileleriyle geçirdikleri için söyledikleriniz askıda kalıyor ve davranışa dönüşmüyor.” (Anket No: 46) biçiminde görüş belirtmiştir. Bu konuda başka bir öğretmen “Okulda verilen eğitimin evde desteklenmemesi en büyük sorun. Yere çöp atmaması gerektiğini öğrenen çocuk ailesinde aynı şekilde bir davranış görmediğinde öğrendiğini uygulamıyor.” (Anket No: 53) biçiminde görüş belirtirken, bir diğeri “Yaşanılan en büyük sorun ailede çevre bilinci konusunda yeterli duyarlılığın gösterilmemesidir. Öğrencilerimize öğretilen konuların ev ortamında pekiştirilmemesi büyük sıkıntıdır.” (Anket No: 67) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise “Aile desteği olmadığı için birçok bilgi davranışa dönüşmemektedir.” (Anket No: 17) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı arkadaş ortamındaki, üst sınıflardaki, toplumdaki, kısaca öğrencinin içinde bulunduğu sosyal çevredeki olumsuz davranışların ve tepkilerin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada sorunlar yarattığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Yaşadığımız sorunlar her ne kadar faaliyetler, çalışmalar yapılırsa da kötü örnekler, özellikle üst sınıfların sergiledikleri olumsuz davranışlar çocukları da etkilemekte. Çocuklar onları örnek almaktadır. Burada anlatılanların, yapılanların dışarıda farklı olduğunu görünce çocuk için inandırıcı gelmemektedir. Öğrenciler birkaç davranıştan sonra tekrar düzene uymaktadır. Aileler de bu konunun üzerinde çok da durmamakta, çocuk kolaylıkla davranışlardan vazgeçmektedir.”* (Anket No: 100) biçiminde görüş belirtirken, bir diğeri *“Mesela; okuldaki muslukları kapatma, elektriği kapatma konusunda sorunlar yaşıyoruz. Küçük sınıflar daha hassas davranırken, büyüklerini bazen uyarırken büyükler onları azarlayabiliyor. Bu da çocukların hassasiyetini zedeliyor.”* (Anket No: 101) biçiminde görüş belirtmiştir. Bu konuda bir başka öğretmen *“Yaşadığımız çevrede herkes yere çöp atmanın ve tükürmenin yanlış olduğunu biliyor. Fakat her yerde çöplere ve tükürüklere rastlayabiliyoruz. Öğrenciler de teorik bilgi olarak konuyu öğrenebiliyorlar. Fakat uygulamada sorun yaşıyoruz. Bence bu toplumun sorunudur. Bununla ilgili önlem alınmalı.”* (Anket No: 60) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise *“Çevre bilinci kazandırma konusunda öğrencinin öğrendiği uygulamaları günlük yaşamda pek dikkat etmediklerini görüyoruz. Büyüklerinden gördüğü kötü davranışlar gibi çevrenin kirletilmesi davranışı da öğrencilere olumsuz davranış olarak yansımaktadır.”* (Anket No:73) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı ise Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada herhangi bir sorun yaşanmadığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Herhangi bir sorunla karşılaşmıyoruz. Çünkü mahallemiz ve okulumuz doğal çevreye yakın bölgede bulunduğundan gezi-gözlem yapma fırsatımız olmaktadır. Doğal çevrede piknik yaparken, gezi-gözlem yaparken yaparak-yaşayarak, görerek, eleştirerek çevre bilinci kazandırılmaktadır.”* (Anket No: 8) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise *“Genelde bu konuda sorun yaşanmıyor.”* (Anket No: 44) biçiminde görüşlerini belirtirken, birkaç öğretmen ise *“Yok.”* (Anket No: 33, 90) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı öğrencilerin konuya olan ilgisizliklerinin ve isteksizliklerinin, çevre bilinci kazandırmada sorunlar yarattığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Evet var. Öğrenciler çevreyi temiz tutmayı sadece bir ‘kural’ olarak görebiliyor. Bu durumda sadece izlendiğinde temiz tutup, bunun dışında ilgisiz olabiliyor. ...”* (Anket No: 58) biçiminde, bir diğeri *“Öğrencilerin çok istekli olmaması, ...”* (Anket No: 93) biçiminde ve bir diğer öğretmen *“Aslına bakarsanız öğrenci çevre bilinci ve temizlik konularına doymuş görünüyor. Belki dinlemek istemiyor ya da dinlemekten sıkılıyor. Öğrenci çevre bilincine sahip, fakat bunun uygulamasını yaparken üşengeç davranabiliyor.”* (Anket No: 16) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı ise okul-aile ilişkisinin yeterince kurulamamasından dolayı öğrencilere çevre bilinci kazandırmada sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“En büyük sorun aile-okul ilişkisinin kurulamamasıdır. Okulda çevre bilinci ile ilgili öğretilen konuların aile tarafından da takip edilmesi gerekmektedir. ...”* (Anket No: 45) biçiminde ve bir diğer öğretmen *“Bazı öğrencilerde aile ve çevreden gelen olumsuz davranışları değiştirmek mümkün olmamaktadır. Bu gibi durumlarda veli-öğretmen işbirliğinin önemi devreye girmektedir. Veli ile irtibat çok önemlidir.”* (Anket No: 79) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden biri ise öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlar kapsamında okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşlarının iletişimsizliğini bir sorun olarak belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen *“Öğrencilerin çok istekli olmaması, materyal eksikliği, Okul-Belediye-STK gibi kuruluşların öğrencileri ve bizleri yeteri kadar harekete geçirmemesi.”* (Anket No:93) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmiştir.

Öğretmenlerden biri öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlardan biri olarak, düzenlenen seminerlerin yetersizliğine ve konu ile ilgili alan uzmanlarına ulaşamamalarını bir sorun olarak belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen *“... Çevre bilinci ile ilgili öğrencilere seminer verilmeli. Bu seminerleri verecek uzman kişilere ulaşmada zorluk yaşıyorum. Elde edilen seminer çalışmalarını yetersiz*

buluyorum.” (Anket No: 77) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmiştir.

Öğretmenlerden biri ise öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik gerçekleştirilen geri dönüşüm çalışmaları ile toplananların depolanmasında sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmen *“Düzenlenen kampanyalarla toplananların depolanması.”* (Anket No: 97) biçiminde yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerini belirtmiştir.

Tablo 13’de yer alan Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlarla ilgili öğretmen görüşlerinin frekans dağılımları incelendiğinde, yaşanan sorunlar kapsamında en fazla uygulamaya yönelik sorunlar yaşandığı görülürken, bunu ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığının izlediği, sosyal çevrede var olan olumsuz davranışlar ve tepkilerin de en çok yaşanan sorunlar arasında olduğu görülmektedir. Yaşanan sorunlar kapsamında öğrencilerin isteksizliği ve ilgisizliği, okul aile ilişkisinin kurulamaması, okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşları iletişimsizliği ve alan uzmanlarına ulaşamamasından kaynaklanan sorunlar da vurgulanırken, geri dönüşüm malzemelerinin depolanması da bir diğer sorun olarak vurgulanmıştır.

4.1.5. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Daha Etkili Olabilmesine Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular

Beşinci alt amaç doğrultusunda öğretmenlerin *“Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için önerileriniz nelerdir?”* sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları temalaştırılmış ve frekans dağılımları Tablo 14’de sunulmuştur. Bu soruyu 11 öğretmen boş bırakmış olup, 92 öğretmen yanıtlamıştır.

Tablo 14. Öğretmenlerin “Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için önerileriniz nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları

<i>Görüşler</i>	<i>f</i>
Materyaller artırılmalı	27
Ders programı uygulamaya dönük olmalı	26
Aileler bilinçlendirilmeli	23
Gezi-gözlem artırılmalı	23
Yarışmalar düzenlenmeli - ödüllendirmeler olmalı	9
Çevreye yönelik kampanyalar ve projeler yaygınlaştırılmalı	8
Uzman kişilerin okul ziyaretleri artırılmalı	8
Okul-yerel yönetimler-çevre kuruluşları işbirliği artırılmalı	8
Ders içeriği zenginleştirilmeli	6
Medyadan yararlanılmalı	6
Uygulama alanları oluşturulmalı	4
Ders saati artırılmalı	3
Okul çapında çevre gönüllüleri seçilerek klüp çalışmaları yapılmalı	2

Tablo 14’de görüldüğü gibi Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için öğretmenlerden 27’si “Materyaller artırılmalı” biçiminde önerilerini belirtirken, 26’sı “Ders programı uygulamaya dönük olmalı” biçiminde, 23’ü “Aileler bilinçlendirilmeli” biçiminde, 23’ü “Gezi-gözlem artırılmalı” biçiminde ve 9’u “Yarışmalar düzenlenmeli-ödüllendirmeler olmalı” biçiminde önerilerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden 8’i “Çevreye yönelik kampanyalar ve projeler yaygınlaştırılmalı” biçiminde, 8’i “Uzman kişilerin okul ziyaretleri artırılmalı” ve 8’i “Okul-yerel yönetimler-çevre kuruluşları işbirliği artırılmalı” biçimindeki önerilerini belirtirken, 6’sı “Ders içeriği zenginleştirilmeli”, 6’sı “Medyadan yararlanılmalı”, 4’ü “Uygulama alanları oluşturulmalı”, 3’ü “Ders saati artırılmalı” ve 2’si “Okul çapında çevre gönüllüleri seçilerek klüp çalışmaları yapılmalı” biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere daha etkili bir çevre bilinci kazandırabilmek amacıyla konuya yönelik materyallerin artırılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... Çevre kirliliğine neden olan etkenler CD’lerle öğrencilere izlettirilmeli, bu konu ile ilgili olarak Çevre Bakanlığı okullara görsel materyal, CD, afiş, broşür göndermeli. ...” (Anket No: 50) biçiminde önerilerini belirtirken, bir diğeri “Görsellerle daha çok desteklenmesi gerekir. Sırf bu konuyla ilgili animasyonlu sunular hazırlanıp ders kitabıyla dağıtılabilir.” (Anket No: 65) biçiminde, bir diğeri “Çevre ve çevre sorunları ile mücadeleyi anlatan çizgi filmler hazırlanabilir, ...” (Anket No: 102) biçiminde, bir diğeri “Çocukların ilgisini çekecek film-slâyt hazırlanmalı, okullara ve sınıflara afişler dağıtılmalı, ...” (Anket No: 77) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “Okullara kazanımlara uygun güncellenerek gönderilmiş görsel materyaller hedeflere ulaşmakta yardımcı olabilir. ...” (Anket No: 69) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu da ders programının uygulamaya dönük olması gerektiği yönünde önerilerini belirterek, öğrencilere daha etkili bir çevre bilinci kazandırılabilmesine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Uygulama ağırlıklı olmalı. Okul şartları uygun hale getirilip uygulama bahçesi düzenlenmelidir.” (Anket No: 88) biçiminde, bir diğeri “Etkinlikler ilgi çekici olmalı, yaparak yaşayarak öğrenilecek etkinlikler yapılmalı, ...” (Anket No: 42) biçiminde, bir diğeri “Bu konuda yaygın olarak uygulamaya dönük etkinliklerin yapılması, organize edilmesi, gezilere ağırlık verilmesi gerekmektedir. ...” (Anket No: 50) biçiminde, bir diğeri “... Ders uygulamalı olmalıdır. Özellikle çevre konularında öğrencilerle uygulama yapma fırsatı bulabilmeliyiz.” (Anket No: 31) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “Derslerin uygulamaya daha fazla önem vererek yapılması gerekiyor.” (Anket No: 82) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılabilmesi için ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “Öncelikle ailelere çevre bilinci kazandırılmalıdır. Aileler çevre sorunları hakkında bilgilendirilmelidir.” (Anket No: 99) biçiminde, bir diğeri “Öğrenci velilerinin de bilinçlendirilmesi. Velilere yönelik seminer düzenlenmesi. Aile üyeleriyle birlikte çevre

bilincinin kazandırılması.” (Anket No: 97) biçiminde, bir diğeri “Velilere yönelik seminerler uygulanmalıdır. Önce aileler bilinçlendirilmeli ki öğrenciler de uygulasin.” (Anket No: 61) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “... Gönüllü çevreciler olarak öğrenciler ailelerini bilgilendirmek için okulda toplantılar yapabilirler. ...” (Anket No: 34) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden bir kısmı Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için gezi ve gözleme dayalı etkinliklerin artırılması gerektiğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“Daha fazla ücretsiz yapabileceğimiz geziler olmalı, MEB her sınıfa yılda en az üç kez uygulamalı eğitim yapabileceği gezi imkânlarını sunmalı. Her okulun çevresi bazı kazanımları vermeye uygun değil. Çocuklar bu konuda daha duyarlı yerleri de görmeli.” (Anket No:55) biçiminde görüş belirtirken bir diğeri “Dersin adından da anlaşılacağı üzere konunun hayat içinde yaparak-yaşayarak öğreniminin daha etkili olacağına inanıyorum. Bu konuyla ilgili çevre gezileri düzenlenip, fabrikalar, yeşil alanlar gezdirilerek öğrencilere temiz ve kirli çevre konusunun daha iyi kavratılabileceğine inanıyorum.” (Anket No: 67) biçiminde görüş belirtmiştir. Bu konuda öğretmenlerden biri “Daha çok gezi ve gözlem yapılmalı. Ama gezileri milli eğitim kendisi düzenlemeli, yoksa köy okulları zaten bunu yapamıyor.” (Anket No: 19) biçiminde, bir diğeri “... İmkânlar çerçevesinde çevre gezilerini artırmak gerekmektedir. ...” (Anket No: 100) biçiminde ve bir diğeri öğretmen de “Öğrenciler geziye götürülmeli, insanların çevreye olumlu ve olumsuz etkileri gösterilmeli, bu olumsuzlukların insanları ve diğer canlıları nasıl etkilediği öğrenciler tarafından görülmelidir. ...” (Anket No: 66) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.*

Öğretmenlerden bir kısmı ise öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılmasına yönelik yarışmaların düzenlenmesi ve mutlaka ödüllendirmelerin olması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“... Ayrıca bu tür konuları içeren yarışma ve kampanyaların sayısının artırılması ve bu faaliyetlere katılımı artırmak adına ödüllerin verilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum.” (Anket No: 46) biçiminde, bir diğeri “Çevre bilinci kazandırmak için okullar arası yarışmalar düzenlenebilir. ... Kampanyalarla ilgili öğrencilere ödül ya da dönüt verilebilir. Örneğin topladıkları kâğıt ya da plastik*

çöplerin nasıl geri dönüştürüldüğüyle ilgili fabrikalara gezi düzenlenebilir.” (Anket No: 39) biçiminde ve bir diğer öğretmen “... *Bahçesi en temiz ya da en güzel okullar yarışması düzenlenebilir. Fotoğraflar çekilip, internet üzerinden değerlendirilebilir. (Öğrencilere oy kullanılabilir.)*” (Anket No: 34) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla kampanyaların ve projelerin yaygınlaştırılması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... *Doğayı korumaya yönelik kampanyalar çoğaltılabilir.*” (Anket No: 40) biçiminde, bir diğeri “*Geri dönüşüm atıklarının gerektiği gibi toplanması ve bunların değerlendirilmesinin yaygınlaştırılması gerekir.*” (Anket No: 28) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise “... *Çevreyi korumaya yönelik kampanyalar artırılabilir. ...*” (Anket No: 39) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı ise öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla uzman kişilerin okul ziyaretlerinin ve öğrencilerle iletişimlerinin artırılması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “... *Çevre için çalışan gönüllü ve görevliler okullarımızı ziyaret edebilir ve öğrencilerle birlikte etkinlikler düzenleyebilirler. ...*” (Anket No: 70) biçiminde, bir diğeri “*Okul dışından gelecek yetkili-görevlilerin öğrencilerle toplu olarak değil de sınıf sınıf görüşerek, yapılması gerekenleri anlatması gerekiyor. Genelde toplu (Bütün okul kapsamında)olarak yapıldığında kargaşa çıkıyor. Süreç amacına ulaşmıyor.*” (Anket No: 101) biçiminde, bir diğeri “*Çevre uzmanlarının sınıfımıza gelerek bu konuda öğrencileri bilgilendirmeleri gerekir.*” (Anket No: 22) biçiminde ve bir diğer öğretmen ise “*Uzman kişiler tarafından bu konu ile ilgili öğrencilere konferanslar verilebilir.*” (Anket No: 10) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Yine öğretmenlerden birkaçı ise okullarla, yerel yönetimlerin ve çeşitli çevre kuruluşlarının işbirliğinin artırılması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Çevre bilincinin oluşmasında okulun ve Hayat Bilgisi dersinin kendi başına etkili olabileceğini düşünmüyorum. Bu konuda birçok kurumun etkinlikler yapması ve aralarında bir koordinasyon olması gereklidir.*”

(Anket No: 45) biçiminde, bir diğeri “... *Belediyelerle işbirliği yapılmalı, alınan önlemleri geziler yaparak öğrencilerin birebir görmeleri sağlanmalı. ...*” (Anket No: 34) biçiminde, bir diğeri “*Belediye ve valilikler her okul için orman alanı göstererek, fidan dikmeye teşvik etmeli ve gerekli kaynakları sağlamalı, belediyeler tüm okulları geri dönüşüm fabrikalarına ve çeşitli tesislere götürmeleri gibi.*” (Anket No: 63) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “... *Yerel yönetimlerle işbirliği yapılmalı, öğrencilerin uygulanabilir projelerin içine katılımı sağlanmalıdır.*” (Anket No: 66) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla Hayat Bilgisi dersinin içerik olarak zenginleştirilmesi gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Ders kitaplarının içeriğinin daha zengin, etkinliklerin daha eğlendirici-bilgilendirici şekilde olması. ...*” (Anket No: 35) biçiminde, bir diğeri “*Ders kitaplarında daha derin bir anlatım olmalı. Görseller anlatımla desteklenmeli. Projeler öğrencilerin yapabileceği şekilde olmalı.*” (Anket No: 53) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “... *Tasarruf konusuna yeterince yer verilmiş, ancak çevre bilinci konusunda konunun değişik yönlerine de yer verilmelidir.*” (Anket No: 77) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla medyadan yararlanılması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri “*Çevre bilinci kazandırmaya yönelik olay ve ifadelerin Hayat Bilgisi ders kitaplarından tutun, çocukların izlediği çizgi filmlerde, reklamlarda... yer verilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum.*” (Anket No: 46) biçiminde, bir diğeri “... *Çizgi filmler, reklamlar kullanılarak çevre bilinci verilebilir. ...*” (Anket No: 30) biçiminde, bir diğeri “*Ev, medya, okul üçgeni oluşturulması gerekir. ...*” (Anket No: 3) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise “*TV, aile bilgilendirilmesi vb. ile çocuklar birçok uyarıcı tarafından etkileşime girmelidir.*” (Anket No: 17) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla uygulama alanlarının oluşturulması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri

“Uygulama ağırlıklı olmalı. Okul şartları uygun hale getirilip, uygulama bahçesi düzenlenmelidir.” (Anket No: 88) biçiminde, bir diğeri *“Ağaç dikecek, çiçek dikecek alanların olmasını ve bu alanların bakımını öğrencilerin yapmasını isterdim. ...”* (Anket No: 1) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise *“... Her okul için bir bölge seçilerek orman oluşturmaları istenebilir. ...”* (Anket No: 69) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla ders saatlerinin artırılması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“... Hayat Bilgisi ders sayısı yeniden 5 derse çıkarılmalıdır.”* (Anket No: 34) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise *“Hayat Bilgisi derslerinin haftada 4 saatten 6-8 saate çıkması gerekir.”* (Anket No: 96) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden birkaçı ise öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması amacıyla okul çapında çevre gönüllülerinin seçilmesi, klüp çalışmalarının yapılması gerektiği yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda görüş belirten öğretmenlerden biri *“... Okullarda ve sınıflarda çevre gönüllüleri seçilebilir.”* (Anket No: 69) biçiminde ve bir diğeri öğretmen ise *“Okullarda bu konuyla ilgili klüpler, öğrenci grupları ve proje grupları oluşturmak, ...”* (Anket No: 93) biçiminde önerilerini belirtmişlerdir.

Tablo 14’de yer alan Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için öğretmenlerin önerilerinin frekans dağılımları incelendiğinde, öncelikle materyallerin artırılması önerisinin getirildiği görülürken, bu öneriyi ders programının uygulamaya dönük olması, gezi-gözlemin artırılması ve aileler bilinçlendirilmesi önerileri izlemektedir. Bunların dışında Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesine yönelik; yarışmalar düzenlenmeli ve ödüllendirmeler olmalı, çevreye yönelik kampanyalar ve projeler yaygınlaştırılmalı, uzman kişilerin okul ziyaretleri artırılmalı, okul-yerel yönetimler-çevre kuruluşları işbirliği artırılmalı, ders içeriği zenginleştirilmeli, medyadan yararlanılmalı, uygulama alanları oluşturulmalı, ders saati artırılmalı ve okul çapında çevre gönüllüleri seçilerek klüp çalışmaları yapılmalı önerileri de getirilmiştir.

4.2. İlköğretim Öğrencilerinin Yaşadığımız Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci amacı doğrultusunda, ilköğretim öğrencilerinin yaşadığımız çevre sorunlarının neler olduğuna ve çevre bilincine sahip bireylerin sorumluluklarının neler olması gerektiğine yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, ilköğretim öğrencilerinin “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları nelerdir? Bu çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda, daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız?” sorusuna vermiş oldukları yanıtlardan elde edilen veriler, betimsel analiz tekniğinden yararlanılarak analiz edilmiş, bulgular oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

4.2.1. İlköğretim Öğrencilerinin Günümüzde Yaşadığımız Çevre Sorunlarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

İlköğretim öğrencilerinin “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları nelerdir?” sorusuna yönelik belirtmiş oldukları görüşlerinin analiz sonuçları, temalaştırılmış ve frekans dağılımları Tablo 15’de sunulmuştur.

Tablo 15. İlköğretim Öğrencilerinin “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları nelerdir?” Sorusuna Yönelik Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları

<i>Görüşler</i>	<i>f</i>
Katı atık / toprak kirliliği	470
• Çöplerin çevreye atılması	331
• Geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması	108
• Toprak kirliliğinin oluşması	25
• Kimyasalların fazla kullanılması	6
Bitki örtüsünün tahribi / ormansızlaşma	229
• Ağaçların kesilmesi	119
• Orman yangınlarının olması	71

• Bitkilere ve ormanlara zarar verilmesi	39
Hava kirliliği	175
• Fabrikalardan ve arabalardan zararlı dumanların çıkması	157
• Sigara içilmesi	11
• Toplu taşıma araçlarının kullanılmaması	7
Su kirliliği (Deniz, Göl ve Akarsular)	131
Görüntü kirliliği	86
• İnsanların yere tükürmeleri	85
• Duvarlara yazılar yazılması	1
Doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması ve tükenmesi	61
• Ağaçtan yapılan ürünlerin dikkatsiz kullanılması (kâğıt, defter, kalem vb.)	30
• Suyun / elektriğin gereksiz kullanılması	21
• Doğal kaynakların tükenmesi	10
Canlılara zarar verilmesi ve hayvan türlerinin azalması	58
Doğal afetler	45
• Heyelan / Toprak Kayması	18
• Sel	12
• Deprem	6
• Çığ	4
• Erozyon	4
• Çölleşme	1
Gürültü kirliliği	29
Radyoaktif kirlenme	11
Ozon tabakasının tahribi	10
Küresel ısınma	6
Plansız kentleşme	2

Tablo 15’de görüldüğü gibi ilköğretim öğrencileri yaşanan çevre sorunları arasından en fazla “Katı atık / toprak kirliliği” sorununa değinmişlerdir. Bu soruna yönelik toplam 470 görüş belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten ve kirliliğin alt boyutlarına ya da oluşumunda rol alan etmenlere değinen öğrencilerden 331’i “Çöplerin çevreye

atılması”, 108’i “Geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması” ve 6’sı “Kimyasalların fazla kullanılması” biçiminde görüşlerini belirtirken, öğrencilerden 25’i ise açıklama yapmamakla birlikte “Toprak kirliliğinin oluşması” biçiminde sorunun varlığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu da “Bitki örtüsünün tahribi / ormansızlaşma” sorununun günümüzde yaşanan önemli çevre sorunlarından biri olduğuna değinmiş ve bu soruna yönelik 229 görüş belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden 119’u “Ağaçların kesilmesi”, 71’i “Orman yangınlarının olması” biçimindeki etmenlere değinirken, öğrencilerden 39’u ise açıklama yapmamakla birlikte “Bitkilere ve ormanlara zarar verilmesi” biçiminde sorunun varlığına değinmiş ve söz konusu çevre sorununun yaşandığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük bir kısmı ise “Hava kirliliği” sorununa değinmiş ve bu soruna yönelik toplam 175 görüş belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden 157’si “Fabrikalardan ve arabalardan zararlı dumanların çıkması” biçiminde, 11’u “Sigara içilmesi” biçiminde ve 7’si “Toplu taşıma araçlarının kullanılmaması” biçimindeki hava kirliliğini oluşturan etmenlere değinmişlerdir. Öğrencilerden 131’i “Su kirliliği” sorununun yaşandığını belirtirken, 86’sı ise “Görüntü kirliliği” sorununa yönelik görüş belirtmiştir. Görüntü kirliliğine yönelik görüş belirten öğrencilerden 85’i “İnsanların yere tükürmeleri” biçiminde ve 1’i ise “Duvarlara yazılar yazılması” biçimindeki ifadeleri ile görüntü kirliliğini oluşturan etmenlere değinmişlerdir. Günümüzde yaşanan sorunlardan “Doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması ve tükenmesi” sorununa yönelik ise 61 görüş belirtilmiştir. Soruna yönelik görüş belirten öğrencilerden 30’u “Ağaçtan yapılan ürünlerin dikkatsiz kullanılması” ve 21’i “Suyun ve elektriğin gereksiz kullanılması” biçiminde sorunun alt boyutlarına değinirken, 10 öğrenci ise açıklama yapmamakla birlikte “Doğal kaynakların tükenmesi” biçiminde sorunun varlığına değinmişlerdir. Öğrencilerden 58’i ise “Canlılara zarar verilmesi ve hayvan türlerinin azalması” sorununun yaşandığını belirtmişlerdir. Günümüzde yaşanan “Doğal afetler” sorunlarına yönelik olarak ise 45 görüş belirtilmiş; öğrencilerden 18’i “Heyelan / toprak kayması”, 12’si “Sel”, 6’sı “Deprem” 4’ü “Çığ”, 4’ü “Erozyon” ve 1’i “Çölleşme” sorunlarına değinmişlerdir. Öğrencilerden 29’u “Gürültü kirliliği” sorununun yaşandığına değinirken, 11’i “Radyoaktif kirlenme” sorununa, 10’u “Ozon tabakasının tahribine”, 6’sı “Küresel ısınma” ve 2’si “Plansız kentleşme” sorunlarına değinmişlerdir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu katı atık / toprak kirliliği sorununun günümüzde yaşanan sorunlardan biri olduğuna yönelik görüş belirtmişlerdir. Günümüzde yaşanan belki de en büyük sorunlardan biri olan ve katı atık ya da toprak kirliliği kapsamında ele alınan çöplerin çevreye atılması sorunu, öğrencilerin çevre sorunları arasında en fazla değindikleri sorun olmuştur. Bu soruna yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “ ... İnsanlar muz kabukları vb. çöpleri etrafa atıyorlar. Çevremiz kirleniyor ve doğamız yerle bir oluyor. Ormanlarımızdaki dereler teneke kutular ve çöplerle doluyor. Piknik alanları, park yerleri gibi alanlar kirleniyor. ... Dünyamız kirleniyor, çöp kutuları artık işe yaramıyor. Dünyamız çöp kutusu gibi kullanılıyor.” (No: 384) biçiminde, bir diğeri “Günümüzde yaşadığımız sorunlardan biri çevre kirliliğidir. Çevre kirliliğinin sebebi biz insanların dikkatsiz olmasıdır. ... Ben okula gelip giderken ağabeyler ablalar elinde bir şeyi yiyorlar. Ama ambalajını çevremizde gördüğümüz çöp kutularına değil yerlere atıyorlar. Bu sorunlara bir çözüm bulmalıyız. ... Yerlerde gördüğümüz çöpleri toplayıp, çöp kutularına atmalı, gördüğümüz her yeri temiz tutmalı ve bizden sonraki nesilleri düşünmeliyiz.” (No: 394) biçiminde, bir diğeri “Çevremizde yerlere çöp atıyorlar bu nedenle çevremiz hep kirli oluyor. Herkes çöplerini çöp kutusuna atsa dünyamız tertemiz olur. ...” (No: 177) biçiminde, bir diğeri “Çoğu kişiler yediklerinin çöplerini hemen çöpe atmıyorlar. Hep çöpleri yere atıyorlar. Çünkü çöp atmaya bazen eriniyorlar. Çöp kutusuna baktığımızda hiç çöp yok, dışarı baktığımızda sanki bin tane çöp var. ...” (No: 212) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “Yaşadığımız mahallede herkes yere çöp atıyor. Bu nedenle çevre kirliliği ortaya çıkıyor. Aslında herkes yerlere çöp atmasa çevremiz temiz kalır. Eskiden mahallemizde büyük çöp bidonları vardı, herkes bu bidonlara atıyordu. Ama belediye onları kaldırdı. Bidonlar kalktı, şimdi kalkan yerlere çöp atıyorlar. ...” (No: 471) biçiminde günümüzde yaşanan çöplerin çevreye atılması sorununa yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı ise geri dönüşüm atıklarının doğaya atılmasının ya da uygun kutulara atılmamasının bir çevre sorunu oluşturduğuna yönelik görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Doğaya atılan bazı maddeleri toprak eritemez, toprak kirlenir ve ağaçlar geç yetişir. ...” (No: 350) biçiminde, bir diğeri “Bazıları çöplerini yerlere atıyorlar. Geri dönüşebilecek çöpleri geri dönüşüme atmıyorlar. Daha iyi bir çevre için çöplerimizi çöpe atmamız. Geri dönüşebilecek çöpleri çöpe atmayıp geri dönüşüme atmamız. Geri dönüşüme geri

dönüşebilecek çöpleri atmadıkları için de daha fazla ağaç kesiliyor. ...” (No: 303) biçiminde, bir diğeri “Çevremizi korumazsak çok kirli bir ortamda yaşamak zorunda kalırız. Kim kirli bir ortamda yaşamak ister ki? ... Çöplerimizi geri dönüşüm kutularına atalım. Çöp kutusuna attığımız çöpler kamyonetlerle dağlara atılıyor... Ama geri dönüşüm kutularına attığımız cam, plastik, metal vb. geri dönüştürülerek evimize tekrar geliyor.” (No: 139) biçiminde, bir diğeri “... Öğretmenim derste atıkların geri dönüşümünden bahsetti. Kullananların bilinçlendirilerek, atıkların çöpe karıştırılmadan ayrı bir yerde biriktirilmesi ve kâğıt, şişe, cam, metal, demir, naylon gibi geri dönüşebilen diğer atıkların da ayrı olarak toplanma imkânlarının sağlanması gerektiğini anlattı. ... Günde dünyaya yaklaşık 2-3 tonluk çöp atılıyor. Bu çöpler 400 yıl çürümeden kalabiliyor. Biz büyüyene kadar böyle devam ederse her yer çöp olur. Hastalıklar kol gezer, bunun için geri dönüşüm için elimizden geleni yapmalıyız. ...” (No: 133) biçiminde, bir diğeri “..., Toprak kirliliği; pil ve plastik maddelerin toprağa atılması ve toprağı zehirlenmesi, ...” (No: 473) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “Çevre çok batık. Hiç ilgilenmiyorlar. Kirletiyorlar. Geri dönüşüm kutusuna atılacak yerine çöpe atıyorlar. Ve bu sonuçla çevremiz atık maddelerle kirleniyor. ...” (No: 237) biçiminde günümüzde yaşanan toprak / katı atık kirliliğine neden olan geri dönüşüm atıklarına yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise sorunun etmenlerine değinmeyerek toprak kirliliği sorununun günümüzde yaşanan sorunlardan biri olduğuna yönelik görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “Günümüzde yaşanan çevre sorunları şunlardır; hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, gürültü kirliliğidir. ...” (No: 266) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir diğeri “İnsanlar çevremizi pisletiyorlar o yüzden çevremiz ve dünyamız kirleniyor. Dünyamız nelerden dolayı kirlenir bilir misiniz? Hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliğinden dolayı çevremiz kirleniyor. ...” (No: 101) biçiminde yaşanan sorunlara yönelik görüşlerini belirtmiştir.

Öğrencilerden bir kaçı ise kimyasal ürünlerin fazla kullanımına değinerek, bu durumun da toprak kirliliğine yol açtığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Toprağa kimyasal madde atıyorlar. ...” (No: 349) biçiminde, bir diğeri “... Toprak kirliliği: Tarımda kullanılan ilaçları azaltmalıyız. ...” (No: 274) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “... Deterjanların ve kimyasalların doğaya bırakılması”

(No: 55) biçiminde günümüzde yaşanan çevre sorunlarına ve etmenlerine yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu da günümüzde yaşanan çevre sorunlarından bitki örtüsü tahribine ve ormansızlaşmaya değinmişlerdir. Bu konuda görüş belirten öğrenciler genellikle ağaçların kesilmesi sonucu çevre sorunlarının oluştuğuna değinirken, orman yangınlarının olması nedeniyle de söz konusu sorunun yaşandığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri *“Ağaçlarımızın kesilmesi çok büyük bir çevre sorunu. Ağaçlarımız havadaki oksijen ve karbondioksit miktarını dengeler. Yağmur yağmasına yardımcı olur. Ağaçlarımız kesildikçe bütün bu olaylar dengesini kaybeder ve insanlar zarar görür. ... Ormanlarda bilinçsizce yakılan mangallar ağaçlarımızı yok eder. ...”* (No: 58) biçiminde, bir diğeri *“Büyük şehirlerde yeşil alanlara betonarme apartmanlar yapılıyor. Yeşil alan sayısı azalıyor. Bilinçsiz şekilde çevremize insanlar tarafından zarar veriliyor. ...”* (No: 137) biçiminde, bir diğeri *“... Mesela ağaçları da kesiyorlar. Yerlerine evler yapıyorlar. Bu yüzden ormanlarımız azalıyor. Eğer ağaçlar olmazsa hayvanlar da olmaz. ... Ormanları ateşle yakmayalım. Ağaçlar havamızı kirletmez havamızı daha da temiz yapar. Biz de sağlıklı yaşarız.”* (No: 207) biçiminde, bir diğeri *“Çok eski zamanlarda her yer yemyeşildi. Bazıları ev yapmak için, bazıları kâğıt, kalem yerine, bazıları ise ağaçları yakmışlar ve bu durumda ülkede 10-15 tane ağaç kalmış. ...”* (No: 215) biçiminde, bir diğeri *“... Ormanlara cam şişeleri attıkları için ormanlarda büyük bir yangın çıkıyor. Nerdeyse bir ağacın büyümesi yaklaşık 20 sene sürüyor. Ama bu ağaçları kesiyorlar bu da oksijen sorununa yol açıyor. ...”* (No: 38) biçiminde ve bir diğeri öğrenci *“Biliyorsunuz ki ormanlarımız bizim için çok değerlidir. Bu bölgelerde piknik gibi eğlenceler çok yapılır. Bu insanlar sigara izmariti, cam şişe kaplarını ve çöplerini atıyorlar. Sigara izmaritinin zararı sıcak olunca ve orada da ot varsa ateş oluyor ve daha da ateş büyüyor. Büyük hasarlara yol açar. Cam şişe kapları güneş görünce alev alır ve ormanlarımızı kül eder.”* (No: 457) biçiminde günümüzde yaşanan bitki örtüsü tahribine ve neden olan etmenlere yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan çevre sorunları kapsamında, öğrencilerin büyük bir kısmı da hava kirliliği sorununa değinmişlerdir. Öğrenciler hava kirliliği sorununa yönelik en fazla fabrika bacalarından ve arabaların egzozlarından çıkan dumanların zararlarına

değınmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*Günümüzde motorlu araçların çok olması ile araçların egzozundan çıkan gazlar hava kirliliğinin yükselmesine neden oluyor. Bunların yanında bilinçsiz yakılan kalorifer ve sobaların bacalarından çıkan dumanlar hava kirliliğine neden oluyor. ...*” (No: 57) biçiminde, bir diğeri “*... Fabrikadan çıkan zehirli gazlar temiz havamızı kirletiyor. ...*” (No: 37) biçiminde, bir diğeri “*... Arabaların gazı her yere yayılıyor. Havamız kirleniyor. ...*” (No: 371) biçiminde ve bir diğeri ise “*... Örneğın; Arabalar motorla çalışır. Motorlu taşıtlar benzin ya da akaryakıtla çalışır. Ve egzoz gazı havaya çok zarar verir. ...*” (No: 457) biçiminde hava kirliliğine ve neden olan etmenlere değınmişlerdir.

Öğrenciler, hava kirliliğı sorununu oluşturan bir başka etmen olarak ise birçok insanın sigara içerek kirliliğe neden olduklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*Benim için en büyük çevre sorunu sigaradır. Maalesef bu sorunu çözmek mümkün olmuyor. Etrafımıza baktığımız zaman elindeki sigarayla hem temiz havayı kirleten, hem de izmaritleriyle yerleri kirleten o kadar çok insan görüyoruz ama engelleyemiyoruz. Bu insanlar ne diğeri insanların sağığını düşünüyor ne de çevre temizliğini. Bize okulda her gün bir şeyler öğreten öğretmenlerimiz, sınıfta bize sigaranın zararlarını anlatıyorlar. Ama teneffüse çıktıklarında okulun dışına çıkıp bazı öğretmenler sigaralarını yakıp, izmaritlerini yere atıyorlar. Bunu gören veliler de sigara içiyor. Biz onları uyardığımız zaman bize diyorlar ki ‘Öğretmenler de içiyorlar’. Eğer herkes birbirinin yaptığı bir yanlış örnek alarak yaparsa bu sorunu hiç kimse çözemez.*” (No: 444) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir diğeri “*Hava kirliliğı sigara içerek meydana gelir. Onun için sigara içmeyelim. ...*” (No: 16) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “*... Bazı sigara içen insanlar, araba egzozlarından çıkan dumanlar çevreye zarar verir. Bunun için insanlar sigara içmemeli.*” (No: 34) biçiminde günümüzde yaşanan hava kirliliğı oluşumunda belki az değınilen ama önemli etmenlerden olan sigara dumanına yönelik görüşlerini belirtmiştir.

Hava kirliliğinin oluşumunda rol alan motorlu araçların egzoz dumanlarına değınen öğrencilerden bir kaçı ise toplu taşıma araçlarının kullanılmasına ve bu durumun hava kirliliğini artıran önemli etmenlerden biri olduğuna değınmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*..., Toplu taşımaları kullanmamamız, ...*” (No: 56)

biçiminde ve bir diğeri “... Gereksiz yere araba kullanmamalıyız, toplu taşıma araçlarını kullanmalıyız. ...” (No: 137) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrenciler, günümüzde yaşanan çevre sorunları arasında su kirliliği sorununa da değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “..., Fabrika atıklarının denize bilinçsizce atılması, insanların denizi kirletmeleri bence çok büyük bir çevre sorunudur. Kurban bayramlarında kurbanların sağlıksız şekilde kesilmesi çevremizi, göl kenarlarında ya da deniz kenarlarında kesilmesi sularımızı kirletiyor ve kötü bir görüntüye neden oluyor. ...” (No: 58) biçiminde, bir diğeri “Günümüzde çevre sorunları vardır. Bunlardan bir kaçışunlardır; ..., akarsuların ve denizlerin kirlenmesi.” (No: 328) biçiminde, bir diğeri “... Sular kirleniyor, bunun sebebi fabrikadaki kimyasallar. ...” (No: 242) biçiminde, bir diğeri “Bence dünyaya gelen en şansız nesil biziz. Çünkü tüm sorunlar bizim dönemimize birikmiş. Şimdiki büyükler ‘Bizim zamanımızda bu tip sorunlar yoktu.’ diyorlar ama bütün sorunlar geçmişten gelen sorunlarla üst üste birikmesiyle olmuştur. Örneğin; atalarımız ‘Su kir tutmaz’ deyip çöplerini suya atmışlar. Fabrikalar atık maddelerini suya bırakmışlar. Kanalizasyonları denizlere bırakmışlar. ...” (No: 282) biçiminde ve bir diğeri “Bu dünyadaki insanoğulları çevremizi çok kirletiyorlar. Plajlara gittiğimizde suda yüzemiyoruz. Çünkü denizlerimizin suyu çok kirli oluyor. ...” (No: 461) biçiminde günümüzde yaşanan su kirliliği sorununa yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı da insanların yere tükürmelerinin ve duvarlara yazılar yazmalarının görüntü kirliliği yarattığına ve bu durumun çevre sorunlarından biri olduğuna yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Erkeklerin yere umursuzca tükürmeleri çok büyük bir görüntü kirliliği, çevre kirliliği oluşturuyor. ...” (No: 58) biçiminde, bir diğeri “... Bir de insanlar yerlere tükürüyorlar ve bu güzelim çevremizi kirletiyorlar. Bazen de bazı gençler tabelalara ve duvarlara yazı yazıyorlar. ...” (No: 131) biçiminde, bir diğeri ise “... Bazı büyükler yere tükürüyorlar ve biz çocuklar bu durumlardan hoşlanmıyor ve rahatsız oluyoruz. Bu çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda daha iyi bir çevre için lütfen sigara atıkları gibi benzeri çöpleri yerlere değil de çöp kutusuna atın ve yerlere tükürmeyin! ...” (No: 231) biçiminde günümüzde yaşanan görüntü kirliliğine yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise doğal kaynakların bilinçsiz kullanımından kaynaklanan sorunlara değinmişlerdir. Konuya yönelik görüş belirten öğrencilerden bir kısmı açıklama yapmamakla birlikte kaynakların yetersizliğine değinirken, bir kısmı ise sorunu oluşturan etmenlere değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Örneğin ormanların tükenmesi, doğal kaynakların tükenmesi gibi birçok sorunumuz var. ...*” (No: 109) biçiminde, bir diğeri “... *Bazı insanlar doğal kaynaklarımızı tüketiyorlar, ormanlarımız tükeniyor. ...*” (No: 96) biçiminde, bir diğeri “*Günümüzde yaşanan çevre sorunları şunlardır: ..., Ağaçların bilinçsiz kesilmesi, yeşil alanların az olması, doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması.*” (No:431) biçiminde ve bir diğeri ise “*Günümüzde çevre sorunları yerlerde bulunan çöpler ve kaynaklardır. İnsanlar çöpleri yerlere atıyor ve kaynakları tutumlu kullanmıyor. Bunun sonucunda birçok ağaç kesiliyor ve kaynaklar azalıyor. ...*” (No: 304) biçiminde yaşanan sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Sorunun yaşanmasına neden olan, ağaçtan yapılan ürünlerin dikkatsiz kullanımına yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “*Kâğıtları yırtarak, kopararak her bir ağacın hayatına mal oluyorlar. ...*” (No: 390) biçiminde, bir diğeri “... *Ormandaki ağaçlar kesiliyor. Bunun sebebi biziz çünkü işe yarayacak eşyaları atıyoruz ve ağaçlar kesiliyor. Bunun başka sebebi de var, kâğıtları çok kullanıyoruz. Daha az kullanırsak ağaçlar kesilmez ve oksijen azalmaz.*” (No: 242) biçiminde, bir diğeri “... *Defter alıp birkaç sayfasını yazmadan çöpe veya sokağa atıyorlar. ...*” (No: 196) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... *Bazı insanlar defter ve kitaplardaki sayfaları gereksiz yere kullanıyorlar. ...*” (No: 347) biçiminde görüşlerini belirtmiştir. Suyun ve elektriğin gereksiz kullanımına yönelik görüş belirten öğrencilerden biri ise “*Su kaynaklarımız tükeniyor, bu yüzden sularımızı tasarruflu kullanmalıyız. ...*” (No: 242) biçiminde, bir diğeri “*Bana göre çevreyi kirletenler; lambaları açık bırakanlar, televizyon ve bilgisayarları açık bırakanlar, elektriği tutumlu kullanmayanlar. ...*” (No: 294) biçiminde ve bir diğeri “... *Dünyada tutumlu olan bir iki kişi var. Suyumuz tükeniyor, tutumlu olmak lazım. Suyumuz tükenirse insanlar ölür ve bu dünyanın sonudur.*” (No: 109) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise canlılara zarar verilmesi ve hayvan türlerinin azalması sorununa değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*Çevremizde her canlının bir yuvası vardır. Mesela balık suda yaşar. Kuş ağaçta yaşar. Aslan, kaplan, geyik, sırtlan, yılan, kurt, tilki gibi hayvanlar hayvanat bahçesi veya ormanda*

yaşarlar. Eğer çevreye çöp atarsak çevre pislenir ve temiz bir çevre olmaz. Çevremizi temiz tutarsak hem temiz bir çevre olur, hem de çevremizdeki hayvanların sağlığına zarar gelmez. ...” (No: 149) biçiminde, bir diğeri “... Yere çöp ya da çöp türü şeyler atmayalım, yeşillik bölüme cam atmayalım atarsak yangın çıkabilir yoksa doğaya ve canlılara zarar vermiş oluruz. ... Deniz ya da denize benzeyen yerlere çöp atmayalım, atarsak denizler kirlenir ve balık türlerinin hayatı azalır vb. ...” (No: 401) biçiminde, bir diğeri “Çevre sorunları: Bazı insanlar ağaç keser, bazı insanlar ormanların yanmasına sebep olur, bazı insanlar hayvanların neslinin tükenmesine sebep olur. ...” (No: 344) biçiminde hayvanlara dolaylı olarak verilen zararlara değinirken, birkaç öğrenci ise “... Mesela avcılar var canlıları öldürüyorlar. ...” (No: 223) biçiminde, “..., Nesli biten hayvanların avlanması.” (No: 463) biçiminde ve “... Balıkçıların erken avlanması, balıkların nesli tükenmektedir. ...” (No: 319) biçiminde hayvanlara doğrudan verilen zararlara değinmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı çeşitli doğal afetlere değinerek, bu durumun da günümüzde yaşanan çevre sorunları arasında yer aldığını belirtmişlerdir. Konuya yönelik görüş belirten öğrenciler genellikle sorunu oluşturan etmenlere değinmişlerdir. Doğal afetlerden toprak kaymasına yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “Doğal afetlerin çevreye verdiği zararlar: Örneğin heyelan, toprakların kımıldamasıyla olan sarsıntıdır. Çevremizde heyelan olursa evlerimiz yıkılır ve çevremize kirlilik katar. ...” (No:20) biçiminde görüş belirtirken, bir diğeri “Ağaçları kesip yeni evler yapmaları ve bu sayede toprak kaymasının dünyada daha çok oluşması. Bu sayede bir sürü insanın ölmesi ve evlerin yıkılması. ...” (No: 201) biçiminde, bir diğeri “... Ağaçlar dikmeliyiz. Toprak kayması olsa ağaç olmasa toprak kayar. Ağaç olsa toprak kaymasını engeller. ...” (No: 151) biçiminde ve bir diğeri “... Çevremizdeki ağaçlandırmanın az olması nedeniyle toprak kayması olabilir. Bu yüzden sık ağaç dikilmelidir. ...” (No: 432) biçiminde yaşanan sorunlara yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Doğal afetlerden sel baskınlarına yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “... Şehrimizde ve ülkemizde yaşanan afetlerden sel, bizi bir yıkıma götürür. Can ve mal kaybı olur. Bu sorunu gidermek için bol bol ağaç dikmeliyiz. Ağaçlar selin yavaşlamasını sağlar. ...” (No:319) biçiminde, bir diğeri “Ağaç dikmek çok önemli. Ağaç dikmediğimiz için bazı evler sel yüzünden yıkılıyor. Ve birçok insan ölüyor. Bu

nedenle ne zaman vaktimiz boş olursa ağaç dikmeliyiz. Ağaç dikerek seli önlemiş oluruz. Binlerce ağaç dikerek insanların ölmemesini ve evlerin yıkılmasını önlemiş oluruz. Hem de insanlara iyilik yapmış oluruz. ...” (No: 356) biçiminde ve bir diğeri “... Sel olursa hepimiz sel sırasında ağaç mı dikicez. Hayır. Önceden önlem almamız gerekir, bunu sadece bizim ya da sizin için değil bütün dünya için söylüyorum. ...” (No:407) biçiminde görüşlerini belirtirken, depreme yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “Günümüzde çevre kirliliği ile ilgili birçok sorun var. ... Çevre kirliliğinde doğal afetlerin de zararlarını görüyoruz. Mesela deprem oluyor. Her tarafa tuğlalar eşyalar dağılıyor. ...” (No: 11) biçiminde, bir diğeri ise “... Doğal afetlerin çevreye verdiği zarar mesela depremde evler yıkılıyor, selde her eve su basıyor. ...” (No: 7) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Doğal afetlerden çığ oluşumuna yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “Ağaçlar bazı doğal afetleri engelliyor. Mesela çığ, çığ hızlıca geliyor ve ağaç gövdesiyle onu durduruyor. ...” (No: 416) biçiminde ve bir diğeri “... Ağaç dikmeliyiz. Ağaçları neden mi dikmeliyiz? Çığ, toprak kayması ve erozyonu önüyor. ...” (No: 410) biçiminde görüşlerini belirtirken, erozyona yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “Günümüzde çevre sorunları çok fazla artık. Mesela ..., toprak kayması, erozyon. ...” (No:22) biçiminde görüşlerini belirtmiş ve çölleşmeye yönelik ise bir öğrenci “... Ağaç kesersek eğer dünyamız çöl olabilir. Ağaçlar bize oksijen verdiği için oksijen alamayız. ...” (No: 367) biçiminde günümüzde yaşanan sorunlara yönelik görüşlerini belirtmiştir.

Öğrencilerin birkaçı da günümüzde yaşanan çevre sorunları arasından gürültü kirliliğine değinmişlerdir. Ancak bu doğrultuda görüş belirten öğrenciler genellikle “Günümüzde yaşanan çevre sorunları şunlardır; hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, gürültü kirliliğidir. ...” (No: 266) biçiminde sorunun varlığına değinmiş ancak bir açıklamada bulunmamışlardır. Öğrencilerden biri “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları şunlardır: Hava kirliliği, Su kirliliği, Toprak kirliliği, Gürültü kirliliği. ... Taşıtların gürültüsü, yüksek sesle müzik dinlemek gürültü kirliliğidir. ...” (No: 275) biçiminde, bir diğeri “... Arabalar çok olduğu zaman çok gürültü yapıyorlar... ” (No: 85) biçiminde, bir diğeri “... Günümüzde çevre sorunlarının en büyükleri, denizleri kirleten gemilerin atıkları, arabalar ve fabrikalardan çıkan dumanlar, taşıtların gürültüleridir. ...” (No: 70) biçiminde ve bir diğer öğrenci “... Ses kirliliğiyle de çevre kirliliği oluşuyor. ...”

(No: 39) biçiminde günümüzde yaşanan gürültü kirliliğine yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise günümüzde yaşanan çevre sorunları arasından radyoaktif kirlenmeye yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri *“Benim için en önemli çevre sorunları: Okulumuzun yanındaki baz istasyonu çok radyasyon yayıyor, ...”* (No: 140) biçiminde, bir diğeri *“... Radyasyon yayan şeyleri boşuna çalıştırmak, ...”* (No: 265) biçiminde ve bir diğeri *“Nükleer santral kurmamalıyız. Çünkü radyasyon yayılabilir. ...”* (No: 286) biçiminde radyoaktif kirlenmeye yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı da günümüzde yaşanan çevre sorunlarından ozon tabakasının tahribi sorununa değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri *“ ... Bilinçsizce kullanılan deodorantlar ozon tabakasına zarar verip, doğa şartlarının değişmesine sebep olur. ...”* (No: 313) biçiminde, bir diğeri *“Ozon tabakası gittikçe inceliyor, güneş ışınları bize daha çok geliyor. ...”* (No: 3) biçiminde, bir diğeri *“Bu doğada deodorantlar, parfümler, gazlar dünyanın ozon tabakasını delmeye başlıyor. ...”* (No: 32) biçiminde ve bir diğeri *“ ... İnsanların, parfümlerin havaya zarar verdiğini bile bile parfüm alması, ...”* (No: 248) biçiminde ozon tabakasının tahribine yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise günümüzde yaşanan çevre sorunları arasından küresel ısınmaya değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri *“... Eskiden dünyadaki varlıklar düzenli idi. Ama insanlar bu düzeni bozdu ve küresel ısınma oluştu. Belki 4, 5 yıl sonra İstanbul boğazı kuruyabilir. ...”* (No: 19) biçiminde, bir diğeri *“... Dünyayı bekleyen bir kötülük de küresel ısınma. Küresel ısınmaya gazlar sebep oluyor. Mesela oda spreyleri küresel ısınmayı da tetikliyor. ...”* (No: No: 3) biçiminde ve bir diğeri *“... Küresel ısınmadan dolayı dünyamız yok olabilir ve hayvanlar ölebilir. ...”* (No: 421) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerden birkaçı da günümüzde yaşanan plansız kentleşme sorununa değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri *“..., Plansız kentleşmenin çok olması, ...”* (No: 55) biçiminde, bir diğeri ise *“Bilinçsiz ve düzensiz şehir yapılanması, ...”* (No: 56) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Tablo 15’de yer alan ilköğretim öğrencilerinin günümüzde yaşadığımız çevre sorunlarına yönelik görüşlerinin frekans dağılımları incelendiğinde, katı atık / toprak kirliliği kapsamında yerlere çöp atılması sorununun en fazla dile getirilen sorun olduğu görülmektedir. Bunun dışında yaşanan sorunlar kapsamında; geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması, toprak kirliliğinin oluşması, kimyasalların fazla kullanılması, ağaçların kesilmesi, orman yangınlarının olması, bitkilere ve ormanlara zarar verilmesi, fabrika bacaları ve motorlu araçların egzozlarından zehirli dumanların çıkması, sigara içilmesi, toplu taşıma araçlarının kullanılmaması, su kirliliğinin oluşması, insanların yerlere tükürmeleri, duvarlara yazılar yazılması, ağaçtan yapılan ürünlerin dikkatsiz kullanılması, suyun ve elektriğin gereksiz kullanılması, doğal kaynakların tükenmesi, canlılara zarar verilmesi ve hayvan türlerinin azalması, doğal afetler kapsamında ise heyelan / toprak kayması, sel, deprem, çığ, erozyon ve çölleşme afetlerinin yaşanması, gürültü kirliliğinin yaşanması, radyoaktif kirlenmenin oluşması, ozon tabakasının tahribi, küresel ısınmanın ve plansız kentleşme sorunlarının yaşanması biçiminde günümüzde yaşanan çevre sorunlarına değinildiği görülmektedir.

4.2.2. İlköğretim Öğrencilerinin Daha İyi Bir Çevre İçin Yapılması Gerekenler Konusuna Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

İlköğretim öğrencilerinin “Çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız?” sorusuna yönelik kompozisyonlarında belirtmiş oldukları görüşlerinin analiz sonuçları, temalaştırılmış ve frekans dağılımları Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. İlköğretim Öğrencilerinin “Çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız?” Sorusuna Yönelik Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları

<i>Görüşler</i>	<i>f</i>
Toprak / katı atık kirliliği	409
• Çöpler yerlere atılmamalı, çöp kutusuna atılmalı.	262
• Geri dönüşüm atıkları geri dönüşüm kutularına atılmalı	83
• Çöp kutuları ve geri dönüşüm kutuları artırılmalı	48
• Çöp kutuları dikkat çekici olmalı, ışıklandırılmalı	6
• Temizlik kampanyaları yapılmalı	4
• Kimyasal maddeler fazla kullanılmamalı	3
• Bez / karton poşetler kullanılmalı	3
Bitki örtüsü tahribi / ormansızlaşma	284
• Fidan dikilmeli	132
• Ağaçlara zarar verilmemeli ve ağaçlar kesilmemeli	104
• Ormanlık alanlar korunmalı	48
Bilinçlendirme ve yönlendirme	216
• Çevreye zarar verenler uyarılmalı	115
• Tabela, afiş vb. uyarılar artırılmalı	61
• İnsanları bilinçlendirilmeye yönelik çalışmalar yapılmalı	40
Hava kirliliği	137
• Filtre takılmalı (Araba egzozları, fabrika bacaları)	43
• Çevreyi kirletmeyen araçlar yapılmalı ve kullanılmalı.	22
• Sigara içilmemeli	19
• Kısa mesafelerde araç kullanılmamalı	18
• Doğaya zarar vermeyen yakıtlar kullanılmalı	13
• Hava kirletilmemeli	10
• Toplu taşıma araçları kullanılmalı	7
• Şehir merkezine, ormanlık alanlara fabrikalar yapılmamalı	5
Su kirliliği	77
• Denizlere, göllere ve akar sulara çöp vb. atıklar atılmamalı.	55

• Atık sular için arıtma tesisleri kurulmalı	18
• Gemilerin atıkları için depo yapılmalı	4
Görüntü kirliliği	63
• Yerlere tükürülmemeli	63
Doğal kaynakların kullanımı	43
• Su / elektrik kullanımında tasarruflu olunmalı	23
• Ağaçtan yapılan ürünler dikkatli kullanılmalı (Kâğıt, Kalem vb.)	20
Canlılara zarar verilmemeli ve hayvan türleri korunmalı	22
Gürültü Kirliliği	18
• Gürültü yapmayan arabalar yapılmalı	13
• Gürültülü mekânlar yalıtılmalı	5
Ozon tabakasının tahribi	10
• Parfüm, deodorant vb. ürünler kullanılmamalı	10
Doğal afetler	9
• Evler daha sağlam yapılmalı	4
• Dere yataklarına evler yapılmamalı	3
• Doğal afetlere karşı hazırlıklı olunmalı	2
Çevreye zarar verenlere cezalar verilmeli	9
Radyoaktif kirlenme	8
• Radyasyon saçan ürünler gereksiz kullanılmamalı	4
• Nükleer santraller kurulmamalı / yıkılmalı	3
• Baz istasyonlarının yapılması engellenmeli	1

Tablo 16’da görüldüğü gibi ilköğretim öğrencileri yaşanan çevre sorunlarına yönelik yapılması gerekenler kapsamında en fazla katı atık / toprak kirliliğine yönelik görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Sorunu çözmek ya da azaltmak amacıyla yapılması gerekenler kapsamında toplam 409 görüş belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden 262’si “Çöpler yerlere atılmamalı, çöp kutusuna atılmalı” biçiminde, 83’ü “Geri dönüşüm atıkları, geri dönüşüm kutularına atılmalı”, 48’i “Çöp kutuları ve geri dönüşüm kutuları artırılmalı”, 6’sı “Çöp kutuları dikkat çekici olmalı, ışıklandırılmalı”, 4’ü “Temizlik kampanyaları yapılmalı”, 3’ü “Kimyasal maddeler fazla kullanılmamalı”

ve 3'ü "Bez / karton poşetler kullanılmalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Bitki örtüsü tahribi ya da ormansızlaşma sorununu ve bunun sonucunda oluşan diğer sorunları çözmeye ya da azaltmaya yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise toplam 284 görüş belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden 132'si "Fidan dikilmeli", 104'ü "Ağaçlara zarar verilmemeli ve ağaçlar kesilmemeli" ve 48'i "Ormanlık alanlar korunmalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Öğrencilerden 216'sı ise daha iyi ve sorunsuz bir çevre için insanları bilinçlendirmeye ve yönlendirmeye yönelik çalışmalar yapılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden 115'i "Çevreye zarar verenler uyarılmalı", 61'i "Tabela, afiş vb. uyarılar artırılmalı" ve 40'ı "İnsanları bilinçlendirilmeye yönelik çalışmalar yapılmalı" biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan hava kirliliğine yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise toplam 137 görüş belirtilmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden 43'ü "Filtre takılmalı (Araba egzozları, fabrika bacaları)" biçiminde görüş belirtirken, 22'si "Çevreyi kirletmeyen araçlar yapılmalı ve kullanılmalı.", 19'u "Sigara içilmemeli", 18'i "Kısa mesafelerde araç kullanılmamalı", 13'ü "Doğaya zarar vermeyen yakıtlar kullanılmalı", 10'u ise havayı kirleten herhangi bir etmene değinmeyerek "Hava kirletilmemeli", 7'si "Toplu taşıma araçları kullanılmalı" ve 5'i "Şehir merkezine, ormanlık alanlara fabrikalar yapılmamalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Su kirliliğine yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise öğrencilerden 55'i "Denizlere, göllere ve akarsulara çöp vb. atıklar atılmamalı", 18'i "Atık sular için arıtma tesisleri kurulmalı" ve 4'ü "Gemilerin atıkları için depo yapılmalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Görüntü kirliliğine yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise öğrencilerden 63'ü "Yere tükürülmemeli" biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir. Doğal kaynakların kullanımı sorununa yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise toplam 43 görüş belirtilmiş olup, 23'ü "Su / elektrik kullanımında tasarruflu olunmalı" biçiminde ve 20'si "Ağaçtan yapılan ürünler dikkatli kullanılmalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Öğrencilerden 22'si "Canlılara zarar verilmemeli ve hayvanlar türleri korunmalı" biçiminde hayvan türlerinin azalmasına yönelik görüşlerini belirtirken, öğrencilerden 18'i ise gürültü kirliliğine yönelik görüş belirtmiş; 13'ü "Gürültü yapmayan arabalar yapılmalı" ve 5'i "Gürültülü mekânlar yalıtılmalı" biçiminde gürültü kirliliği sorununa yönelik yapılması gerekenler

kapsamında görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Ozon tabakasının tahribine yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise öğrencilerden 10'u "Parfüm, deodorant vb. ürünler kullanılmamalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Doğal afetlere yönelik belirtilmiş olan görüşler ise tabloda sunulduğu haliyle ele alınmış olup, toplam 9 görüş belirtilmiştir. Öğrencilerden 4'ü depreme yönelik olarak "Evler daha sağlam yapılmalı" biçiminde ve 3'ü sele yönelik olarak "Dere yataklarına evler yapılmamalı" biçiminde görüş belirtirken 2 öğrenci ise "Doğal afetlere karşı hazırlıklı olunmalı" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Öğrencilerden 9'u "Çevreye zarar verenlere cezalar verilmeli" biçiminde görüş ve önerilerini belirtirken, günümüzde yaşanan Radyoaktif Kirlenme sorununa yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise öğrencilerden 4'ü "Radyasyon saçan ürünler gereksiz kullanılmamalı", 3'ü "Nükleer santraller yıkılmalı / kurulmamalı" ve 1'i "Baz istasyonlarının yapılması engellenmeli" biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu günümüzde yaşanan toprak / katı atık kirliliği sorununa değinmiş ve bu kapsamda neler yapılması gerektiğine yönelik görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Toprak / katı atık kirliliğine yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise en fazla çöplerin yere atılmaması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri "*... Eğer daha iyi, temiz, güzel bir doğa istiyorsak çevremizi temiz tutalım. Çöplerimizi çöp kutusuna atalım ki doğamız kirlenmesin. Çöp kutuları uzak diye çöplerimizi yere atmayalım. Temiz kalpli olalım ki dünyamız da temiz olsun.*" (No: 150) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir diğeri "*... Çöpleri çöp poşetinin ağzını sıkıca bağladıktan sonra çöp kutusuna atmamız, ...*" (No: 460) biçiminde, bir diğeri "*Bazı insanlar çöplerini yere atıyor. Ama çöpleri yere atmayacağız, yere atacağımız yere çöpe atacağız. Yere atarsak doğaya zarar vermiş oluruz. Sularımız kirlenir, hayvanların nesli tükenir. Hatta bize bile zararı olur. ... Çöpleri yere atarsak hayvanlar ve insanlar hastalanır. Yere çöp atmamalıyız!*" (No: 121) biçiminde, bir diğeri "*... Bu sorunların çözümleri kısaca çevreyi kirletmemeye çok dikkat etmeliyiz. Bir çocuk sokağa çöp attığında yani başkası atmış olsa bile onu çöpe atmamız, ...*" (No: 196) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise "*... Biz insanlar çevreyi çok kirletiyoruz. Yerlere yediğimiz içtiğimiz şeylerin çöplerini atıyoruz. Böylece yerlerde bir sürü çöp oluşuyor. Piknik yerleri ise naylon poşetlerle dolu. Piknik yapan insanlar çöplerini toplamak yerine yerlere çöp atıyorlar. ... Bu kirliliği önlemek için yerlere çöp atmamalıyız.*"

Ormanlara pikniğe gittiğimizde çöplerimizi toplamalıyız. ...” (No: 38) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Toprak / katı atık kirliliğine yönelik yapılması gerekenler kapsamında bir diğer belirtilen görüş ise geri dönüşüm atıklarının, geri dönüşüm kutularına atılması gerektiği yönünde olmuştur. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Bu konuda bize çok görev düşmektedir. Gittiğimiz piknik alanlarında, evimizde, okulda çevremizin temizliğine dikkat etmeliyiz. Çöplerimizi cam olanları ayrı, metal olanları ayrı, plastikleri ayrı yerde toplamalıyız. Çünkü bu atıkları tekrar kullanabiliriz. ...*” (No: 472) biçiminde, bir diğeri “... *Geri dönüşümü olan eşyalar yere atılmamalıdır. Plastik, kâğıt, cam gibi değerli atıkları geri dönüşüm kutusuna atmamız. Bir de tehlikeli atıkları kesinlikle doğaya atmamalıyız. Bunlar mesela pil gibi tehlikelileri geri dönüşüm kutusuna atmamız. ...*” (No: 464) biçiminde, bir diğeri “... *Kağıt, teneke, cam, pil gibi dönüşümü olan maddeleri geri dönüşüm kutularına atmamız. ...*” (No: 458) biçiminde, bir diğeri “*Çevremizi temiz tutmalıyız. Mesela pilleri pil kutusuna atmamız. Kâğıtları, metalleri, plastik şişeleri ve camları geri dönüşüme atmamız. ...*” (No: 291) biçiminde, bir diğeri “*Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları: bazı insanlar yerlere çöp atarlar. Bazıları ise gazoz-kola vb. şişeli şeyleri cam yazan kutulara atmıyorlar, onun yerine yere atıyorlar. Böylece çevre kirlenir. ... Kâğıtları geri dönüşüm kutusuna atmamız. Camdan yapılan şişeleri “cam” yazan kutuya atmamız.*” (No: 142) biçiminde ve bir diğer öğrenci “... *Evlerde kullandığımız geri dönüşüme uygun maddeleri geri dönüşüm kutularına atarak onların yeniden kullanılmasını sağlamamız. ...*” (No: 313) biçiminde atık kirliliği sorununa yönelik yapılabilecekler konusunda görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise toprak / katı atık kirliliğine yönelik yapılacaklar arasında çöp kutularının ve geri dönüşüm kutularının sayılarının artırılması gerektiğine yönelik görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Çöplerin yere atılmaması için daha çok çöp kutusu koymamız. ...*” (No: 248) biçiminde, bir diğeri “*Bütün sokaklara çöp kutuları, geri dönüşüm kutuları koyarak, çevremizdeki bütün insanları uyararak onlara geri dönüşebilen eşyaları geri dönüşüm kutusuna atması, çöpleri çöp kutularını atmasını söyleyerek çevremizi bence güzelleştirebiliriz.*” (No: 217) biçiminde, bir diğeri “... *Benim ev çevremde ise hep geri dönüşüm çöplerini yere*

atıyorlar. Bunun için büyük büyük geri dönüşüm kutuları koymaları gerekir. Normal çöpler için de konteynırlar koymaları gerekir. ...” (No: 46) biçiminde, bir diğeri “...Naylon, pil, plastik ve şişelerin atılmaması için sokaklara geri dönüşüm kutuları koymalıyız. ...” (No: 276) biçiminde, bir diğeri “Çevremizi temiz tutmak için ve temiz olması için yapabileceklerimiz; geri dönüşüm kutularını artırabiliriz, ...” (No: 39) biçiminde, bir diğeri “... Piknik alanlarına büyük çöp tenekeleri koydurup, çöplerimizi ona atmamız. ...” (No: 437) biçiminde, bir diğeri “... Her eve pil kutusu verip, her pazar akşamı alınmalıdır. Geri dönüşüm kutuları her kata konulmalıdır. ...” (No: 295) biçiminde ve bir diğeri ise “Piknik yerlerinde hiç çöp kutusu yok orayı çöp kutusu ile doldururuz. ...” (No: 223) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise toprak / katı atık kirliliğine yönelik yapılacaklar arasında çöp kutularının ilgi çekici olması gerektiğini vurgulayarak, çeşitli ışıklandırmalarla bunun sağlanması gerektiğine yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Yerlere çöp atmakla ilgili çözüm önerilerim, insanların ilgisini çekecek çöp kutuları yapalım. ...” (No: 337) biçiminde, bir diğeri “... Çöpleri ışıklandırmalıyız ve böylece insanların dikkatini çekeriz. ...” (No: 333) biçiminde ve bir diğeri ise “... İnsanlar sigara izmaritlerini sokağa atmasınlar diye süslü çöp kovaları hazırlayabilir.” (No: 342) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı toprak / katı atık kirliliğine yönelik çeşitli temizlik kampanyalarının yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Çevreyi temiz tutmak için elimize poşetler alıp, çevredeki kirleri, pisleri, çöpleri toplayalım. Bu sayede çevremiz temiz olur. Daha iyi bir çevre olur. Birleşip bu çöpleri toplamalıyız. ...” (No: 153) biçiminde, bir diğeri “... Okulun ve çevrenin temizliği için birçok etkinlik yapılabilir. Okul çapında temizlik kampanyaları başlatılabilir. ...” (No: 155) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “Günümüzde çevreyi kirlüten birçok kişi var. Oysa biz bir kampanya düzenlese ve bu çevre kirliliğini yok etsek ne kadar güzel olur. ...” (No: 390) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerden birkaçı ise toprak / katı atık kirliliğine yönelik kimyasal maddelerin fazla kullanılmaması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Tarımda kullanılan ilaçları toprağa atmamalıyız. ...” (No: 275) biçiminde, bir diğeri “Toprak kirliliği: ..., tarımda kullanılan ilaçlar için ise tarım ilaçlarını

azaltmalıyız. ...” (No: 274) biçiminde ve bir diğer öğrenci “*Çevre sorunları: ..., Toprağa kimyasal madde atıyorlar. Çözüm önerilerim: ..., Toprağa kimyasal madde atmamalıyız.*” (No: 349) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerden birkaçı ise toprak / katı atık kirliliğine yönelik yapılacaklar arasında naylon poşet yerine bez ya da karton poşetlerin kullanılması gerektiğine değinmiştir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*... Plastik poşetlerin çevreye verdiği zarar çok fazladır. Bu nedenle plastik poşet yerine bez ya da karton poşetler daha fazla kullanılmalıdır. ...*” (No: 141) biçiminde, bir diğeri “*... Poşetler plastik olur onları doğaya atmamalıyız, onları bırakıp pamuklu poşetler kullanmalıyız. ...*” (No: 65) biçiminde ve bir diğer öğrenci “*... Az miktarda alışverişlerimizde plastik poşet kullanmamalıyız, ...*” (No: 285) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu da günümüzde yaşanan bitki örtüsü tahribine ve ormansızlaşma sorununa değinmiş ve bu kapsamda neler yapılması gerektiğine yönelik görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Öğrenciler soruna yönelik yapılması gerekenler kapsamında fidan dikilmesi gerektiğine, ağaçlara zarar verilmemesi ve ağaçların kesilmemesi gerektiğine ve ormanlık alanların korunması gerektiğine değinirken, aynı zamanda ağaçların yararlarını açıklayarak günümüzde yaşanan çeşitli çevre sorunları açısından da önemini belirtmişlerdir. Fidan dikilmesi gerektiğine yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “*... Bol bol ağaç dikmeliyiz. Ağaçlar seli, çığı, toprak kayması ve erozyonu engeller. Ağaçlar hayvanlar için de yararlıdır, örneğin kuş, sincap gibi. Ağaçlar da meyveler de üretiriz. ... Ağaçlar hem kirliliği alıp bize tertemiz bir hava verir. ...*” (No: 418) biçiminde, bir diğeri “*... Daha iyi bir çevre için fidanlar dikmeliyiz. Yeşil alanları çoğaltmalıyız ve onları korumalıyız. ...*” (No: 43) biçiminde, bir diğeri “*... Ağaçlar okullarda, bahçelerde ve benzeri yerlerde nadiren var. Ağaçların yaprakları koparılıyor. Neler yapmalıyız: ... Ağaç gibi yeşillik ürünleri dikmeliyiz, ağaçların yapraklarını koparmamalıyız ve koparanları uyarmalıyız.*” (No: 363) biçiminde, bir diğeri “*Çevremizde çok sayıda ağaç kesilip o alana bir sürü bina yapıyorlar. Ağaçlar olmadığı için toprak kayması gerçekleşiyor. Eğer çevremizde çok sayıda ağaç olsa bunların hiç birisiyle karşılaşmayız. Yani ne kadar ağaç o kadar hayat.*” (No: 213) biçiminde, bir diğeri “*... Erozyonu önlemek için ağaç dikmeliyiz. ...*” (No: 460) biçiminde, bir diğeri “*Sel olunca ağaçlar seli engelliyor. Kâğıtlar ağaçlardan*

oluyor, kalemler tahtadan oluyor ve biz onun için ağaç dikmeliyiz. Onlardan meyveler alıyoruz, ağaçların dalında kuşlar kendilerine yuvalar yapıyorlar. ...” (No: 411) biçiminde ve bir diğeri “... *Hava kirliliğini önlemek için bol bol ağaç dikmeliyiz. ...”* (No: 441) biçiminde fidan dikilmesi gerektiğinin nedenlerine ve önemine değinerek görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrenciler günümüzde yaşanan sorunlar karşısında ağaçların kesilmemesi gerektiğini yine nedenlerine ve önemine değinerek belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Ağaçları kesiyorlar. Çevrede zehirli gazlar var. Ağaçlar bu zehirli gazları yapraklarının içine çekiyor ve temiz havayı dışarı veriyor. Zehirli gazlar ve kirli hava insanların daha çok hasta olmasına yol açar. O yüzden ağaçları kesmeyelim. ...”* (No: 130) biçiminde, bir diğeri “... *Küresel ısınma için ağaçları kesmemeliyiz, deodorantları kullanmamalıyız, ...”* (No: 443) biçiminde, bir diğeri “... *Ağaçlar olmasa hayvanlar olmaz. Önümüzdeki kâğıtlar, kalemler, tahta, odunlar ağaçlardan yapılmıştır. Ağaçlar olmazsa hiçbir şey olmazdı, sobaya atacak bir şeyimiz olmazdı ve soğuktan donardık. Bu yüzden fazla ağaç kesmemeliyiz, başımıza doğal afetler de gelebilir. ...”* (No: 417) biçiminde, bir diğeri “... *Ağaçlar kesilmemeli çünkü ağaçlar kirli havayı çeker, temiz hava ve oksijeni verir ve biz insanlar nefes alabiliriz. ...”* (No: 440) biçiminde ve bir diğeri “*Ağaçları kesmemeliyiz. Herkes bir ağaç dikmeli ve çevreyi korumalıyız. ... Ağaçları kesersek hayvanların yuvalarını yok etmiş oluruz. Ağaçlar çok yararlıdır. Çiğ, erozyon, toprak kaymasını engeller. Defterlerimiz, kalemlerimiz, sıralarımız ve dolaplarımız ondan yapılıyor. Kitaplar da ağaçlardan yapılıyor. Ağaçlar olmasaydı kitaplar, kalemler dolaplar, tahtadan evler olmazdı. Pazarcuların meyvelerini ve sebzelerini koydukları yerler ve A4’ler, kartonlar olmazdı. Eğer çok güzel bir hayat istiyorsanız ağaçları kesmemeliyiz.”* (No: 405) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrenciler, günümüzde yaşanan bitki örtüsü tahribi ve ormansızlaşma sorunlarına yönelik ormanlık alanların korunması gerektiğine de değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Bazı insanlar ormanda ateş yakarlar, ormanlar yanarsa az orman kalır. Az orman kalırsa temiz havalar daha az kalır. O yüzden ormanları yakmayalım. ... Ormanda mangal yapmak isteyenler, mangal yaktıktan sonra mangalın içindeki ateşi söndürmeden gitmemeliler. ...”* (No: 466) biçiminde, bir diğeri

“... Ormanları korumalıyız. Çünkü ağaçlar havamızı temizler. ...” (No: 286) biçiminde, bir diğeri “... Daha güzel bir dünya için bol bol ağaç dikmeli, ..., doğal parklarımızı da koruma altına almalıyız.” (No: 275) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “Dünyada birçok ağaç kesiliyor. Buna bir çözüm bulmalıyız. Mesela ağaç kesmek değil, tam tersine ağaçları çoğaltmalıyız. Ağaçlar olmasa maymun, kuş veya bütün hayvanlar nasıl yaşayacaklar? O güzel ağaçtaki çiçeklerin kokusunu nereden alacağız. O yüzden ormanları yaşatmalıyız. Ağaçlar dostumuz gibidir.” (No: 220) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu da günümüzde yaşanan sorunlara yönelik yapılması gerekenler kapsamında, insanları bilinçlendirici ve yönlendirici uygulamaların yapılması gerektiğine değinmişlerdir. Konuya yönelik en fazla çevreye zarar verenlerin uyarılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Doğadaki hayvanları vuranları, yerlere çöp atanları vb. kötü davranışlarda bulunanları eğer görürsek uyarmalıyız. ...” (No: 395) biçiminde, bir diğeri “Bazı insanlar ağaçları kesiyorlar. Ama ağacı kesmemeleri için onları uyarmalıyız. ...” (No: 366) biçiminde, bir diğeri “... Bazı kişiler bitkileri, ağaçları, çimleri hep kesip koparıyorlar. Onları kesip, koparmamaları için uyarmalıyız. ...” (NO: 222) biçiminde, bir diğeri “... Yanlışları yapmaya devam edenleri uyarmalıyız.” (No: 282) biçiminde, bir diğeri “... Yere çöp atanları uyarmalıyız, eğer bizi hafife alırlarsa o attıkları çöpleri gerekirse biz alıp çöpe atmalıyız. ...” (No: 197) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir diğeri öğrenci ise “... Bir varmış bir yokmuş. Bir gün Ali okula giderken yolda bir çocuğun abur cubur yediğini, abur cubur çöplerini yerlere attığını görmüş ve Ali o çocuğu uyarmış. demiş ki, ‘o çöpleri yerlere değil çöp kutusuna atmalısın’. O çocuk şöyle demiş; ‘Beni uyardığın için teşekkür ederim.’ Böylece bir daha o çocuk yere çöp atmamış ve atanları da uyarmış. NOT: Yere çöp atmamalıyız, atanları da uyarmalıyız.” (No: 251) biçiminde konuya yönelik görüşlerini hikâyeleştirerek belirtmiştir.

Öğrencilerin bir kısmı ise dikkat çekici tabela, afiş vb. uyanların artırılması gerektiğine, bu şekilde insanların bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “Daha iyi bir çevre için her yere ‘Yerlere Çöp Atmayın’ diye tabelalar koyabiliriz ve yerlere çöp atanları uyarırsak iyi olur. ...” (No: 50) biçiminde, bir diğeri “... Mahallelere, caddeler tabela

asıp içine 'Lütfen yerlere çöp atmayınız!' diye bir duyuru yapmalıyız. ...” (No: 111) biçiminde, bir diğeri “Çevremizi temiz tutmak ve korumak bizim insanlık görevimizdir ya da hayvanları korumak bizim insanlık görevimizdir. Bazı insanlar bilmiyor. Bu da insanlık görevimiz, onlara söyleriz ya da pankartlar asıp bildiririz. ...” (No: 37) biçiminde, bir diğeri “... Bazı kişiler pikniğe gidiyor ve çöpleri orada bırakıyorlar. Oralara uyarıcı kâğıtlar asıp, bir bekçi tutmalıyız.” (No: 222) biçiminde, bir diğeri “... Yerlere tükürmemeleri için afiş hazırlamalıyız. ...” (No: 248) biçiminde, bir diğeri “... Afiş hazırlar ve çok kirli bahçelere asarız. ... Bir de ortamı iyi korumayanlar var. Onlar ağaçları çiçekleri koparıyorlar. Onlar için de afişler yapar asarız. ...” (No: 223) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “Ağaçlar çok azaldı. Ağaçlar için bir tabela yapalım ama o tabela dikkat çekecek bir halde olsun. ...” (No: 335) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı da çevre sorunları hakkında insanların bilinçlendirilmesi ve buna yönelik çeşitli çalışmaların yapılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Bu çevre sorunlarını göz önüne alındığımızda, daha iyi bir çevre için insanları bilinçlendirmeliyiz. Uyarmalıyız. Sorunla ilgili yazılar asmalıyız. ...” (No: 113) biçiminde, bir diğeri “... Yere tükürmenin sağlıksız ve kötü olduğunu anlatan reklam yapalım, ağaç kesmemenin yararını anlatan bir şeyi internette yayınlatalım, orman kesmemeleri için radyo programları vb. şeyler yapalım.” (No: 341) biçiminde, bir diğeri “...Bu durumları önlemek için çevreye zarar verenleri uyarmalıyız. Ağaçları kesmenin kötü bir şey olduğunu ve ağaçların yararlarını anlatırız. Çöpleri yere atmanın kötü bir şey olduğunu ve çöpleri çöp kutusuna atmanın yararlarını anlatırız. ...” (No: 116) biçiminde, bir diğeri “... İnsanların akarsulara çöp atmamaları için televizyonda onunla ilgili programlar hazırlanmalıdır. ...” (No: 271) biçiminde, bir diğeri “... Bence yere çöp atılmaması için çeşitli yerlerde çeşitli gösteriler, çeşitli yerlerde duyurular yapılmalıdır. Yerlere çöp atılırsa şunlar olur denilmelidir. ...” (No: 152) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... Bir kâğıda çevremizi korumak için yapabileceklerimizi yazarız ve onları çoğaltıp dağıtırız. ...” (No: 39) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu ise günümüzde yaşanan hava kirliliği sorununa yönelik yapılması gerekenler kapsamında görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Hava

kirliliği sorununu önlemek ya da azaltmak amacıyla yapılması gerekenler kapsamında ise en fazla fabrika bacalarına ve arabaların egzoz borularına filtre takılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Motorlu araçlarda egzozdan çıkan gazlar havayı yeterince kirletmekte, bunu önlemek için egzoz filtrelerini her yıl yenilemeli ve egzoz muayenesini yaptırmalıyız. Bacalardan çıkan dumanlara da baca filtreleri takarak havamızı temiz tutmaya çalışmalıyız. ...*” (No: 152) biçiminde, bir diğeri “... *Günümüzdeki çevre sorunlarından korunmak için ..., bilinçsiz kalorifer ve soba yakılmasının önlenmesi, kalorifer ve soba yakanlara eğitim verilmesi ve bacalara hava filtresi taktırılması gerekir. ...*” (No: 57) biçiminde, bir diğeri “... *Hava kirliliğini önlemek için fabrikaların bacalarına filtre taktırmalıyız. ...*” (No: 268) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “*Günümüzdeki çevre sorunları; Fabrika bacalarına filtre takmıyorlar. Fabrika bacalarına filtre takmalıyız. ...*” (No: 312) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrenciler, günümüzde yaşanan hava kirliliği sorununu önlemek ya da azaltmak amacıyla yapılması gerekenler kapsamında çevreyi kirletmeyen araçların yapılması ve onların kullanılması gerektiğine de değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*Çevremiz bizim için çok önemlidir. Çevremizi yani doğamızı kirleten çok şey vardır ve onlardan bazıları egzoz dumanı, fabrika bacaları gibi şeylerdir. Bunların çevremizi kirletmemesi için şunlar yapılmalı: Arabalar elektrikli ya da güneş enerjisi ile çalışmalı. Fabrika bacalarına süzgeç takılmalı. ...*” (No:105) biçiminde, bir diğeri “... *Araçlar egzoz dumanı dışarıya vermeyecek özellikte yapılmalı. ...*” (No: 140) biçiminde, bir diğeri “... *Motorlu araçlardan çıkan gaz, hava kirliliği, doğayı çok kötü şekilde etkiliyor. Bunu önlemek için elektrikli taşıtların yapılması ve böylece doğa kirliliğinin önlenmesi gerekir. ...*” (No: 65) biçiminde, bir diğeri “... *Arabaların yerine güneş enerjisi ile çalışan otomobiller üretmeliyiz. ...*” (No: 270) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “*Otobüs ve arabaların egzozlarını önlemek için güneş enerjili, elektrikli arabalar kullanılabilir.*” (No: 226) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise hava kirliliğini önlemek ya da azaltmak amacıyla sigaranın içilmemesi gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Sigara içmemeliyiz. Çünkü hem sağlığımıza zarar hem de hava kirliliği yaratır.*” (No: 23) biçiminde, bir diğeri “... *Sigara ise yere atıldığında rüzgâr sigarayı*

alevlendirir ve oradaki çimenler ağaçlar yanar. Bu nedenle ormanlarımız yanıyor. Sigara hem akciğerlerimizi de çürütür. Sigaranın içinde aklınıza gelen en kötü maddelerden de en kötüsü kadar zararlı madde var. İşte sigara insanı öldürür. Havamızı kirletir. Küresel ısınma ve sigara dünyanın sonu olabilir. Bu nedenle çevremizi korumak için başbakana gidip dünyadaki tüm sigaraların atılmasını söyleriz. ...” (No: 19) biçiminde, bir diğeri “*Çevre sorunlarımız şunlardır: ..., Bazı kişiler sigara içtiklerinde havamızın kirlenmesi, ... Bu sorunları önlemek için şunlar yapılır: ..., Sigara içmemeliyiz, içenleri uyarmalıyız. ...”* (No: 15) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “*... Dünyada yaşadığım sorun sigara içmeleri. Hem sigara içiyorlar, içerek hem havayı hem doğayı kirletiyorlar hem de kendi sağlığına zarar veriyorlar. Bu da beni üzüyor. ... İnsanların sigara içmemelerini rica ederiz.*” (No: 161) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise hava kirliliğini önlemek ya da azaltmak amacıyla kısa mesafelerde araç kullanılmaması gerektiğine değinmişler ve yapılması gerekenler kapsamında önerilerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*... Mesela hava kirliliğini önlemek için; ..., arabaların egzoz gazları için arabaları gerektiğince az kullanmalıyız. ...”* (No: 279) biçiminde, bir diğeri “*..., İnsanlar kısa mesafeli yerlere arabayla gitmemeli, ...”* (No: 289) biçiminde, bir diğeri “*... Fazla araba kullanmamalıyız, kısa yerlere yürüyerek gitmeliyiz. ...”* (No: 310) biçiminde, bir diğeri “*... Yakın yerlere yaya gitmeliyiz, ...”* (No: 224) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “*Bazı kişiler araba kullanır ya o insanlar çevreye çok zarar verir. Ama bunun hiç farkında değildir. Bu yüzden bisiklet kullanmamız gerekir. ...”* (No: 92) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise hava kirliliğini önlemek ya da azaltmak amacıyla doğaya zarar vermeyen, kaliteli yakıtların kullanılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*... Sobalı evler duman çıkarır. Bunun için kaliteli kömür kullanılmalıdır.*” (No: 440) biçiminde, bir diğeri “*... Hava kirliliği: Kullanılan kalitesiz kömürler yerine kaliteli kömürler kullanmalıyız, fabrikaların bacaları için filtre takmalıyız, uçakların çıkardığı gazlar için havayı kirletmeyen yakıtlar kullanmalıyız, egzoz gazları için de havayı kirletmeyen gazlar kullanmalıyız. ...”* (No: 274) biçiminde, bir diğeri “*... Kalitesiz kömür kullanan insanları uyarmalıyız.*

Doğalgaz kullanmalıyız. ...” (No: 276) biçiminde ve bir diğer öğrenci “... *Mesela hava kirliliği için kalitesiz kömür kullanmamalıyız. ... Uçakların gazları için de atmosfere az zarar veren yakıtlar kullanmalıyız. ...*” (No: 279) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı da günümüzde yaşanan hava kirliliği sorununa yönelik yapılması gerekenler kapsamında, sorunu oluşturan etmenlere değinmeden havanın kirletilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Havayı kirletmemeliyiz, ...*” (Anket No: 148) biçiminde, bir diğeri “... *Havaya gelen kirlilik artık düzeltilmeli. ...*” (Anket No: 93) biçiminde, bir diğeri “... *Kirli bir havayla yaşamak olamaz. Dünyanın temiz bir havaya ihtiyacı var. Herkes havayı korusun.*” (Anket No: 95) biçiminde ve bir diğer öğrenci ise “... *Havayı temiz tutmalıyız.*” (Anket No: 68) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı da hava kirliliğini azaltmaya yönelik toplu taşıma araçlarının kullanılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Hava kirliliğine engel olmak içinse havayı kirlüten gazlar çıkaran araçları en az kullanmak için toplu taşıtları tercih etmeliyiz. ...*” (No: 40) biçiminde, bir diğeri “... *Arabalar çok kullanılmamalı, toplu taşıma araçları kullanılmalı. ...*” (No: 97) biçiminde, bir diğeri “... *Büyük şehirlerde taşıt sayısının fazla olması sebebi ile egzoz dumanı çevremize ve insanlara çok zarar veriyor. Gereksiz yere araba kullanmamalıyız. Toplu taşıma araçlarını kullanmalıyız. ...*” (No: 137) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... *En çok havaya fabrikalar zarar veriyor. Bir de bin araba yerine toplu taşıma araçlarını kullansak çevre kirliliği önlenir. ...*” (No: 368) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise hava kirliliğinin etkilerini azaltmak amacıyla fabrikaların şehir merkezlerine ve ormanlık alanlara yapılmaması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Bazı şirketler kendilerini büyütmek amacıyla hayvanların yaşam alanı olan ormanları kesiyorlar. Ağaçlar kesiliyor ve fabrikalar kuruluyor. Fabrikalar havaya duman salıyor. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, dünyanın dengesi bozuluyor. Olabildiğince fazla fabrika yapılıyor ve ağaçlar kesiliyor. ... Boş arazileri şirketler kendilerini büyütmek için ve şirket ve fabrika için kullansınlar. ...*” (No: 234) biçiminde, bir diğeri “... *Fabrikaların çıkardığı kötü koku, insanları zehirleyebilir. Fabrikalar yıkılarak onlar daha uygun yere*

kurulması gerekir. Eğer fabrikaları yıkıp başka bir yere kurmazlarsa herkes hastalanabilir. ... İleride gelecek nesiller dünyada maske ile dolaşmaları gerekecek.” (No: 197) biçiminde, bir diğeri öğrenci “... Ev ve ormanlık yerlere fabrikalar kurmamalıyız. ...” (No: 148) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı da günümüzde yaşanan su kirliliği sorununa yönelik yapılması gerekenler kapsamında görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Su kirliliği sorununu önlemek ya da azaltmak amacıyla en fazla denizlere, göllere ve akarsulara çöplerin ve benzeri atıkların atılmaması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Denizlere çöp atmamalıyız. Çünkü denizde balıklar yaşar. Onların da temiz suda yaşamaları gerekiyor. ...” (No: 309) biçiminde, bir diğeri “... Fabrikaların atık sularını denize atmamalıyız. Gemilerin atık sularını denize atmamalıyız. Evlerin kanalizasyon atıklarını denize atmamalıyız. ...” (No: 279) biçiminde, bir diğeri “... Fabrikaların atıkları akarsu ve denizlere bırakılmamalıdır. ...” (No: 464) biçiminde, bir diğeri “... Suyu kirletecek maddeler atmamalıyız.” (No: 18) biçiminde, bir diğeri “... Sular da kirleniyor. Suları kirletmemek için denizlere çöp atmamalıyız. Atarsak denizler çöp gibi kokar, pis görünür ve okyanus kokusu sevenler çöp atıkları için çöp kokuları alırlar. ...” (No: 459) biçiminde ve bir diğeri öğrenci “Deniz ya da denize benzeyen yerlere çöp atmayalım, atarsak denizler kirlenir ve balık türlerinin hayatı azalır. ...” (No: 401) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise su kirliliği sorununu önlemek ya da azaltmak amacıyla atık sular için arıtma tesislerinin kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları şunlardır: Toprak kirliliği, gürültü kirliliği, su kirliliği, hava kirliliği. Bunları önlemek için fabrikaların atık suları zarar verdiği için arıtma tesisi yapılabilir. ...” (No: 271) biçiminde, bir diğeri “... Fabrikaların atıkları için arıtma tesisleri kurulması lazım. ...” (No: 140) biçiminde, bir diğeri “... Çevremizi kirleten fabrika bacalarına filtre takmalı, arıtma tesisleri yaptırmalıyız. Evlerin kanalizasyon atıkları için de arıtma tesisleri yapmalıyız. ...” (No: 269) biçiminde, bir diğeri “... Su kirliliği: Fabrikaların atık suları ile akarsuları kirletmemeliyiz. Gemilerin atıkları, evlerin kanalizasyon atıkları suları kirletir. Bunları önlemek için fabrikaların suları kirletmemesi için atık su atmamalıyız, suları arıtmalıyız. ...” (No: 275) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... Deniz sularına

ve akarsulara sanayi atıklarının akıtılmaması için su havuzları yaptırmalıyız ve arıtmalıyız. ...” (No: 57) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise su kirliliğini önlemek amacıyla gemilere atıkları için depolar yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Su kirliliği: ... Gemilerin atıkları için depo yapabiliriz. ...” (No: 275) biçiminde, bir diğeri “... Denizlerde de gemilerin zarar vermemesi için depo taktırmalıyız. ...” (No: 271) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... Gemilerin atıklarına depo yapmalıyız. ...” (No: 276) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrenciler, insanların yere tükürmelerinin ve duvarlara yazılar yazmalarının görüntü kirliliği yarattığına ve bu durumun çevre sorunlarından biri olduğuna değinmiş, ancak bu sorunlardan yere tükürülmesine yönelik yapılması gerekenler kapsamında görüş ve önerilerini belirtirken, duvar yazılarına yönelik herhangi bir görüş belirtmemişlerdir. Görüntü kirliliği sorununu önlemek ya da azaltmak amacıyla öğrenciler genellikle “... Yerlere tükürmemeliyiz. ...” (No: 135, No: 164, No: 183, No: 302, No: 311) biçiminde görüşlerini belirtirken, öğrencilerden biri “... Bazı insanlar yerlere tükürüyorlar. İnsanlar hiçbir yere tükürmemeliler. ...” (No: 204) biçiminde, bir diğeri “... Bazı kişiler yere tükürüyorlar sonra birileri düşüp üstü iğrenç oluyor. Bu yüzden hiç kimse yerlere tükürmemeli.” (No: 201) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... Bazı büyükler yere tükürüyorlar ve biz çocuklar bu durumlardan hoşlanmıyor ve rahatsız oluyoruz. Bu çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda daha iyi bir çevre için lütfen ..., yerlere tükürmeyin! ...” (No: 231) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bir kısmı ise günümüzde doğal kaynakların kullanımına yönelik görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı sonucu oluşan sorunları önlemek ya da azaltmak amacıyla yapılması gerekenler kapsamında ise en fazla suyun ve elektriğin tasarruflu kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Doğamızda suyun bitmemesi için de şunlar yapılmalı: Musluğu kapatıp musluktan damla damla su akıyorsa yeni conta alınmalı. Açık muslukları kapatmalı ve boş yere akıtmamalıyız. Doğamızda su biterse susuz en fazla 3 gün yaşayabiliriz. Bu nedenle suları boşa harcamamalıyız. ... Elektriği boşa harcamamak için şunlar yapılmalı: Sabah ve öğlenleri lamba açılmamalı, boşa yanan lambaları kapatılmalı. Evde bilgisayar varsa akşam yatarken fişi çekilmeli.

Evden dışarı çıkarken televizyonun düğmesine basarak çıkarsak elektrik harcanmıyo diye düşünmeyin hala elektrik harcanır, fişinden çekilmeli. Bu yüzden elektriği boşa harcamalıyız. ...” (No:105) biçiminde görüşlerini belirtirken, bir diğeri “... *Doğal kaynaklara gelince suyu, elektriği ve doğal gazı bilinçli kullanmalıyız. ...”* (No: 102) biçiminde, bir diğeri “... *Suları ve diğer kaynakları tutumlu kullanmalıyız. ...”* (No: 99) biçiminde, bir diğeri “... *Suyu boşa harcamamak gerek ve elektrik güneş enerjisi ile giderilmeli. ...”* (No: 97) biçiminde, bir diğeri “... *Suyu boşuna harcamak zararlı. Suyu boşuna harcamamak, elektriği fazla kullanmamak gerek.”* (No: 100) biçiminde, bir diğeri “... *Dişlerimizi fırçalarken suyu çok açmamalıyız. ... Elektrikleri tasarruflu kullanmalıyız. ...”* (No: 301) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... *Suları boşuna harcamayalım. Elektriği de çok harcamayalım. Dişlerimizi fırçalarken suyu açık bırakmayalım.”* (No: 193) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin birkaçı ise ağaçlardan yapılan kâğıt, kalem, defter, kitap, okul araç-gereçleri vb ürünlerin dikkatli kullanılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *Çevremizdeki parklardaki oturaklara zarar vermemeliyiz. Okullardaki araç gereçlere zarar vermemeliyiz, zarar verenleri uyarmalıyız. Defterlerimizi, kitaplarımızı ve kalemlerimizi düzgün kullanmalıyız. Çünkü onlar ağaçlardan yapılıyor. Onlara zarar verirsek ağaçlara zarar vermiş oluruz.”* (No: 257) biçiminde, bir diğeri “... *Biliyorsunuz kâğıtlar, kalemler ağaçtan yapılıyor. Kalemleri ve kâğıtları boşa açıp, yırtmamalıyız. ...”* (No: 381) biçiminde, bir diğeri “... *Kalemlerimizin ucu sivri olsun diye açmamalıyız. Onun yerine kalemleri idareli kullanmalıyız. ...”* (No: 412) biçiminde, bir diğeri “... *Kâğıtları fazla harcamazsak, ağaçlar fazla kesilmeyecek. ...”* (No: 218) biçiminde, bir diğeri “... *Ağaçlardan yapılan defterleri düzenli kullanmalılar.”* (No: 219) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... *Kâğıtları boş yere harcamamalıyız. Kâğıtları gerekli şeylere harcamalıyız. ...”* (No: 296) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan canlı türlerinin azalması sorununa yönelik ise öğrencilerin birkaçı, canlılara zarar verilmemesi ve hayvan türlerinin korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... *İnsanlar su kirliliğini hiç önemsemiyorlar. İçinde oyun oynuyorlar, çöp atıyorlar. Bu nedenle orada yaşayan güzel balıklar ölüyorlar. ... Suyumuzu kirletmeyip balıklarımızı öldürmemeliyiz. ...”*

(No: 38) biçiminde, bir diğeri “... Tek kendimizi değil çevremizdeki canlıları da düşünmek gerekiyor. Tek biz yaşamıyoruz bu dünyada hayvanlar, bitkiler ve insanlar. Onlara da hak tanınmalı. Bazı insanlar canlılara hak tanımıyor, onları uyaralım. Hayvanların canını da acıtmayalım. ...” (No: 138) biçiminde, bir diğeri “... Hayvanların yaşadığı sulara öldürücü madde atmamalıyız. Hayvanlara zarar vermemeliyiz. ...” (No: 148) biçiminde, bir diğeri “... Nesli tükenebilecek hayvan ve bitkileri koruma altına almalıyız. ...” (No: 441) biçiminde, bir diğeri “... Yok olmak üzere olan hayvanlarımızın koruma altına alınması lazım. ...” (No: 445) biçiminde, bir diğeri “... Hayvanları koruyalım. Hayvanları avlayanları uyaralım.” (No: 462) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... Hayvanları öldürmeyelim çünkü hayvanlar yurdun süsü. Nesli tüketilen hayvanlar avlanmasın, nesli tükenmeden görmek isteyenler görsün ama avlamasınlar. ...” (No: 466) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan gürültü kirliliği sorununu önlemek ya da azaltmak amacıyla yapılması gerekenler kapsamında ise öğrenciler gürültü yapmayan arabalar yapılması ve gürültülü mekânların yalıtılması yönünde çeşitli görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “... Yüksek sesle müzik dinlenen yerleri ses geçirmez hale getirmeliyiz. Daha az korna çalmalı, sessiz çalışan arabalar üretmeliyiz.” (No: 270) biçiminde, bir diğeri “... Taşıtların gürültüsü için elektrikli ya da güneş enerjisi ile çalışan arabalar yapmalıyız, yüksek sesle müzik dinleyenler için de ses geçirmeyen yerlerde yüksek sesle müzik dinlemeliyiz. ...” (No: 274) biçiminde, bir diğeri “... Müziği ses geçirmeyen alanlarda dinlemeli, sessiz arabalar üretmeliyiz.” (No: 272) biçiminde, bir diğeri “... Ev ve iş yerlerinde ses geçirmeyen camlar gibi şeyler kullanabiliriz. Eğlence yerleri vb. gibi ortamlarda yüksek sesle müzik çalınması yasaklanabilir. ...” (No: 266) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... Gürültü kirliliğini önlemek için mesela taşıtların gürültüsü, yüksek sesle müzik dinlemek gürültü kirliliğidir. Daha gürültüsüz bir araç yapabiliriz. Ses geçirmeyen yerlerde oturmalıyız. ...” (No: 275) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan çevre sorunlarından ozon tabakasının tahribine yönelik yapılması gerekenler kapsamında ise öğrenciler genellikle parfüm, sprey, deodorant vb. ürünlerin kullanılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “Bu doğada deodorantlar, parfümler, gazlar dünyanın ozon tabakasını delmeye

başlıyor. Bunu önlemek için şunları yapabiliriz. 1.Deodorantlar gibi şeyler kullanılmamalı, 2.Doğalgazlar benzinler yerine güneş enerjisi ile çalışan arabalar yapıp kullanılmalı 3.Sobalar yerine elektrikli sobalar kullanılabilir.” (No: 32) biçiminde, bir diğeri “... *Parfümleri satmamalıyız. Satanlardan parfümleri alıp satmamasını sağlamalıyız. ...*” (No: 248) biçiminde, bir diğeri “... *Parfümler kullanılmamalı. ...*” (No: 97) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... *Dünyamızın atmosferinde ozon tabakası vardır. Ozon tabakası bir gazdır. O tabaka kolonya veya fısıs ile delinebilir. Onun için kolonya gibi eşyaları çok fazla kullanmamak gerekir.*” (No: 404) biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan doğal afetlere yönelik yapılması gerekenler kapsamında; daha sağlam zeminlere daha sağlam evlerin yapılması, dere yataklarına evlerin yapılmaması ve doğal afetlere karşı hazırlıklı olunması gerektiği yönünde görüşlerini belirtmişlerdir. Doğal afetlere karşı hazırlıklı olunması gerektiğine yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “... *Doğal afetlere karşı hazırlıklı olmalıyız. ...*” (No: 9) biçiminde görüşlerini belirtirken, doğal afetlerden depremin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik görüş belirten öğrencilerden biri “... *Doğal afetlerin çevreye verdiği zararları önlemek için depremde evler yıkılmasın diye evleri sağlam yaptırmalıyız. ...*” (No: 7) biçiminde, bir diğeri “... *Depremde yıkılan evleri önlemek için depremde yıkılacak yerlere ev yapmamalıyız. ...*” (No: 10) biçiminde ve bir diğeri “... *Depremın olması nedeni ile insanların sağlam ev yapması gerek, ...*” (No: 4) biçiminde, bir diğeri ise “... *Depremın çözümü için çok katlı ev yapmamak ve sağlam ev yapmak. ...*” (No: 18) biçiminde görüşlerini belirtmiş ve sel baskınlarının olumsuz etkilerinin artmasına neden olan insanların plansız yerleşmelerine yönelik görüş belirten bir öğrenci ise “... *Sel baskınında yıkılan yerlerin yıkılmaması için dere yataklarına evler yapmamalıyız.*” (No: 10) biçiminde görüşlerini belirtmiştir.

Günümüzde yaşanan çevre sorunlarına yönelik yapılması gerekenler kapsamında öğrencilerin birkaçı ise çevreye zarar verenlerin cezalandırılması gerektiğine değinmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*Sorunlar: Ağaçların kesilmesi, ... Sorunların çözümü: Ağaç kesen 100 000 lira öder, ...*” (No: 88) biçiminde, bir diğeri “... *Dünyamızı, çevremizi temiz tutmamız için onlara bazı cezalar uygulamalıyız. Para cezası olabilir. Eğer ceza uygularsak insanları bunları yapmaktan,*

yerlere çöp atmaktan vazgeçirebiliriz. Bu caydırıcı olabilir. ...” (No: 422) biçiminde, bir diğeri “... *Ağaçlara zarar verenlere cezalar verilmeli. ...*” (No: 143) biçiminde, bir diğeri “... *Yerlere sigara izmaritleri atanlara, yerlere çöp atanlara ceza verilmelidir.*” (No: 147) biçiminde ve bir diğeri öğrenci ise “... *Ağaçlara zarar verenleri tutuklayabiliriz. ...*” (No: 370) biçiminde görüş ve önerilerini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaşanan radyoaktif kirlenmeye yönelik olarak yapılması gerekenler kapsamında ise öğrenciler radyasyon saçan ürünlerin gereksiz kullanılmaması gerektiğine, nükleer santrallerin ve baz istasyonlarının kurulmaması ya da yıkılması gerektiğine yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüş belirten öğrencilerden biri “*Elektronik aletlerin kullanımı kısa süreli olmalıdır. Onların yaydığı radyasyonlardan korunmamız için gereklidir. Büyüklerin elinden düşürmediği telefon sağlığımız için çok zararlıdır. Bilgi için başvurduğumuz bilgisayar bile çok kullanıldığında sağlığımız için zararlı olabiliyor. ...*” (No: 282) biçiminde ve bir diğeri “... *Radyasyon yayan şeyleri boşuna çalıştırmamalıyız.*” (No: 265) biçiminde radyasyon saçan ürünlerin gereksiz kullanılmamasına yönelik görüşlerini belirtirken, bir diğeri öğrenci “*Nükleer santraller kurmamalıyız. Çünkü radyasyon yayabilir. ...*” (No: 286) biçiminde, bir diğeri “... *Nükleer santraller yok edilmeli. ...*” (No: 97) biçiminde nükleer santrallerle ilgili görüş ve önerilerini belirtmişlerdir. Bir başka öğrenci ise “*Benim için en önemli çevre sorunları: Okulumuzun yanındaki baz istasyonu çok radyasyon yayıyor, ... Daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız: Baz istasyonlarının yapılmasının engellenmesi lazım, ...*” (No: 140) biçiminde baz istasyonlarının zararlarına ve yapılması gerekenlere yönelik görüş ve önerilerini belirtmiştir.

Tablo 16’da yer alan ilköğretim öğrencilerinin daha iyi bir çevre için yapılması gerekenler kapsamında belirttikleri görüşlerinin frekans dağılımları incelendiğinde, yapılması gerekenler kapsamında en fazla katı atık / toprak kirliliği sorununa yönelik olarak çöplerin yere atılmaması ya da çöp kutusuna atılması gerektiği yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. Bunun dışında yapılması gerekenler arasında; geri dönüşüm atıkları geri dönüşüm kutularına atılmalı, çöp kutuları ve geri dönüşüm kutuları artırılmalı, çöp kutuları dikkat çekici olmalı ya da ışıklandırılmalı, temizlik kampanyaları yapılmalı, kimyasal maddeler fazla kullanılmamalı, bez ya da karton poşetler kullanılmalı, fidan dikilmeli, ağaçlara zarar verilmemeli ve ağaçlar

kesilmemeli, ormanlık alanlar korunmalı, çevreye zarar verenler uyarılmalı, tabela, afiş, pankart vb. uyarılar artırılmalı, insanları bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalı, motorlu araçlara ve fabrika bacalarına filtre takılmalı, çevreyi kirletmeyen araçlar yapılmalı ve bu araçlar kullanılmalı, sigara içilmemeli, kısa mesafelerde araç kullanılmamalı, doğaya zarar vermeyen yakıtlar kullanılmalı, hava kirletilmemeli, toplu taşıma araçları kullanılmalı, şehir merkezine ve ormanlık alanlara fabrikalar yapılmamalı, denizlere, göllere ve akarsulara çöp vb. atıklar atılmamalı, atık sular için arıtma tesisleri kurulmalı, gemilerin atıkları için depo yapılmalı, yerlere tükürülmemeli, su ve elektrik kullanımında tasarruflu olunmalı, ağaçtan yapılan ürünler dikkatli kullanılmalı, canlılara zarar verilmemeli ve hayvan türleri korunmalı, gürültü yapmayan arabalar yapılmalı ve gürültülü mekânlar yalıtılmalı, ozon tabakasının tahribini önlemek amacıyla parfüm, deodorant vb. ürünler kullanılmamalı, doğal afetlere yönelik ise evler daha sağlam yapılmalı, dere yataklarına evler yapılmamalı, doğal afetlere karşı hazırlıklı olunmalı, çevreye zarar verenlere cezalar verilmeli, radyoaktif kirlenmeye yönelik ise radyasyon saçan ürünler gereksiz kullanılmamalı, nükleer santraller kurulmamalı ve yıkılmalı, baz istasyonlarının yapılması engellenmeli biçimindeki görüş ve önerilerin yer aldığı görülmektedir.

5. SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulguların yorumuna dayalı olarak Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyine ilişkin ulaşılan sonuçlara, sonuçların alanyazındaki çevre bilinci ile ilgili araştırma bulgularıyla tartışılmasına ve sonuçlar doğrultusunda geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın bulguları doğrultusunda ayrı başlıklar halinde düzenlenen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

5.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların ve Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

Sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımlar ile ara disiplin kazanımlarının öğrencilere kazandırılma düzeyine yönelik görüşlerine ilişkin sonuçlar ayrı başlıklar halinde aşağıda yer almaktadır.

5.1.1.1. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Kazanımların Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- Sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımların tümü yeterli düzeyde kazandırılmaktadır.
- Kazanımlar açısından bakıldığında ise sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili

kazanımlardan çok yeterli düzeyinde en fazla kazandırılan kazanım “*Her canlının yuvaya ihtiyacı olduğunu fark eder.*” (% 36,9) iken, yeterli düzeyinde en fazla kazandırılan kazanım ise “*Okuldaki kaynakları bilinçli tüketmenin önemini açıklar.*” (% 74,8) kazanımıdır. Kararsızım düzeyinde en yüksek değere sahip olan, bir başka deyişle kazandırılma oranında en çok kararsız kalınan kazanım ise “*Farklı ülkelerde, doğal afetlere karşı alınan önlemlerle ülkemizde alınan önlemleri karşılaştırır.*” (% 32,4) kazanımıdır. Yeterli değil ile hiç yeterli değil düzeylerinde en yüksek değere sahip olan ve en az düzeyde kazandırılan kazanım ise “*Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesi ile birlikte hazırlık yapar.*” (% 26,2) (%5,8) kazanımıdır.

5.1.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda Yer Alan Çevre Bilinci İle İlişkili Ara Disiplin Kazanımlarının Öğrencilere Kazandırılma Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- Sınıf öğretmenlerine göre, Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili ara disiplin kazanımlarının tümü yeterli düzeyde kazandırılmaktadır.
- Kazanımlar açısından bakıldığında ise sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile ilişkili ara disiplin kazanımlarından çok yeterli düzeyinde en fazla kazandırılan kazanım “*İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için neye ihtiyaç duyduklarını fark eder.*” (% 30,1) iken, yeterli düzeyinde en fazla kazandırılanlar ise “*Kaynakların verimli kullanılması ve bilinçli tüketilmesi gerektiğini kabul eder.*” (% 70,9) ve “*Depremden sonra olabilecek ve karşılaşılabilecek olumsuz durumlar hakkında fikir edinir.*” (% 70,9) kazanımlarıdır. Kararsızım düzeyinde en fazla değere sahip olan, bir başka deyişle kazandırılma oranında en çok kararsız kalınan kazanımlar ise “*Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.*” (% 25,2) ve “*Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.*” (% 25,2) kazanımlarıdır. “*Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.*” (% 12,6) kazanımı aynı zamanda yeterli değil düzeyinde de en fazla değere sahip

olduğundan, diğerlerine göre daha az kazandırılan ara disiplin kazanımıdır. Bunu takip eden ve hiç yeterli değil düzeyinde en fazla değere sahip olan kazanımlar ise “*Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.*” (% 1,9) ile “*Sağlıklı çevreyi oluşturabilmede öz sorumluluk geliştirir.*” (% 1,9) kazanımlarıdır.

5.1.2. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırması Bakımından Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yetersiz ya da eksik noktalar bulunmaktadır. Öğretmenler, Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırması bakımından en fazla, programda yer alan uygulamaya dönük etkinlikler konusunda yetersiz olduğunu belirtmişler; bunların yanı sıra zamanın yetersizliği, içeriğin yetersizliği, somutlaştırmanın yetersizliği, sosyal ve ekonomik olanakların yetersizliği ve okul-aile-çevre işbirliğinin yetersizliği konularına da vurgu yapmışlardır.
- Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından yeterli bulan öğretmenler, Hayat Bilgisi dersini en fazla bilgi kazandırma bakımından yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra birkaç öğretmen de programdaki etkinlikleri ve kazanımları yeterli bulduklarını belirtmişlerdir.

5.1.3. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmaya Yönelik Yaptıkları Etkinliklere İlişkin Sonuçlar

- Sınıf öğretmenleri Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik olarak en fazla okul-sınıf-çevre temizliği etkinliğinin ve geri dönüşüm çalışmalarının yapıldığını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra performans/proje, araştırma/inceleme ve sunu hazırlama ödevleri, görsel sunu, gezi, afiş hazırlama, fidan dikimi ve fide/çiçek ekimi, gözlem, slogan yazdırma,

güncel haberleri tartışma, doğal kaynak kullanımına yönelik okul içi uygulama çalışmaları, tatbikat çalışmaları, yarışma düzenleme, atık malzemeleri değerlendirme çalışmaları, drama, deney, örnek olay anlatımı, kompozisyon yazdırma, pano oluşturma, tartışma, gürültü kirliliğine yönelik uygulama çalışmaları, sınıfa evcil hayvan getirilmesi ve hikâye okuma çalışmaları da Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalar arasında yer almaktadır.

5.1.4. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Yaşanılan Sorunlara Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada uygulamaya yönelik sorunlar yaşadıklarını belirtmişler; bu kapsamda malzeme ve materyal yetersizliği, uygulamaya yönelik etkinliklerin yetersizliği, uygulama yapılacak alanların yetersizliği, süre yetersizliği ve sosyal olanakların yetersizliğine değinmişlerdir. Ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığı, sosyal çevrede var olan olumsuz davranış ve tepkiler, öğrenci ilgisizliği ve isteksizliği, okul aile ilişkisinin kurulamaması, okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşları iletişimsizliği, alan uzmanlarına ulaşılamaması ve geri dönüşüm malzemelerinin depolanması da Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan diğer sorunlardır.

5.1.5. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırmada Daha Etkili Olabilmesi İçin Önerilerine İlişkin Sonuçlar

- Sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için öncelikle materyallerin artırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenler ders programının uygulamaya dönük olması, gezi-gözlem etkinliklerinin artırılması ve ailelerin bilinçlendirilmesi konularında

öneriler getirmiştir. Bunların dışında Hayat Bilgisi dersinin çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesine yönelik olarak sınıf öğretmenleri; yarışmalar düzenlenmeli ve ödüllendirmeler olmalı, çevreye yönelik kampanyalar ve projeler yaygınlaştırılmalı, uzman kişilerin okul ziyaretleri artırılmalı, okul-yerel yönetimler-çevre kuruluşları iş birliği artırılmalı, ders içeriği zenginleştirilmeli, medyadan yararlanılmalı, uygulama yapılacak alanlar oluşturulmalı, ders saati artırılmalı, okul çağında çevre gönüllüleri seçilerek klüp çalışmaları yapılmalı biçiminde önerilerde de bulunmuşlardır.

5.2. İlköğretim Öğrencilerinin Yaşadığımız Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

İlköğretim öğrencilerinin yaşadığımız çevre sorunlarının neler olduğuna ve çevre bilincine sahip bireylerin sorumluluklarının neler olması gerektiğine yönelik görüşlerinden elde edilen sonuçlar, araştırmanın bulguları doğrultusunda ayrı başlıklar halinde aşağıda yer almaktadır.

5.2.1. İlköğretim Öğrencilerinin Günümüzde Yaşadığımız Çevre Sorunlarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- İlköğretim öğrencileri, günümüzde yaşadığımız çevre sorunlarına yönelik olarak en fazla katı atık / toprak kirliliği kapsamında yerlere çöp atılması sorununu dile getirmişlerdir. Bunun dışında; fabrika bacaları ve arabalardan çıkan zehirli dumanlarla havanın kirletilmesi, suların kirletilmesi, ağaçların kesilmesi ve geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması sorunlarına da fazlaca değindikleri görülmüştür. Bu sorunların dışında öğrenciler toprak kirliliğinin oluşması, kimyasalların fazla kullanılması, orman yangınlarının olması, bitkilere ve ormanlara zarar verilmesi, sigara içilmesi, toplu taşıma araçlarının kullanılmaması, insanların yere tükürmeleri, duvarlara yazılar yazılması, ağaçtan yapılan ürünlerin dikkatsiz kullanılması, suyun ve elektriğin gereksiz

kullanılması, doğal kaynakların tükenmesi, canlılara zarar verilmesi ve hayvan türlerinin azalması, doğal afetlerden heyelan, sel, deprem, çığ, erozyon ve çölleşme, görüntü kirliliği, radyoaktif kirlenme, ozon tabakasının tahribi, küresel ısınma ve plansız kentleşme sorularını da dile getirmişlerdir.

5.2.2. İlköğretim Öğrencilerinin Daha İyi Bir Çevre İçin Yapılması Gerekenler Konusuna Yönelik Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- İlköğretim öğrencileri daha iyi bir çevre için yapılması gerekenler kapsamında en fazla katı atık / toprak kirliliği sorununa yönelik çöplerin yere atılmaması ya da çöp kutusuna atılması konusuna vurgu yapmışlardır. Bunun dışında öğrenciler daha iyi bir çevre için yapılması gerekenler arasında fidan dikilmesi, çevreye zarar verenlerin uyarılması, ağaçlara zarar verilmemesi ve ağaçların kesilmemesi konularına yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Ayrıca ilköğretim öğrencileri daha iyi bir çevre için toprak / katı atık kirliliği sorununa yönelik olarak geri dönüşüm atıklarının geri dönüşüm kutularına atılması, çöp kutularının ve geri dönüşüm kutularının artırılması; bitki örtüsü tahribini önlemek amacıyla ormanlık alanların korunması; insanları bilinçlendirme ve yönlendirme amacıyla tabela afiş vb. uyarıların artırılması; hava kirliliğini önlemek amacıyla fabrika bacaları ve motorlu araçların egzozlarına filtre takılması; su kirliliğini önlemek amacıyla denizlere, göllere ve akarsulara çöp vb. atıkların atılmaması; görüntü kirliliğini önlemek amacıyla yerlere tükürülmemesi; doğal kaynakların bilinçsiz kullanımını önlemek amacıyla su/ elektrik kullanımında tasarruflu olunması ve ağaçtan yapılan ürünlerin dikkatli kullanılması gerektiğine yönelik önerilerde de bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımlar yeterli düzeyde kazandırılmasına karşın, Hayat Bilgisi dersi öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından eksiklikler ve yetersizlikler içermektedir. Yine sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik olarak en çok gerçekleştirilen etkinlik okul-sınıf-çevre temizliği etkinliği ve geri dönüşüm çalışmalarındır. Bu etkinlikleri

performans ve proje, araştırma / inceleme ve görsel sunu hazırlama ödevleri ve görsel sunulardan (Belgesel/ Video/ CD/ Slâyt/ Fotoğraf vb.) yararlanılarak derslerin işlenmesi, geziler, afiş hazırlama ve fidan dikme etkinlikleri izlemektedir. Öğretmenlere göre öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından Hayat Bilgisi dersinde en fazla uygulamaya yönelik sorunlar yaşanmakta ve bu kapsamda materyallerin, uygulamaya yönelik etkinliklerin, uygulama yapılacak alanların, süre ve sosyal olanakların yetersizliğinden kaynaklı sorunlar yer almaktadır. Öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan bir başka sorun ise ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığı ile sosyal çevrede var olan olumsuz davranışlar ve tepkilerdir. Sınıf öğretmenlerine göre, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada etkili olabilmesi için materyallerin artırılması, ders programının uygulamaya dönük olması, ailelerin bilinçlendirilmesi ve gezi-gözlem etkinliklerinin artırılması gerekmektedir.

İlköğretim öğrencilerine göre günümüzde yaşanan başlıca çevre sorunu yerlere çöp atılmasıdır. Bunun yanı sıra fabrika bacaları ve arabaların egzozlarından çıkan dumanlarla havanın kirletilmesi, suların kirletilmesi, ağaçların kesilmesi ve geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması yaşanan çevre sorunları arasında yer almaktadır. İyi bir çevre için yapılması gerekenlerin başında da çöplerin yere atılmaması ya da çöp kutusuna atılması gelmektedir. Bunun yanı sıra fidan dikilmesi, ağaçlara zarar verilmemesi ve ağaçların kesilmemesi, çevreye zarar verenlerin uyarılması iyi bir çevre için yapılması gerekenler arasında yer almaktadır.

5.3. Tartışma

Bu araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan çevre bilinci ile ilişkili kazanımlar yeterli düzeyde kazandırılmaktadır. Buna karşılık Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından yeterli bulunduğu noktalar sınıf öğretmenleri tarafından belirtilmekle birlikte, yetersiz ya da eksik bulunduğu noktalara yönelik belirtilen görüşlerin fazla olduğu görülmektedir. Öğretmenler Hayat Bilgisi dersini öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından en çok bilgi kazandırma konusunda yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerine göre Hayat Bilgisi dersi öğrencilere çevre bilinci kazandırma

bakımından bilgi kazandırmada yeterli; ancak beceri ve tutum kazandırmada yetersizdir. Araştırmanın bu bulgusu Tanrıverdi'nin (2009) gerçekleştirdiği çalışmasında ilköğretim programlarında yer alan kazanımların çoğunlukla bilgi ve tutum geliştirmeye yönelik kazanımlar olduğu; ancak beceri, anlayış ve değer geliştirmede yeterli olmadığı; ayrıca programların sürdürülebilir çevre eğitiminden daha çok, çoğunlukla yaşadığımız çevreyi koruma anlayışına odaklı hazırlandığı bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda Aktepe ve Girgin'in (2009) gerçekleştirdiği çalışmada eko-okul öğrencilerinin okullarında yapılmakta olan uygulamalı faaliyetleri sayesinde pratikte daha bilinçli, geleneksel okul öğrencilerinin ise kuramsal alanda daha başarılı oldukları bulgularıyla da örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine göre öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından Hayat Bilgisi dersinde en fazla uygulamaya yönelik sorunlar yaşanmakta ve bu kapsamda malzeme ve materyallerin, uygulamaya yönelik etkinliklerin, uygulama alanlarının, süre ve sosyal olanakların yetersizliğinden kaynaklı sorunlar yer almaktadır. Öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan bir başka sorun ise ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığıdır. Sınıf öğretmenlerine göre, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada etkili olabilmesi için materyallerin artırılması, ders programının uygulamaya dönük olması, ailelerin bilinçlendirilmesi ve gezi-gözlem etkinliklerinin artırılması gerekmektedir. Araştırmanın bu bulguları ile Aydın'ın (2010) gerçekleştirdiği çalışmada öğretmenlerin çevre bilinci kazandırırken karşılaştıkları sorunlar kapsamında; araç-gereç yetersizliği, uygulamanın yeterince yapılamaması, süre yetersizliği, velilerin ilgisizliği, laboratuvar eksiklikleri ve gezi düzenlemede karşılaşılan sorunlar biçiminde ortaya koyduğu bulgular birbirleri ile örtüşmektedir.

Sınıf öğretmenleri tarafından Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlar kapsamında ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığı ile sosyal çevrede var olan olumsuz davranış ve tepkiler de vurgulanmaktadır. Ailelerin bilinçsizliği ve duyarsızlığının çevre bilinci kazandırmada büyük rol oynadığı, bu konuda çeşitli çalışmalar yapılarak ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiği önerilmektedir. Çevre eğitiminin aileden başlaması gerektiği ve ailenin bu konudaki bilinç düzeyleri ve tutumlarının büyük etkiye sahip olduğu bulgusu ile Alım (2006) tarafından

gerçekleştirilen çalışmanın çevre eğitiminin yaşamın ilk yıllarından itibaren, aileden başlaması gerektiği bulgusu benzerlik göstermektedir.

Sınıf öğretmenleri Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için en çok materyallerin artırılması ve dersin uygulamaya dönük işlenmesini önermişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu Yüksek (2010) tarafından gerçekleştirilen tez çalışmasında öğrencilerin dersin işlenişi sırasında gerçekleştirilen etkinlik ve uygulamalardan keyif aldıkları, motivasyonlarının yüksek olduğu, derse etkin olarak katıldıkları, kendilerini daha rahat ifade ettikleri, daha kolay öğrendikleri ve öğrencilerin doğayla etkileşim içinde gerçekleşen etkinliklerden öğrendiklerinin daha kalıcı olduğu sonuçlarını destekler niteliktedir.

Sınıf öğretmenleri, günümüzde her yaştan bireyin görsel medyadan bilgi edindiklerini belirtmiş ve bu doğrultuda öğrencilere daha iyi bir çevre bilinci kazandırılmasına ilişkin medyadan yararlanılması gerektiğini önermişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu Yılmaz, Morgil, Aktuğ ve Göbekli (2002) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ortaya konulan orta ve yüksek öğretim öğrencilerinin çevre ile ilgili sorunları tam olarak tanımadığı, öğrencilerin çevre ile ilgili bilgilerini yoğun olarak yazılı ve görsel medyadan edindikleri bulguları ve bu bulguların doğurduğu kitle iletişim araçlarının daha verimli kullanılması konusundaki önerileri ile paralellik göstermektedir.

Araştırmaya katılan ilköğretim öğrencileri, günümüzde yaşadığımız çevre sorunlarına yönelik olarak en fazla katı atık / toprak kirliliği kapsamında yerlere çöp atılması sorununu dile getirmişlerdir. Bunun dışında; fabrika bacaları ve arabalardan çıkan zehirli dumanlarla havanın kirletilmesi, suların kirletilmesi, ağaçların kesilmesi ve geri dönüşüm atıklarının doğaya atılması sorunlarına da fazlaca değindikleri görülmüştür. Ancak öğrencilerin çevre sorunlarına ve yaşanan bu sorunlar karşısında daha iyi bir çevre için yapılması gerekenlere ilişkin çevre bilinci düzeylerinin çok yeterli olmadığı görülmüştür. Araştırmanın bu bulguları, Atasoy (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ilköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre tutumu açısından yeterli düzeyde olmadıklarına yönelik ortaya koyduğu araştırma bulguları ile Demirtaş ve Pektaş (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin daha çok çevre kirliliği, hava kirliliği ve atıklardan kaynaklanan günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan çevre sorunlarının farkında oldukları, ancak öğretim ortamında fazlaca

nedenleri üzerinde durulmadığı düşünölen güncel sorunlardan olan sera etkisi, küresel ısınma vb. konularında kavram yanlışlarına düştükleri bulguları paralellik göstermektedir.

Gerçekleştirilmiş olan bu çalışmaya özgü önemli görölen diğere bulgular ise öğretmen görüşleri doğrultusunda öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşanan sorunlar ve bu sorunlara getirilen öneriler kapsamında ulaşılan okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşları iletişimsizliğinden kaynaklı sorunlar yaşanması ve iletişimin etkili hale getirilmesi gerektiğı, çevre konusunda alan uzmanlarına ulaşmada sorunlar yaşanması ve alan uzmanlarının okul ziyaretlerinin artırılması gerektiğı, okulun fiziksel yapılarının geri dönüşüm atıklarının toplanması, fidan ya da fide, çiçek ekimi gibi uygulamaya dönük çevresel etkinliklerin gerçekleştirilmesine uygun olmamasından kaynaklı sorunlar yaşanması ve okulların fiziksel yapılarının iyileştirilmesi, uygulamaya dönük etkinliklere uygun yapılması gerektiğı biçimindeki bulgulara ulaşılmıştır.

5.4. Öneriler

Bu bölümde, araştırma bulgularına dayalı olarak, uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik çeşitli önerilere yer verilmiştir.

5.4.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Öğrencilere daha etkili çevre bilinci kazandırma bakımından Hayat Bilgisi dersinde daha fazla uygulamaya yönelik etkinlikler gerçekleştirilmelidir.
- Öğrencilere çevre bilinci kazandırılmasına yönelik okulların fiziksel alt yapıları iyileştirilmeli, okul bahçelerinde uygulama yapılacak alanlar oluşturulmalıdır.
- Hayat Bilgisi dersinde uygulamaya yönelik etkinliklerin işlevsel olarak gerçekleştirilebilmesi amacıyla etkili bir planlama yapılmalı ve ders saati dikkatli bir biçimde kullanılmalıdır.

- Çevre bilinci kazandırmaya yönelik gerçekleştirilen gezi-gözlem vb. etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla okulların sosyal ve ekonomik olanakları iyileştirilmeli ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ve çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmelidir.
- Okul-yerel yönetimler-sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişim ve işbirliği artırılmalı ve öğrencilerin çevre konusu kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler ya da kampanyalara katılmaları sağlanmalıdır.
- Hayat Bilgisi dersi kapsamında çevre bilinci kazandırmaya yönelik etkinliklerin daha etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için okulların teknolojik araç-gereçler ve materyaller bakımından eksiklikleri giderilmelidir. Ayrıca ders kitaplarının yanı sıra çeşitli CD, çizgi film, belgesel, slayt vb. gibi materyallerin kullanımı özendirilmelidir.
- Hayat Bilgisi ders kitaplarında çevre bilinci kazandırmaya yönelik konularla birlikte yer verilen görseller ve örneklendirmeler zenginleştirilmeli ve konular daha somut duruma getirilmelidir.
- Öğrencilere çevre bilincinin daha etkili bir biçimde kazandırılması bakımından okul-aile-çevre iletişim ve işbirliği güçlendirilmelidir.
- Çevre bilinci kazandırmaya yönelik olarak çeşitli bilimsel etkinlikler düzenlenerek aileler, öğrenciler ve hatta öğretmenler bilinçlendirilmeli ve konuya olan duyarlılık artırılmalıdır.

5.4.2. İleride Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

- Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyi gözleme dayalı olarak araştırılabilir.
- Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma bakımından etkililiği deneysel çalışmalara dayalı olarak araştırılabilir.

- Hayat Bilgisi dersi kapsamında ailelerin bilinçlendirilmesine yönelik etkinliklerin yer aldığı bir program uygulanarak, böyle bir programın ailelerin bilinçlendirilmesinde ve öğrencilere çevre bilinci kazandırmadaki etkisi araştırılabilir.

EK LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
EK-1: Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı İzin Belgesi.....	154
EK-2: Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyini Belirleme Anketi.....	157
EK-3: Öğrencilerin Çevre Sorunlarının Neler Olduğuna ve Çevre Bilincine Sahip Bireylerin Sorumluluklarına Yönelik Görüşlerini Belirleme Anketi.....	164

EK-1.

Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi
Başkanlığı İzin Belgesi

T.C.
ESKİŞEHİR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.26.00.18.605.01 (267)/
Konu : Uygulama İzni

24.03.2011 * 05329

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a)Eskişehir Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü Genel Sekreterliği'nin 10.03.2011 tarih ve B.30.2.ANA.0.70.01.00-399-249/3384 sayılı yazısı.
b)Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Yüksek Lisans programı öğrencisi Derya DEMİR, öğretim üyesi Doç.Dr.Mehmet GÜLTEKİN'in danışmanlığında "Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyi" konulu yüksek lisans tezini hazırlayacağı tez çalışmasının uygulamasını, 2010-2011 öğretim yılı bahar döneminde Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı elli iki (52) İlköğretim Okullarında uygulama izni talebi incelenmiştir.

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Rektörlüğünce kabul edilen ve onaylı bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen veri toplama araçlarının ekli listede isimleri yazılı İlimiz Merkez İlçe Odunpazarı İlçesine bağlı elli iki (52) İlköğretim okulunda yapılması ilgi (b) yönerge doğrultusunda uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde Olur'larınıza arz ederim.

Hasan YOLDAŞ
Millî Eğitim Müdürü V.

OLUR
24/03/2011
Ekrem BALLI
Vali a.
Vali Yardımcısı

Tel : 0 (222) 239 72 00
Faks : 0 (222) 239 39 22

E-Posta Adresi : eskisehirmem@meb.gov.tr
İnternet Adresi : http://eskisehir.meb.gov.tr

003687 *15.03.2011

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik

Sayı : B.30.2.ANA.0.70.01.00-399- 249/3384

Tarih : 10 Mart 2011

Konu : Uygulama İzni.

ESKİŞEHİR VALİLİĞİNE
(Milli Eğitim Müdürlüğü)

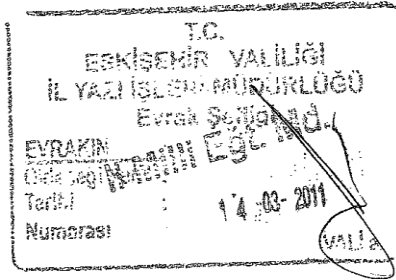
Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Yüksek Lisans programı öğrencisi Derya DEMİR, öğretim üyesi Doç.Dr.Mehmet GÜLTEKİN'in danışmanlığında "Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyi" konulu yüksek lisans tezini hazırlamaktadır. Tez çalışmasının uygulamasını, 2010-2011 öğretim yılı bahar döneminde Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ekli listede belirtilen okulların 3. sınıflarının öğretmen ve öğrencileri ile gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Bilgilerinizi, söz konusu uygulamanın yapılabilmesi için gerekli iznin verilmesini olurlarınıza arz ederim.

Prof.Dr.Meryem AKOĞLU AKKOZAK
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER:

- 1- Araştırma Önerisi.
- 2- Veri Toplama Araçları.
- 3- Okul Listesi

Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü Yunus Emre Kampüsü 26470 ESKİŞEHİR
Tel: +90 222 335 05 80-1352, Faks: +90 222 335 36 16, E-Posta: gensek@anadolu.edu.tr, Web: http://www.anadolu.edu.tr

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı

ARAŞTIRMA DEĞERLENDİRME FORMU

ARAŞTIRMA SAHİBİNİN	
Adı Soyadı	Derya DEMİR
Kurumu / Üniversitesi	Anadolu Üniversitesi
Araştırma yapılacak iller	Eskişehir
Araştırma yapılacak eğitim kurumu ve kademesi	İlköğretim
Araştırmanın konusu	Hayat Bilgisi Dersinin Öğrencilere Çevre Bilinci Kazandırma Düzeyi
Üniversite / Kurum onayı	Var
Araştırma/proje/ödev/tez önerisi	Var
Veri toplama araçları	Anket-Kompozisyon Yazımı
Görüş istenilecek Birim/Birimler	
KOMİSYON GÖRÜŞÜ	
1. 15 Mart 2011 tarihinde Milli Eğitim Müdürlüğü AR-GE Birimi'ne ulaşan araştırma izin talep belgeleri MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINA BAĞLI OKUL VE KURUMLARDA YAPILACAK ARAŞTIRMA VE ARAŞTIRMA DESTEĞİNE YÖNELİK İZİN VE UYGULAMA YÖNERGESİ gereğince uygundur.	
Komisyon kararı	KABUL Oybirliği ile alınmıştır.
Muhafif üyenin Adı ve Soyadı:	Gereçesi;.....
.....	.....
.....	.....

KOMİSYON

22/03/2011
Komisyon Başkanı
Mehmet ŞENKÜL

Milli Eğitim Şube Müdürü Uzm. Öğretmen (Yüksek Lisans)

Üye
Gülhan ERSOY

Uzm. Öğretmen (Yüksek Lisans)

Üye
Ferhan GİRGİNER

Öğretmen (Yüksek Lisans)

EK-2.

HAYAT BİLGİSİ DERSİNİN ÖĞRENCİLERE ÇEVRE BİLİNCİ KAZANDIRMA DÜZEYİNİ BELİRLEME ANKETİ

Değerli Öğretmenler,

Bu form, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere “Çevre Bilinci” kazandırma düzeyini belirleyebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. *Birinci bölümde* kişisel bilgilere, *ikinci bölümde* öğrencilere kazandırılma düzeylerini belirleyebilmek amacıyla Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan çevre bilinci ile doğrudan ilişkili kazanımlarla birlikte, uzman görüşleri ile belirlenen çevre bilinci kazandırmada ilişkili olduğu düşünülen kazanımlara, *üçüncü bölümde* ise Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırma düzeyini daha detaylı olarak belirleyebilmek amacıyla açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

Anket formundan elde edilen bilgiler bilimsel amaçlı olarak tez araştırmasında kullanılacaktır. Anket formu doldurulurken gerçekçi ve samimi bir şekilde yanıt verilmesi, ankette boş madde bırakılmaması, araştırmanın amacına ulaşması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Toplanan bilgiler kesinlikle gizli tutulacak olup, yalnızca bu araştırma için kullanılacaktır.

Değerli meslektaşlarım, araştırmaya sağlayacağınız katkıdan dolayı teşekkür eder ve saygılarımı sunarım.

Derya DEMİR

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim ABD Sınıf Öğretmenliği
Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

1.BÖLÜM

KİŞİSEL BİLGİLER

1.Cinsiyetiniz :

Kadın

Erkek

2.Mezuniyet Durumunuz:

Eğitim Enstitüsü

Eğitim Önlisans / İki Yıllık Eğitim Yüksek Okulu

Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı

Dört Yıllık Yüksek Okul – Fakülte

Diğer (Lütfen Belirtiniz) : .....

3.Meslekteki Hizmet Süreniz:

0 - 5 yıl

6 - 10 yıl

11 - 15 yıl

16 - 20 yıl

21 yıl ve üzeri

2.BÖLÜM

Bu bölüm, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan "Çevre Bilinci" ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olduğu düşünülen **Hayat Bilgisi Ders Kazanımlarının ve Ara Disiplin Kazanımlarının** öğrencilere kazandırılma düzeylerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Görüşlerinizi ilgili ölçütün altını işaretleyerek belirtiniz. Lütfen boş bırakmayınız.

DÜZEY	Çok Yeterli	Yeterli	Kararsızım	Yeterli Değil	Hiç Yeterli Değil
HAYAT BİLGİSİ DERS KAZANIMLARI					
1. Görsel, işitsel ve hem görsel hem işitsel iletişim araçlarından yararlanarak doğal afetlerin zararlarını fark eder.					
2. Doğal afetlerin etkilerinden korunmak için okuldaki güvenlik önlemlerinin gereğini yerine getirir.					
3. Okuldaki kaynakların neden bilinçli tüketilmesi gerektiğini açıklar.					
4. Duyu organlarının çevreyi tanımadaki rolünü fark eder.					
5. Sınıfını, okulunu ve çevresini temiz tutmak ve korumak için sorumluluk alır.					
6. Her canlının yuvaya ihtiyacı olduğunu fark eder.					
7. Canlıların nasıl beslendiklerini araştırır.					
8. Evlerde kullanılan kaynakların hayatımızdaki yerini ve önemini belirtir.					
9. Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesi ile birlikte hazırlık yapar.					
10. Mevsim değişikliklerine bağlı olarak canlıların yaşamlarındaki değişiklikleri fark eder.					
11. Yeryüzünü ve gökyüzünü gözlemleyerek doğadaki renk çeşitliliğini fark eder.					
12. Doğal afetlerin çevreyi nasıl değiştirdiğini araştırır.					
13. İnsanların çevreyi hangi yollarla değiştirdiğini ve bunun için neler yaptıklarını araştırır ve anlatır.					
14. Okuldaki kaynakları bilinçli tüketmenin önemini açıklar.					
15. Okulu ve çevresini korumak için alternatifler üretir					
16. Her canlının bir yuvaya ihtiyacı olduğunu kavrar ve canlıların yuvalarını birbirinden ayırt eder.					
17. Evdeki kaynakları bilinçli olarak tüketir.					
18. Ülkemizde meydana gelen doğal afetlere örnekler vererek, doğal afetlerin yaşanmasında hem doğanın hem de insanların rolü olduğunu kavrar ve bunlardan korunma yollarını açıklar.					

DÜZEY HAYAT BİLGİSİ DERS KAZANIMLARI	Çok Yeterli	Yeterli	Kararsızım	Yeterli Değil	Hiç Yeterli Değil
19. Yaşadığı yerleşim biriminin ve vatanının kendisi için özel bir yer olduğunu fark ederek ülkesini de bir “yuva” olarak görür.					
20. Suyun hal değiştirmesini gözlemleyerek maddenin kaybolmadığını, sadece şekil değiştirdiğini kavrar.					
21. Mevsim değişikliklerine bağlı olarak hava, su ve toprakta meydana gelen değişiklikleri fark eder.					
22. Gökyüzünü gözlemler ve gözlemediği gök cisimlerini listeler.					
23. Farklı ülkelerde, doğal afetlere karşı alınan önlemlerle ülkemizde alınan önlemleri karşılaştırır.					
24. Canlıların hayatta kalabilmeleri için nelere ihtiyaçları olduğunu araştırır.					
25. Doğal ve yapay çevre arasındaki benzerlik ve farklılıkları ifade eder.					
26. Yaşadığı çevreyi temiz tutmasının kendisinin ve başkalarının sağlığı ve gelişimiyle ilişkili olduğunu kavrar.					
27. Kişisel bakımını yaparken kaynakları tutumlu kullanır.					
28. Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar.					
29. Barınmanın insanın temel ihtiyaçlarından biri olduğunu kavrar ve bu ihtiyacın karşılanmasının önemini belirtir.					
30. Canlıları sınıflandırarak, evinde bitki yetiştirmeye veya hayvan beslemeye istekli olur ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk alır.					
31. Kaynakları bilinçli olarak tüketmenin aile bütçesine katkısını açıklayan çeşitli etkinliklerde bulunur.					
32. İnsanların nelerden ve nasıl tasarruf edebildiklerini araştırır.					
33. Doğal afetler sırasında evinde yapılması gerekenleri, yetişkinler eşliğinde uygulayarak gösterir.					
34. Aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara karşın bütün insanların aynı gezegeni paylaştıklarını fark ederek, daha iyi bir dünya yaratmak için her bireyin üzerine düşen görevler olduğunu kavrar.					
35. Doğadaki su döngüsünün nasıl gerçekleştiği hakkında sorular sorarak çıkarımlarda bulunur.					
36. Dünya'nın hareketleri sonucunda oluşan değişim ve sürekliliği algılar.					
37. Mevsimlere özgü zaman dilimlerinde gözlenen değişim ve sürekliliği algılar.					
38. Canlıların ortak özelliklerini araştırır.					
39. Canlılarda değişim aşamalarını ayırt eder ve sıralar.					
40. Canlıların birbirlerini nasıl etkilediklerini araştırarak aralarındaki karşılıklı bağımlılığı kavrar.					
41. Canlı ve cansız varlıklar arasındaki ilişkiyi araştırarak karşılıklı etkileşimi kavrar.					
42. Doğal afetlerden korunabilmek için çözüm yolları üretir.					
43. Yaşadığı çevreyi daha temiz bir hâle getirmek için bir proje tasarlar.					

DÜZEY ARA DİSİPLİNLERE AİT KAZANIMLAR	Çok Yeterli	Yeterli	Kararsızım	Yeterli Değil	Hiç Yeterli Değil
1. İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için neye ihtiyaç duyduklarını fark eder.					
2. Çevreye karşı duyarlı olur.					
3. Ortak mirasın korunması gerektiğini bilir.					
4. Sağlıklı çevreyi oluşturabilmede öz sorumluluk geliştirir.					
5. Çevrenin korunmasında diğer insanlarla işbirliği yapar.					
6. Kaynak olarak kullanılacak değerleri tanıır.					
7. Kaynakların verimli kullanılması ve bilinçli tüketilmesi gerektiğini kabul eder.					
8. Yaşama hakkının kutsallığını fark eder ve bu hakkın önemine uygun davranışlar gösterir.					
9. Çevre haklarının varlığını bilir.					
10. Çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının bir vatandaşlık görevi olduğu bilincine uygun davranışlar gösterir.					
11. Depremden sonra olabilecek ve karşılaşılabilecek olumsuz durumlar hakkında fikir edinir.					
12. Deprem sırasında karşılaşılabilecek tehlikeleri araştırır.					

3.BÖLÜM

Bu bölüm, Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere “*Çevre Bilinci*” kazandırma düzeyini daha detaylı olarak belirleyebilmek amacıyla açık uçlu sorulara yer verilerek hazırlanmıştır. Bu konuyla ilgili görüş ve önerilerinizi aşağıdaki soruları yanıtlayarak belirtiniz. Lütfen boş bırakmayınız.

1. Hayat Bilgisi dersini, öğrencilere çevre bilinci kazandırması bakımından nasıl görüyorsunuz?

2. Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmaya yönelik ne tür etkinlikler yapıyorsunuz? Örnek verir misiniz?

3. Hayat Bilgisi dersi kapsamında öğrencilere çevre bilinci kazandırmada yaşadığınız sorunlar var mı? Varsa bunlar nelerdir?

4. Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere çevre bilinci kazandırmada daha etkili olabilmesi için önerileriniz nelerdir?

EK-3.

ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE SORUNLARININ NELER OLDUĞUNA VE ÇEVRE BİLİNCİNE SAHİP BİREYLERİN SORUMLULUKLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİ BELİRLEME ANKETİ

Sevgili Öğrenciler,

Bu çalışma sizin “*Çevre Bilinci*” kavramı ile ilgili düşüncelerinizi belirleyebilmek amacıyla hazırlanmış olup, bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Sizlerin görüşleri bizim için çok önemli ve değerlidir. Araştırmaya sağlayacağınız katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

Derya DEMİR

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim ABD Sınıf Öğretmenliği
Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

KİŞİSEL BİLGİLER

1. Okulunuzun Adı : .....

2. Cinsiyetiniz:

Kız

Erkek

Aşağıda yer alan konuyla ilgili görüşlerinizi yazarak belirtiniz.

Günümüzde yaşadığımız çevre sorunları nelerdir? Bu çevre sorunlarını göz önüne aldığımızda, daha iyi bir çevre için neler yapmalıyız?

KAYNAKÇA

- Akın, G. (2009). *Ekoloji-çevre bilim ve çevre sorunları*. (1.bs.). Ankara: Tiydem Yayıncılık.
- Akinoğlu, O. (2002). Hayat bilgisi öğretimi. C.Öztürk ve D. Dilek, (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretimi içinde* (s.1-13). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Akman, Y., Ketenoğlu, O., Kurt, L., Evren, H. ve Düzenli, S. (2000). *Çevre kirliliği – çevre biyolojisi*. (1.bs.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Aktepe, S. ve Girgin, S. (2009). İlköğretimde eko-okullar ve klasik okulların çevre eğitimi açısından karşılaştırılması. *İlköğretim Online*, 8(2), 401-414, <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden 15 Nisan 2009 tarihinde edinilmiştir.
- Alım, M. (2006). Avrupa birliği üyelik sürecinde Türkiye’de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 599-616, [www.nuveforum.net /attachments/1/3/1/6/4/3343.attach](http://www.nuveforum.net/attachments/1/3/1/6/4/3343.attach) adresinden 16 Ağustos 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Alkış, S. (2007). Coğrafya eğitiminde yükselen paradigma: Sürdürülebilir bir dünya. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 15, 55-64, <http://www.marmaracografya.com/pdf/15-3-secilalkiscografyaegitimindeyokselenparadikma-sordorolebilirbirdonyasayfa-55-64.pdf> adresinden 16 Mart 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Atasoy, E. (2005) *Çevre için eğitim: İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine bir çalışma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Atasoy, E. ve Ertürk, H. (2008). İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine bir alan araştırması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1). 105-122. http://www.erkincan.edu.tr/birimler/egitim/userfiles/eefdergi/10_1/105-122.pdf adresinden 16 Nisan 2010 tarihinde edinilmiştir.

- Aydın, G. (2010). *Fen-teknoloji-toplum-çevre öğrenme alanının çevre bilinci kazandırmasına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Barraza, L., Walford, R. (2002), Environmental Education: a comparison between English and Mexican school children, *Environmental Education Research*, 8(2), 172-185, <http://www.ingentaconnect.com/content/routledg/ceer/2002/00000008/00000002/art00005> adresinden 24 Temmuz 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Belet, D. Ş. (1999). *İlköğretim kurumlarında uygulanan hayat bilgisi programının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Belet, D. Ş. (2008). Hayat Bilgisi dersi öğretim programı. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 21-40). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Bilgi, M. G. (2008). *Ortaöğretim kurumlarında coğrafya dersi kapsamındaki çevre konularının öğretiminde aktif öğretim yöntemlerinin rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Boşgelmez, A., Boşgelmez, İ. İ., Savaşçı, S., Paslı, N. ve Kaynaş, S. (2000). *Ekoloji-I*. (2.bs.). Ankara: Başkent Klişe ve Matbaacılık.
- Budak, B. (2008). *İlköğretim kurumlarında çevre eğitiminin yeri ve uygulama çalışmaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çevre Kanunu. (1983). *Resmi gazete*, 18132, 11.08.1983. <http://www2.cevreorman.gov.tr/yasa/kanun.asp> adresinden 5 Mayıs 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Çepel, N. (1992). *Doğa-çevre-ekoloji ve insanlığın ekolojik sorunları*. (1.bs.). İstanbul: Altın Kitaplar.

- Çepel, N. (1996). *Çevre koruma ve ekoloji terimler sözlüğü*. (2.bs.). İstanbul: Türkiye Erozyonla Mücadelede, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları 6.
- Çiçek, A. (2009). Çevre kirliliği. C. Türe (Ed.). *Ekoloji içinde* (s.136-155). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Çiçek, A. (2009). Çevresel etki değerlendirilmesi (ÇED). C. Türe (Ed.). *Ekoloji içinde* (s.180-196). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Demirbaş, M. ve Pektaş, H. M. (2009). İlköğretim öğrencilerinin çevre sorunu ile ilişkili temel kavramları gerçekleştirme düzeyleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 3(2). 195-211. www.nef.balikesir.edu.tr/~dergi/makaleler/.../EFMED_FBE139.doc adresinden 29 Kasım 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Deveci, H. (2008). Hayat Bilgisi dersinin tanımı, kapsamı ve ilköğretim programındaki yeri. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 1-19). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Dikmen, S. (1993). İlköğretim kurumlarında çevre için eğitim. *Çevre Eğitimi içinde* (s.21-33) Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Durmuş, N. (2009). *Görsel sanatlar eğitiminin ilköğretim I. kademedeki öğrencilerde çevre bilinci düzeylerinin gelişmesine katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Duru, B. (1995). *Çevre bilincinin gelişim sürecinde Türkiye’de gönüllü çevre kuruluşları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Efendi, M. (2005). *Çevre ve Sayıştay*. Ankara: TMMOB Çevre Mühendisleri Odası <http://www.cmo.org.tr/index.php/makaleler/992-cevre-ve-sayistay> adresinden 26 Nisan 2011 tarihinde edinilmiştir.

- Erol, G. H. (2005). *Sınıf Öğretmenliği İkinci Sınıf Öğrencilerinin Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Denizli.
- Erol, G. H. ve Gezer, K. (2006). Prospective of Elementary School Teachers' Attitudes Toward Environment and Environmental Problems. *International Journal Of Environmental and Science Education*. 1(1), 65-77, http://www.ijese.com/Erol_Gezer.pdf adresinden 4 Aralık 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Ertürk, H. (1994). *Çevre bilimlerine giriş*. (1.bs.). Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Geray, C. (1992). Çevre için eğitim. R. Keleş (Ed.). *İnsan çevre toplum* içinde (s.223-237). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Gökçe, N., Kaya, E., Aktay, S. ve Özden, M. (2007). İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları. *İlköğretim Online*, 6(3), 452-468, <http://ilkogretimonline.org.tr> adresinden 15 Nisan 2009 tarihinde edinilmiştir.
- Gülay, H. ve Ekici, G. (2010). MEB okul öncesi eğitim programının çevre eğitimi açısından analizi. *Türk Fen Eğitim Dergisi*, (1), 74-84, <http://www.tused.org/internet/tused/archive/v7/i1/text/tusedv7i1s7.pdf> adresinden 28 Kasım 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Güler, T. (2009). Ekoloji temelli bir çevre eğitiminin öğretmenlerin çevre eğitimine karşı görüşlerine etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 34(15), 30-43, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/606/85> adresinden 4 Aralık 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Gültekin, M. (2007). İlköğretim I: 1923-1972. M. Sağlam, (Ed.). *Türk eğitim tarihi* içinde (s.64-84). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Grodzńska, J.M, Stpska,A. , Nieszporek, K. ve Bryda, G. (2006), Perception of environmental problems among pre-school children in Poland, *International Research in Geographical and Environmental Education*, 15(1), 62-76, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2167/irgee187.0#preview> adresinden 24 Temmuz 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Haktanır, G. ve Çabuk, B. (2000). Okulöncesi dönemindeki çocukların çevre algıları. *IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s.76-82). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Hiçyılmaz, E. ve Türkkuşu, H. (1987). *2000 Yılına Doğru Türkiye*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Kalabalık, H. (1998). Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve çevre sorunlarının çözümünde bölge ve belediye idarelerinin rolü. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1-2, 315-354. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3462/3291> adresinden 10 Mart 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Karabağ, G. (2006). Hayat bilgisi öğretim programı. C. Öztürk, (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.52-68). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi* (18.bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (2003). *Ekoloji ve çevre bilimleri*. (4.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kocataş, A. (2008). *Ekoloji ve çevre biyolojisi*. (10.bs.). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Matthies, P.L. (2002), The influence of an educational program on children's perception of biodiversity. *The Journal of Environmental Education*, 33(2), 22-31. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00958960209600805#preview> adresinden 24 Temmuz 2011 tarihinde edinilmiştir.

- MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği (2010). *Resmi Gazete*. 27637, 10.7.2010 http://mevzuat.meb.gov.tr/html/225_0.html adresinden 1 Mayıs 2011 tarihinde edinilmiştir.
- MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*. http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/modules.php?name=Downloads&d_op=viewdownload&cid=74&min=10&orderby=titleA&show=10%E2%80%8F adresinden 25 Nisan 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Meydan, A. ve Doğu, S. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çevre sorunları hakkındaki görüşlerinin bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 267-277. http://egitim.selcuk.edu.tr/Egt-Fak-Dergi/Sayilar/sayi%2026/26_20_EFD-2008-072.pdf adresinden 11 Nisan 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. Michael. (1994). *Qualitative Data Analysis*. (2.bs.). London: Sage Publications.
- Narin, D. (2007) *İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Nazlıoğlu, D. M. (1991). Çevre eğitiminin önemi. *Çevre üzerine ... içinde* (s. 249-264). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Olğun, S. Ö. (2005). Ekolojik sorunlar. Y.Şimşekli, (Ed.). *Çevre bilimi içinde* (s.73-122). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Sayıştay Başkanlığı (2011). Ormanların Korunması Hakkında Sayıştay Raporu <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/perdenrap/2004/2004-2Orman/Orman.pdf> adresinden 11 Haziran 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Örün, İ. ve Aydemir, S. (2005). Çevresel sorunlara çözümsel yaklaşımlar. Y.Şimşekli, (Ed.). *Çevre bilimi içinde* (s.123- 139). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Sarıbıyık, S. (2005). Çevre ile ilgili kuruluşlar ve aktiviteleri. Y.Şimşekli, (Ed.). *Çevre bilimi içinde* (s.147-172). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Şimşekli, Y. (2004). Çevre bilinci geliştirilmesine yönelik çevre eğitimi etkinliklerine ilköğretim okullarının duyarlılığı. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 83-92, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=4349_ff1bb2778de25e86e80542926e731998 adresinden 2 Haziran 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Şimşekli, Y. (2005). Çevre eğitimi. Y.Şimşekli, (Ed.). *Çevre bilimi içinde* (s.173-179). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Tanrıverdi, B. (2009) Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 89-103, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/610/89> adresinden 21 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Taşlı Keçeci, Ö. (2010). *Orta öğretim coğrafya derslerinin çevre bilinci oluşturmadaki rolünün öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tecer, S. (2007). *Çevre için eğitim: Balıkesir ilköğretim öğrencilerinin çevresel tutum, bilgi, duyarlılık ve aktif katılım düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Titiz, T. M. (2010). “Çevre sorunları” mı, “Çevre’de kristalleşen sorunlar” mı? M. A. Yılmaz, (Ed.). *Büyükler için hayat bilgileri içinde* (s. 28-38). İstanbul: Beyaz Yayınları, http://www.tinaztitiz.com/dosyalar/Cesitli_konular/hayat_bilgisi.pdf adresinden 26 Temmuz 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Tombul, F. (2006). *Türkiye’de çevre eğitimine verilen önem*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkmen, L. (2005). Çevre sorunları, ekoloji ve çevre bilimi. Y.Şimşekli, (Ed.). *Çevre Bilimi içinde* (s.12-27). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilen nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24, 543-559, <http://www.pegema.netdosyadokuman1126-20110715121015-turnuklu.pdf>. adresinden 7 Temmuz 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Uluçınar-Sağır, ř., Aslan, O. ve Cansaran, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 7(2), 496-511. <http://ilkogretim-online.org.tr/vol7say2/v7s2m19.pdf> adresinden 1 Mayıs 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Ünal, S. ve Dımışkı, E. (1999). UNESCO.UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye’de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(17), 142-154.<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/199917S-EVIL-UNAL.pdf> adresinden 16 Mart 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Uzun, N. (2006). Çevre bilinci geliştirmede portfolyo değerlendirmenin katkısı konusunda öğretmen adaylarının görüşleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 121-144. http://www.anadolu.edu.tr/araştırma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2006-2/sos_bil.8.pdf adresinden 27 Kasım 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Yağlıkara, S. (2006). *Okulöncesi dönem çocuklarına çevre bilinci kazandırmada fen ve doğa etkinliklerinin etkileri konusunda öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yıldırım, N. (2008) *Effect of designed environmental education lectures on environmental attitudes of primary school students*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (7.bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A., Morgil, İ., Aktuğ, P. ve Göbekli, İ. (2002). Ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin çevre, çevre kavramları ve sorunları konusundaki bilgileri ve önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 156-162. <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/200222AYHAN%20YILMAZ.pdf> adresinden 30 Kasım 2010 tarihinde edinilmiştir.

Yücel, S. A. ve Morgil, İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 84-91, <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/199814SEDA%20Y%C3%9CCEL.pdf> adresinden 25 Kasım 2010 tarihinde edinilmiştir.

Yüksek, R. (2010). *İlköğretim Dördüncü Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi 'Canlılar Dünyasını Gezelim Tanıyalım' Ünitesi Öğrenme Öğretme Sürecinde Yapılan Etkinliklerin Öğrencilerin Çevre Bilgisi, Çevreye Karşı Tutumları ve Bunların Kalıcılık Düzeylerine Etkisi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.